

värske rõhk

detsember

2021

74

2.90 €

License no. 00243313 - e

Reijo Roos // Adriana B. Anía // Joonas Väli
Maria Muuk // Alicia Jemets // Raul Markus Vaiksoo

E-TEAVIKU LITSENTSILEPING

Kasutades käesolevat e-raamatut / e-ajakirja (edaspidi "e-teavik") nõustute, et olete lõppkasutajana (edaspidi "Lõppkasutaja") sõlminud lepingu (edaspidi "Leping") Digira OÜ-ga (registrikood 11729715) ning e-teaviku kasutamine on lubatud vaid allolevatel tingimustel.

E-teaviku sisu on kaitstud autoriõigusega. Lepingu sõlmimisel ei anta autoriõigusi mistahes mahus üle Lõppkasutajale. Lepingu tingimuste vastane e-teaviku kasutamine on ebaseaduslik ja on aluseks kahjunõude esitamisele Lõppkasutaja vastu.

E-teavik on Lõppkasutaja isiklikuks kasutamiseks ning e-teavikut ei tohi mistahes viisil (sh elektroonilisel või väljatrükitud kujul) teha kättesaadavaks (sh müüa või üürida) kolmandatele isikutele.

E-teaviku sisu mistahes mahus kopeerimine on keelatud. E-teaviku võib alla laadida ning salvestada oma arvutisse või lugemisseadmesse üksnes Lõppkasutaja.

E-teaviku sisu mistahes mahus muutmine on keelatud. E-teaviku muutmisenä käsitlevad pooled ka e-teaviku faili lähteteksti muutmist.

Levitaja ei vastuta e-teaviku sisu, sh teavikus olevate viidete sisu eest.

„Bestiaarium“ on noore Ameerika luuletaja Donika Kelly esikkogu, kus valitseb mütoloogiline atmosfäär. Raamatu keskmes on trauma ning korduvaks motiiviks transformatsioon, teisenemise valu. Autori luulekeel on korruga habras ja haavatav, samas mänglev, allusiooniderohke ja siiras. See kogu on omamoodi armastuskiri neile, kes vaevlevad ärevuse, depressiooni või trauma kammitsates. Inglise keelest tõlkinud Triin Paja. „Bestiaarium“ ilmub hästi varustatud raamatukauplustesse juba detsembrikuus!

BESTIAARIUM

License no. 00243313 - e

Inglise keelest
tõlkinud Triin Paja

SISUKORD

Adriana Bertran Anía	... 4
Reijo Roos	... 14
Joonas Väli	... 22
Mikk Tšaškin	... 34
Teele Pärna päevik	... 42
Maryliis Teinfeldt-Grins	... 52
Intervjuu Natalja Nekramatnajaga	... 58
Stiina Rosaatsea	... 68
Hendrik Lõpp	... 72
Välgatus: Maria Muuk	... 76
Mona Kapper	... 88
Liina Vakrööm	... 92
Annabel Napa	... 100
Elsbeth Hanna Aarsalu Anton Tšehhovist	... 106
Juuli Teder Anna Gavaldest	... 114
Gregor Kulla Holger Kaintsist	... 120
Raamatusoovitused	... 126

Stiina Rosaatsea (21)

ravimatu haigus
on luuletada. Tere
tulemast maailma, kus
okste otsas marjuks
tina ning särab
kummeli aupaiste.
Seniks, kui siin olete,
pole te üksi.

– Teie Hanna S.
Kangur.

Maryliis Teinfeldt-Grins (27):

„Olen EKA kaasaagse
kunsti magistrant.
Huvitun maastiku
lugemise oskusest,
selle sekka tikin
palju. Dokumenteerin
kadrina murret, loen
regilaule ja kirjutan.“

Reijo Roos (18),

loe lühiintervjuud lk 20.

Mona Kapper (19)

õpib Tartus kunsti-
ajalugu ja luuletab
niisama.

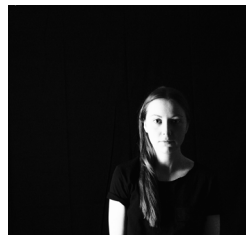
Joonas Väli (18),

loe lühiintervjuud lk 32.

Liina Vakrööm (32):

„Kirjutan igapäeva-
selt rohkem sotsiaal-
meediapostitusi ja
pressiteateid, aga
vahel sirgeldan mõne
poetseki tagaküljele
killukese enda või
kellegi teise lapsepõl-
vest. Enamasti kaob
see lihtsalt sodi-
hunnikusse ära, aga
vahel hakkab kuklasse
hingama ja küsib
lõppu. Kirjutamine on
eelkõige enesedistsip-
liini harjutus.“

Teele Pärn (28):

„Tere, mina olen
Teele, töötan teatris,
elan Tallinnas ja üritan
vaikselt saada selleks,
kes ma olen.“

**Adriana Bertran
Anía (36)**

on Barcelona lava-
luuletaja. „Mind
huvitab emotsioonide
ja rõhumise suhe.
Uurin süsteemseid
probleeme, mida
varem on vaadeldud
pigem üksikisiku
vigadena. Kirjutades
üritan mõtestada
oma kogemusi, ning
võimalus oma luulet
üle maailma lavaluule-
üritustel jagada pakub
mulle suurt rõõmu.“

Alicia Jemets (21):

„Olen kunstnik,
kellele meeldib enda
loomingus nii peen-
detaile kasutada kui
ka kontseptsioonide
ja eneseväljendusvi-
sidega hullu panna.
Pallases õppimise
kõrvalt tegelen ka
tätveerimiskunstiga.“

**Raul Markus
Vaiksoo (22)**

usub, et ei ole paremaid,
halvemaid aegu. On
ainult hetk, milles me
praegu viibime.

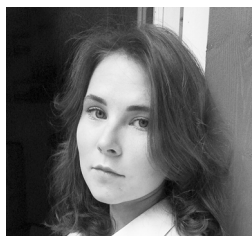
Mikk Tšaškin (23):

„Elan ja õpin Tartus. Kirjutan nii luulet kui ka proosat ning loen hästi palju raamatuid.“

Hendrik Lõpp (28):

„Olen 60% vesi ja 40% kahejalgne psühhoakustiline lammas, kes määgib siis, kui siirust kohtab.“

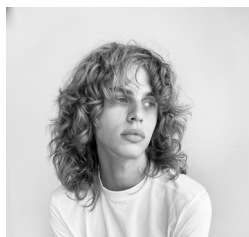
Maria Muuk (27)

on vabakutseline graafiline disainer, uurija, kirjutaja, õppejõud. Ta on lõpetanud Eesti Kunstiakadeemia graafilise disaini osakonna ning Sandbergi Instituudi teooriamagistrantuuri Critical Studies Amsterdamis.

Saara Liis Jõerand (22)

on Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse magistrant ja tunneb ennast sellena väga hästi.

Gregor Kulla (21)

on multimeediumikunstnik.

Annabel Napa (21):

„Minu hinge toidavad kõige rohkem kaunid kunstid ja ideed, mille kaudu saab sügavalt mõista maailma, inimhinge ja kogu eksistentsi olemust. See huvi viiski mind filosoofia juurde, õpin Tartu Ülikoolis.“

Juuli Teder (21):

„Leian eluilu lõikelilledes, kulgemises ja juhustele andumises.“

Kaisa Ling (31)

tõlgib, teeb Klassikaraadios saateid ja laulab bluusi.

Elsbeth Hanna Aarsalu (27),

loe lühiintervjuud lk 112.

Iris Allese (23):

„Ma otsustasin, et elu mõte on hedonism. Isikliku rõõmu väärustamine toob kasu nii endale kui teistele. Nii et soovitan kõigile videosid sellest, kuidas pandakarud mängivad lumes – see pakub tõesti rõõmu.“

Adriana Bertran Anía

inglise ja hispaania keelest Kaisa Ling

Sissetung

Laupäeval, 15. juulil 1944
kirjutas Anne:
„Vaatomata kõigele
usun ma ikkagi, et
inimesed on südames head.“

Ta suri seitse kuud hiljem.

Kord kirjutasin Anne Frankile väga eleva kirja
(kui olin temaealine),
kus selgitasin, mis on Microsoft Word.

Ja täna ma igatsen teda.

Täna, 29. oktoobril 2018¹
kardan, mida ta mõtleks,
tema, kes kirjutas: „Vaata, kuidas üksik leek
võib pimedust
nii trotsida
kui ka rõhutada.“

Mida me oleme õppinud?
Kuhu me oleme jõudnud?

Anne, kas teadsid,
et pimedusel polnudki seinu?
Ma eeldasin, et sel on seinad,
on piirid, et see on alistatav,
et Unamuno ütles:
„Venceréis, pero no convenceréis.“²

Miguel,
*¡están convenciendo ...!*³

1 Hommikul pärast seda, kui Jair Bolsonaro valiti Brasiilia presidendiks.

2 „Võidate, aga ei veena“ (hisp). Nii ütles kirjanik ja filosoof Miguel de Unamuno 12. oktoobril 1936. aastal (vaid paar kuud pärast seda, kui fašistlikust sõjaväepöördest sai alguse Hispaania kodusõda) José Millán-Astrayle, fašistist kindralile, kes karjus Unamuno kõnele vahele loosungeid „Maia intellektuaalid!“ ja „Elagu surm!“.

3 „Nad veenavad inimesi ...!“ (hisp)

Nad mitte ainult ei võida, vaid ka veenavad, sest tõde
 on sõja esimene ohver,
 kas pole nii, George?⁴
 Kesk süvenevat pimedust
 kasvab me valgust hoidvais kätes
 tunne, et mõõk me pihus
 on vaid pinnuke;
 pimedus muutub tihedamaks;
 pimedus kuulutas sõja ja süüdistas valgust
 vägivallas;
 me sõnad rebiti me kehadelt maha.

Erinevus ei ole oht.

Ebakindlad mehed
 ronivad edukalt kõrgete hirmude otsa,
 et reklaamida nukuetendust pealkirjaga „Kindlus“.
 Valjemini: „Kindlus!“
 Valjemini: „Kindlus!“
 Valjemini: „Kindlus!“

Väljaspool saab
 „Teisesusest“ niivõrd mugav prügila.
 Okupeerituid hakatakse kutsuma okupantideks.
 Pilved süüdistavad vihma
 ja unustavad, et ka nemad koosnevad
 veest.

Püüan meeles pidada lootust,
 mille unistasid raiuda
 välja meeleheite mäest, Martin.⁵
 Püüan meeles pidada, et haavatavus
 ja jõud on pärit samast lätest, Judith⁶.
 Püüan fokuseerida pilgu ja lugeda su sõnu,

4 Tsitaat „Sõja esimene ohver on tõde“ pärineb tegelikult esimese maailmasõja aegselt USA senaatorilt Hiram Johnsonilt. Viide George Orwellile põhineb tema aruteludel tõe keeruka positsiooni üle nüüdisühiskonnas.

5 Martin Luther King jr ütles 1963. aastal oma kuulsas kõnes „I have a dream“ („Mul on unistus“): „Me suudame meeleheite mäest raiuda välja lootuse rahnu.“

License no. 00243313 - e

6 Judith Butler pidas 2018. aasta 15. oktoobril loengu Barcelona Kaasaegse Kultuuri Keskuses (Centre de Cultura Contemporània de Barcelona). Üks tema keskseid ideid oli, et haavatavus ja jõud on täielikult läbipõimunud. Butler on *queer*-teooria ja interseksionaalse feminismi üks keskseid autoreid.

kuid mu enda tuttavadki kõigutavad paati,
justkui oleksid nad unustanud, et me ei oska ujuda.
Kuidas sina hakkama said?

Kas me kehad koos võiksid muljutuid ravitseda?
Kas pilved tunduvad tumedamad, kuna silmad
olid valmis eredamaks valguseks?
Kas need rusud ongi jäänud
saladustest, mis hoidsid püsti
väheste loodud reegleid
kõikide võimule?
Kas lootus
on valikuline?

Kas üle Ajaloo on tõmmatud nool?
Kas see osutab
kuhugi
elamisväärsesse?

Liikumine teeb haiget, Róza,⁷
kuid me liigume siiski.

See ei ole sissetung.
Meie liikumine
mitte üksnes ei paisu.
Me lihtsalt hakkame
täitma
oma ruumi,
nagu valgus, mis nii trotsib
kui ka rõhutab pimedust.

Me ei saa tungida sisse kuhugi,
kuhu oleksime algusest peale pidanud mahtuma kõik koos.

⁷ Róza Luksemburg kirjutas: „Need, kes ei liigu, ei märka oma ahelaid.“

Kuidas ohvrit süüdistada Lihtne kuueosaline juhend

Esimene (kinnise suuga). Eitada ebavõrdsust.

(Tegelane = casting'u-juht, stressis. Püüab saali tagaosast tähelepanu plaksude või sõrmenipsudega.)

Nonii ... kaltsukate kliendid. Ei, tibu. Kui see on moe või misiganes keskkonna pärast, jää sinna, kus oled. Aga need, kes ostavad kaltsukast vajaduse pärast, eks ... Just-just (*viipab saali tagaosa poole*). Näete seda joont? Teie lähete selle joone taha.

Sama kehtib ka prügikastisukeldumise kohta: nalja või maailma päästmise pärast prügis käijad, jääge sinna, kus olete, vajaduse pärast sukelduvad aga joone taha.

(kellelegi nähtamatule kõrval) Kas kõikidele on juba jagatud? Nii, teile jagati mõned Pantone'i värvinäidised. Oleme need kõik kenasti ära märgistanud, eks, et te teaksite täpselt, kuhu minna. Ja see ei loe, kui neid peopesaga võrdlete, eks, me saame ju aru, totukesed. Pantone'i vaadatakse käeselja järgi. Pidage meeles, et invaliidide paigad on seal tagapool, nende transide kõrval, kellest on peale vaadates kohe aru saada. Nonii, tupsud, iga hetk peate hakkama tulema. Kui oleme oma alasse jõudnud, võtame loomulikult kehatüübi järgi järjekorda. Okei, mitte keegi ei liiguta, stopper läheb käima ... head reisi kõikidele!

(Paus.)

Teine. Eitada vägivalda.

Paigutage tulekahju keskele
üks terve sünkroonujumise meeskond.
Just nii, väga hea.

Tulekahju keskel

(lauldes) „I'm singing in the rain, what a glorious day!“

Eitada vägivalda

(komistab, püüab korrata)

Eitada väg

väge

väg

vä

Siin ei juhtunud midagi.

Siin ei juhtunud midagi.

Siin ei juhtunud midagi.

Kolmas. Normaliseerida vägivald.

Ja kui olekski midagi juhtunud,

kamoon,

keegi ei oleks selle pärast ju surnud või midagi.

Neljas. Seada ohvri tõelus
kahtluse alla.

Liumäe otsa ronimiseks

peab nägema sama palju vaeva

kui sealt laskumiseks.

Aga seda teavad ju kõik.

Asi on selles, et sa oled igavene närvihaige.

Iga asja võtad kohe südamesse.

Mitte et ma tahaks öelda, et sa oled hüsteerik,

aga, olgem ausad,

see on ainult sinu peas

see on ainult sinu peas

see on ainult sinu peas

sa oled üksi oma peas

sa oled üksi oma peas

üksi

oma peaga.

Kui kõik tantsivad
vaikuse rütmis,
võib kuulja kergesti uskuma jääda,
et on kurt.

Viies. Naerda sümptomite üle,
mille all ebavõrdsuse ja vägivalla ohvrid
kannatavad
selle tõttu,
et

(tähelepanu hajub ja ta ei suuda lauset lõpetada)

Mis mõttes sa ei oska koreot?
(laulab tummalt: „I'm singing in the rain”)

Kuues. Süüdistada ohvreid
sümptomites.

Me juba teame, et on vaja ujuda.
Mõnel on vee asemel lihtsalt tulekahju.
Mitte et ebavõrdsus oleks julm:
lihtsalt su vesi
eksisteerib tänu nende tulekahjule,
kelle sa ujuma saadad.
On lihtsalt nii palju
olemisi, mille olemuseks on vastupanu,
et pelgalt
kogu selle tulekahju keskel ellu jääda
on juba omaette
nähtamatu
väärtus.

Asju tuleb vihata õige nimega

Kolmeaastane Marcoke
oskab ainult ühte sõna:
litapoeg.

Litapoeg.

Litapoeg.

Litapoeg.

Litapoeg.

40% TEDi kõnede järgi
on iga indiviid oma saatuse sepp
ja täiskasvanul, kelleks Marcoke saab,
on täielik vabadus ja täielik vastutus
omaenese edu
või läbikukkumise eest.

Litapoeg.

Litapoeg.

Justkui oleks süsteem erapooletu.

Litapoeg.

Litapoeg.

Justkui oleks ühiskond õiglane.

Litapoeg.

Litapoeg.

Justkui peaksid struktuurse vägivalla ohvrid
olema omaenese kannatuste täideviijad ja
pealekauba
maksma ka kõie eest.

Süsteem, kui sa oled olemas, vaata mulle otsa
ja ütle, et sul pole midagi pistmist
Marcokese eluga.

Ütle, et puudusest sünnib tavaliselt kannatlikkus,
mitte vägivald.
Ütle, et vanemate töögraafikud
(või nende puudumine),
ütle, et nende palgad
(või nende puudumine)
ei mõjuta teda. Ütle, et „indiviidid“,
kes on kolm, viisteist või nelikümmend seitse aastat vanad,
on sinu vastu
immuunsed,
süsteem.

Justkui me elu oleks hõljumine
valgetest euroalustest
ja Ikea lillepottidest müüri kohal.

On viimane aeg vihata asju õigete nimedega.
Olen siin, et öelda Marcokese vanematele:
teil on täielik õigus
olla maruvihased.
Süsteem rahuldab end teiega keskklassi pääsemise ootesaalis,
kus uusi numbreid ei hüüta
juba aastakümneid.

Sest see, mida te tunnete, ei ole *wonderful*,
kuid teil on tuline õigus seda tunda.

Sest ma näen teid
kõndimas, pinges kui plahvatuse
ootel kokku pitsitatud granaadid, kuulen uksepauku
te järel ja karjet,
šrapnelli,
vanaema, kes tormab üles lohutama,
prügikotid alati koridoris jalus koos
varastatud asjade
jäänuste
ja vanema õe närvilise naeruga
rõdu jahedast kaevikust.

Jah, ma saan aru, et tuleb ette raevu,
aga seda raevu ongi vaja, et me saaks tugevamaks,
suuremaks, šrapnell
jääb gravitatsiooni lõksu ja paiskub
sinult su naisele, su naiselt
vanimale tütrele, vanimalt
keskmisele ja keskmiselt
pisikese Marcokese sisse.

Litapoeg.

Litapoeg.

Litapoeg.

Raev on laetud relv:
ärge tulistage kodus.

Hoidke oma raevu nende jaoks,
kes räägivad, et elu on
võitjaid valides õiglane.

Ühel päeval astub raev koduustest välja
linnaosades, kus te pole kunagi käinud,
saame aru, et olime orjad,
ei vihka enam allapoole,
ja hirm, mille saatsite
meid kontrollima,
vahetab leeri.

pariis I–V

I

linnud lendasid lõunasse
lendame järgi! tahan
näidata sulle su unistuste
pariisi

tunnen end kui isa
kes viinud kuueaastase tytre
esimest korda lõbustusparki

kiljud hõljud armastad ja
oled joovastuses tour eiffel
notre-dame
bastille oo

katakombid gare de lyon ja
moulin rouge no mida kui
kaunis saab üks linn olla

oled joovastuses, mina aga
ydini sydameni lõpuni
rahul

keegi ei too sind siia
enam esimest korda

II

kahene koht, ta tõmbab tooli alla
istub

nii kiire alati, polegi mõtet
enam kiirustada
vool!
tulid yle punasega, mida sa enam ootad

bérault

kell viis, metroo. seiska end
enam ei saa kiiremini
puhka!
see on sinu hetk

saint-mande

metroo: tähelepanu endal
kodutu lonkab kolina taustal
bonjour, monsieur
vaatan kurva näoga otsa
pole raha, palun liigu edasi
c'est la vie
ytleb, kehitab õlgu, liigubki edasi, huh ...
kõik voolavad kodutu ees, kõik
voolavad häbi ees

porte de vincennes

siin õpitud hoidma
oma inimlikkust pyksisääres
õpitud hoidma oma keha, hinge:
värske toit!
õpitud hoidma oma tavarat
sest kõlar teatab monotoonselt
iga kuue minuti tagant

*beware of
pickpockets*

III

tuvi seisatab köögiaknal pesen
nõusid

see romantism ajab sind hulluks
kirjutan

tuvi seisatab köögiaknal
vaatab mulle silma, hinge
tõin sõnumi
sosistab läbi aknaklaasi
mu seebise peo pessa

*ta vaatab purjeid
veel viimast korda, sa oled
romantism
veel viimast korda
siia sa ta tõid, esimest korda
ta ootab järgmist korda
sinuta*

*aga keegi
ei too teda siia
enam esimest korda*

synnin su romantismiks
kaduvaks kyll, varstigi
aga ikkagi

tuvi silmad klaasistuvad, lendab
märkamatul minema, muigan. mitte
keegi ei too sind siia
enam esimest korda

IV

notre-dame'i leegid
helgivad seine'i jões
nõjatun vastu kylmmetalset käsipuud
syytan suitsu

paat ulbib mu eest
läbi läikivpunase vee
inimesed ahhetavad imestavad
filmivad nutavad seiskuvad lõpuks

lõpuks

ohverdas jumalaema end kord veel
kinkimaks meile
hetke

*mu suitsu ja kiriku tuhk
kukuvad jõkke, mu muie
ja leegitsev usk
kasvavad lõkkes*

V

klassitsismilikkus, majad
kollakaspruunid kõrged
rõdud potililledega,
élégant!

jaluta
mu neiu roosas kleidis
igayks vaatab sulle siin silma
sydamest

õhtu: punakad päikeseplekid
kollakaspruunidel majadel
punane *café*, punast veini
veidi, *vin rouge*,
s'il vous plaît

kõik voolavad kõhutunde
ajel: punane, mine. kes kyll
kinkis teile selle voolu,
vabaduse?

jaluta,
mu neiu roosas kleidis, sa
kuulud siia. ma viin su minema,
tagasi. iga unenägu
kord lõppeb, et
alata järgmisel ööl uuesti

REIJO ROOS (18)

Selle numbri luuletused saatsid kirjaga, mis kandis pealkirja „Yks clichélik luuletsykkel“. Mis ajendas seda luuletsükli kirjutama? Mis efekti loob sinu meelest teadlik klišeelikkus luules?

Suve hakul reisisin yhe neiuga Pariisi ja noh, see iseenesest on juba nii kliše, kui olla saab. Kui juba viibida niivõrd filmilikus maailmas, punases veinis ja suitsulõhnas, siis kuidas oleks yldse võimalik hoiduda inspiratsioonist ja kirjutamisest? Ja kuna ma olin varem, aastaid tagasi, korra Pariisis käinud, mõjus näiteks Notre-Dame'i uus põlengujärgne seisukord mulle väga mystilis-symboolselt.

Klišeelikkus on midagi, mis on mul kymneid ja sadu tekste märkamatuks ära rikkunud. Aga kui seda klišeelikkust teadvustada ning sellega veel yle võlli minna, võib syndida midagi veidralt imelist. Nii otsustasin minagi võtta Pariisi yleromantiseerituse omaks ning kirjutada midagi, mida kõik oleks justkui juba lugenud. Nagu mõni armastusfilm, mis näeb välja nagu iga teine armastusfilm, kuid mis mingil saladuslikul kombel ikkagi hästi välja kukub.

Tänavu sügisel alustas Eesti Kirjanike Liidu juures tegevust noorteseksioon, mille vedaja sa oled. Räägi lähemalt, millega seal tegeletakse ja kellele see suunatud on.

Kirjanike Liidu noored on mõeldud noortele kirjandushuvilistele, kes loevad ja/või kirjutavad. Meie eesmärk on tuua need kirjandushuvilised noored kokku ja veeta head aega yksteise ja kirjanduse seltsis. Ja nii täitsa muuseas ka säilitada ning rikastada eesti keelt ja kultuuri, eks ole. Kirjanike Liidu noorte selgrooks on igal neljapäeval toimuv syndmus, kus me oleme teinud näiteks erinevaid kirjutamise töötubasid, lugemisklubisid, omaloominguõhtuid ja kutsunud mõne kylalise rääkima. Meil on plaanis koostada ka oma trykiväljaanne, kuhu kogutakse kokku töötubades syndinud parimad palad. Rohkem infot noorteseksiooni kohta leiab Facebookist või Instagramist Kirjanike Liidu noorte nime alt.

Mõni hiljutine lugemiselamus?

Jaan Kaplinski „Vaimu paik“. Niivõrd põnev oli tutvuda Kaplinski maalähedase mõttemaailmaga ja lõpuks jäi tunne, et tahaks aina rohkem teada saada. Kõige eredamalt jäi mulle meelde aga raamatu esimene peatykk, Tõnu Õnnepalu ja Kaplinski soe ja inimlik kirjavahetus, mis oli täis aupaklikku ettevaatust ja Õnnepalu armas-lapselikku uudishimu.

KAKS LUGU

Joonas Väli

Kuidas ma Jim Morrisoniga malet mängisin

See ei olnud tavaline päev.

Küll aga algas ta nagu tavaline päev. Pingutades avasin äratuskella peale silmalaud, komberdasin vannituppa ja viskasin hõbedasest kraanist voolavat jääkülma vett näkku, et end veidi rohkem inimlooma moodi tunda. Läksin nüüd juba vähe reipama sammuga magamistuppa tagasi, sättisin valge voodipesu korda ning vahetasin pidžaama teksade ja helesinise triiksärgi vastu. Seejärel tegin musta teed ja ühe juustuleiva. Sõin rahulikult, mul oli aega – ärgata nii, et ei peaks kiirustama, oli juba keskkooliajast sisse juurdunud komme. Vaatasin rõdult, kuidas autod mööda tänavat vuravad ja läitsin sigareti. Värske õhk ning nikotiin äratasid mu täielikult üles, olin valmis.

Jalutasin tööle, väikesesse arhitektuuribüroosse, mis oli juba viis aastat mu teine kodu. Tol päeval ei olnud kuigi kiire. Joonistasin, mõtlesin, helistasin paarile kliendile, et nende soove täpsustada.

Ajasin kolleegidega puhkeruumis kohvitassi taga juttu. Kuna olin pea kõigist tublisti kogenum, mõtlesid nad ilmselt, et minult on midagi õppida. Kolme paiku lahkusin ning kõndisin suitsetades lähedalasuvasse Aasia söögikohta, kus ma iga päev peale tööd käisin. Tellisin munanuudlid kanaga, kõrvale tomatimahla. Kui söödud, otsustasin veel veidi linna peal ringi jalutada. Käisin plaadipoes, kust ostsin kolm vinüülplaati: David Bowie „Blackstar“, Miles Davise „Miles Smiles“ ja Haruomi Hosono „Hosono House“ olid head täiendused mu IKEA-riiuli muusikasektsiooni. Minu üllatuseks oli plaadipoe lähedusse püsti pandud uus raamatupood, ruumidesse, mille akendel oli varem naeratanud kinnisvaramaakleri ilus nägu. Mis seal ikka, vaatan sisse, mõtlesin.

Väike raamatupood nagu väike raamatupood ikka. Oli kodumaine, tõlke- ja võõrkeelne kirjandus, filosoofia, aimateosed, ajakirjad. Kuna olin äsja raamatukogust seitsmesaja viiekümne ühe leheküljelise tellise Murakami „1Q84“ laenutanud, otsustasin lähemalt uurida perioodikasektsiooni. Sirvisin teadusajakirju, olin valmis, värske National Geographic käes, astuma kassa juurde, kus kahekümnendates blond teenindaja mind kui ainukest klienti piidles, kui mu pilku püüdis üks pealkiri mulle tundmatu kirjandusajakirja kaanel:

Kuidas ma Jim Morrisoniga malet mängisin

Panin National Geographicu värisevate kätega tagasi ja võtsin tolle ajakirja ettevaatlikult kätte. Otsustasin seda mitte sealsamas lugema hakata. Maksin, soovisin kassas istuvale neiule head päeva ning kiirustasin koju.

Käisin duši all, panin selga valge T-särgi ja dressipüksid ning läksin rõdule suitsetama, jättes ajakirja voodile oma aega ootama. Miskipärast ei tahtnud ma seda kohe lugeda, nii tundus õige. Olin lihtsalt ärevil. Või ehk isegi hirmul.

Peale neljanda koni tuhatoosi vajutamist otsustasin, et pean südame rindu võtma. Pesin vannitoas seebiga suitsuleha kätelt, kõndisin värisedes magamistuppa ja istusin voodile. Võtsin ajakirja kätte ja vaatasin sisukorrast, mis leheküljel antud teos on. 41. Lasin nelikümmend lehte näppude vahelt läbi ning hakkasin lugema.

Miks ma ühe lugemata novelli pärast selliseid tundmusi läbi elasin? Okei, ma räägin. Mina mängisin Jim Morrisoniga malet. Ei usu? Ärge uskuge. Aga parem uskuge. Sest see juhtus.

Novell oli kirjutatud üsna kehvasti, tegu oli ilmselgelt fiktsiooniga. Kohe kindlasti ei pannud see mind uskuma, et kirjanik oleks päriselt Jim Morrisoniga malet mänginud. Pärast veel üht sigaretti otsustasin ise kirja panna, kuidas ma Jim Morrisoniga malet mängisin, nii hästi kui mäletan ja oskan. Siin see on.

Kuidas ma Jim Morrisoniga malet mängisin

Juuni lõpp, Pariis. Olin just saanud kaheksateist. Kell oli veidi seitse läbi, istusin hotellitoas, lugesin Hemingwayd ning ootas, millal mu vanemad söömast tulevad. Plaanisin minna esimest korda üksinda linna peale, tõmmata sõõrmed Pariisi hõngu täis, juua veini, rääkida võõraste tüdrukutega.

„Mõtlesin, et lähen jalutan väheke,“ ütlesin emale-isale, kui nad tuppa astusid.

„Mine-mine,“ ütlesid nad justkui ühest suust.

Ma ei oleks arvanud, et see nii kergesti läbi läheb. Kodus, Stockholmis, olid nad minu üksinda välja laskmise koha pealt pigem ettevaatlikud, eriti siis, kui sain kaheksateist ja mitmesugused kõrtsid avasid mulle oma ukSED. Ju tahavad veidi omavahel puhkust nautida, minu segavate märkusteta. Mulle sobis see sajabrotsendiliselt.

Jalutasin mööda tänavat, ahmisin endasse hooneid, tänavaid, prügi-kaste, inimesi. Tundsin, kuidas veri mu soontes vaikselt punaseks veiniks muutuma hakkab, tundsin end elusalt.

Peale mõningast kõmpimist otsustasin sisse astuda ühte kohvikusse. Café de la Paix. Siis ma seda veel ei teadnud, kuid too kohvik oli olnud mitmete kuulsate kultuuritegelaste lemmikpaik. Zola, Tšaikovski, Maupassant, kui nimetada vaid mõned. Istusin maha ja vaatasin ringi, igal pool sagisid inimesed, pariislased. Miskipärast on tunda selget vahet pariislase ja stockholmlase vahel, mõtlesin. Mõne minuti pärast tuli teenindaja.

„Vous commandez quelque chose?“ küsis kõhn pähkelpruunide juuste ning erepunaste huultega noor teenindaja.

Kuna ma prantsuse keelt ei mõistnud, siis ei jäänud mul muud üle kui õlakehituse saatel suud maigutada. Minu jaoks kõlas see kõik ühe eristamatu pudruna.

„Vous commandez quelque chose?“ kordas neiu ja lükkas mulle menüü nina ette.

„Kaffe,“ vastasin emakeeles, lootes, et see sõna tähendab ka Prantsusmaal sarnast jooki.

„Cinq minutes,“ ütles teenindaja ning lahkus kiirustades.

Imelikul kombel oli kohvikus selle dialoogi ajal rahvast vähemaks jäänud. Inimesed jõid üksinda veini, mõned sõid. Äkitselt kõnetati mind.

„Kas siia võib istuda?“

Pöörasin pead ning vaatasin üles. Hetkeks jäi mul hing kinni. See oli Jim Morrison, lihast ja luust rokikuningas, poeet, Lizard King. Ta kandis lühikeste varrukatega valget triiksärki ja nahkpükse. Pikkade mustade juuste ning ajamata habemetüükaga The Doorsi esilaulja istus vastust ootamata minu vastu. Tal oli kaenlas malelaud.

„Malet mängid?“ küsis ta minult.

„Mä-mängime pealegi,“ kokutasin. Isa oli mulle kunagi malet õpetanud.

Morrison pani malelaua paika, koukis taskutest välja malendid (millised muljetavaldavad taskud!) ja hakkas neid ükshaaval paika sättima.

Enne kui ta sellega ühele poole sai, tuli teenindaja mu kohviga. Nähes, et enam ei ole ma suvaline nooruk, kes kohvikus aega surnuks lööb, vaid kuulsa Jim Morrisoni kaaslane, oli ta palju aupaklikum. Naeratas, kui kohvi lauale pani. Tegi väikese kniksu. Morrison, malendid paika pannud, noogutas teenindajale. Neiu punastas ja ruttas jällegi leti taha.

„Sa võid valgetega mängida,“ ütles rokkstaar.

„Ai-ai-täh,“ kogelesin ning tegin esimese käigu. e4.

Ta alustas klassikaliselt, e5.

Mõtlesin, et panen jõu karjapoisi peale. Qh5. Muidugi, inimene, kes, malelaud käes, kohvikusse läheb, oskab ilmselt seda läbi näha, kuid otsustasin siiski proovida. Ehk on see malelaud-käes-ringikäimine mingi Morrisoni uus trikk, uue imago loomine või midagi.

Jällegi tantsis ta minu pilli järgi, tulles välja ratsuga, c6.

Liigutasin lippu. Oleksin kangesti tahtnud temaga rääkida. Millest, ei teagi, lihtsalt rääkida. Kõigepealt lausun mina midagi, tema vastab, ehk küsib midagi, me saame tuttavaks ... Aga mu vastane oli läbinisti ruudulisse väljakusse süvenenud. Oli aru saada, et see ei olnud tema lahinguväli. Ta oli ise ennast mobiliseerinud võõrasse keskkonda, kuna päris sõjatandril oli ta juba kõik võitnud. Korter Pariisis, austajannad, raha, eralennukid, kallid šampanja, surematus, igavik ...

Ta higistas, teadmatuses. Instinktiivne algaja mõte: liigutada teist ratsut; kuid mulle tundus, et ta kõhkles. Kui ta oleks mõelnud, oleks ta kindlasti mu plaani läbi näinud. Oli raske uskuda, et ta ei mõtle. Suur poeet, ta peaks pidevalt mõtlema. Ja ehk mõtleski. Aga millele? Ta oli seal kohvikus, ent samas ka kuskil ära. Tundus, et juba pikemat aega.

Ja siis ta tegigi otsustava käigu. Ratsu. Kolm hüpet: kaks ette, üks kõrvale. Ja mina muidugi, mõtlemata, liigutasin veelkord lippu, võttes

ta etturi enda pihku. Vaatasin võidukalt Morrisoni näkku, mul oli nüüd piisavalt julgust pooljumala silmadesse vaadata. Ja ta vaatas vastu. Siis hakkas ta vaikides malendeid taskutesse tagasi toppima. Laud koristatud, tõusis püsti, vaatas mulle korra veel silma ja lonkis uksest välja. Ta oli väsinud.

Järgmisel päeval sõitsime vanematega koju. Olin sunnitud naasma hallikasse igapäeva, päeva, kus ei olnud Jim Morrisoni, malemängu ega punaste huultega teenindajat. Seal olid vaid jahedad õhtud, igavad inimesed ja lihapallid tomatikastmega. Sellest, et Pariis, Morrison ja male jäävad mulle pikaks ajaks meelde, sain juba siis aru. Otsin The Doorsi vinüülplaadid, riputasin seinale Morrisoni postri ning mängisin kohvikus juhtunut peas kordi ja kordi läbi. Ma ei rääkinud sellest kellelegi. See ei tundunud õige.

Kolm päeva peale Rootsi jõudmist nägin leheputkas ajalehte. Asi oli lehe esikaanes. Seal ilutses teate-küll-kelle pilt, kuid ainuüksi see ei olnud piisav, et mind hingepõhjani šokeerida.

Jim Morrison oli surnud.

Toibudes aegamööda esimesest šokist, mis tabas kogu läänemaailma noori, sain aru, et ta ei olnud maleväljale sisenenud sellepärast, et oli pärismaailmas kõik võitnud. Vastupidi. Ruuduline lahinguplats oli varuvariant, põgenemistee. Kuigi üks ta teadis isegi, et põgenemisteed ei ole. Kõik, kõik oli kaotatud. Ning kui sa oled juba korra võitnud, on kaotusest, eriti sellisest, välja tulla pea võimatu.

See oli lugu sellest, kuidas ma Jim Morrisoniga malet mängisin. Ilmselt oli see ka millestki muust. See võib tunduda rumala väljamõeldisena, kirjandusliku trikina. Aga parem uskuge, et pole. Miks?

Sest see ei ole.

Sulgesin pärast kirjatüki salvestamist Sony sülearvuti kaane, pesin käed. Väljas oli juba hämar, aeg oli möödunud kiiresti, nagu aeg tihtipeale möödub. Tegin ühe juustuleiva, istusin rõdule ja suitsetasin pikkade mahvidega sigareti. Seejärel pesin hambad, võtsin riided seljast ning pugesein teki alla, kustutasin tule ja sulgesin silmad. Homme on jällegi tööpäev. Kas ka tavaline päev? Eks aeg näitab.

Uinusin üllatavalt kiiresti. Kõik, ka aeg, oli käinud sellist rada pidi, et ma ei märganud, et „Kuidas ma Jim Morrisoniga malet mängisin“ novelli sisaldav ajakiri oli mu voodi pealt kadunud.

Tšellosuvi

Katkised laeplaadid jõllitasid oma valgete silmadega prill-lauata vetsupotti, kus vesi viis viimsele teekonnale tatise vetsupaberi. Ma astusin välja.

Kaubanduskeskuse tasulise WC ees tegid meiki noored tüdrukud. Väljas kõrghoonete vahel sulas asfalt ning inimesed hoidsid märgi rätikuid peas, rannad meenutasid rokk-kontserte ja mina olin lõpetanud keskkooli.

Keskkool oli tülikas, jah, see on sobivaim sõna. Alguses ei saanud vedama, pärast ei saanud pidama. Või tegelikult, sai küll pidama, lihtsalt selle vedama saamise ja pidama saamise vahele jääv aeg oli üsna lühike. Aga nüüd oli see läbi, peale nädalavahetust pidin minema ettekandjaks ühte vanalinna pitsarestorani, et toetada enda tulevasi keemiaõpinguid Delfti tehnikaülikoolis Hollandis. Isa tahtis küll mulle elamise osta, aga ma ajasin ikka vastu, soovisin ise ka öla alla panna. Ei teagi miks.

Igatahes, istusin rongis sõidusuunaga Aegviitu, olin teel endise klassivenna juurde, et tähistada lõppu. Seal istmel tühja pilguga mööduvaid puid, põõsaid ja kuldseid põlde vaadates jooksis mul silme eest läbi kogu keskkooliaeg ning tahes-tahtmata kerkis esile üks konkreetne juhtum.

Umbes pool aastat tagasi, see võis olla laupäev või pühapäev, ütleme, et oli laupäev (mulle on laupäevad alati sümpaatsemad olnud), oli igatahes üks väike auk vedama ja pidama saamise vahel. Ma istusin samas rongis. Rong suundus Aegviidu poole, mina matkale ja mõtteid korrastama. Peamiselt ülikooli ja eksamite asjus. Olin üksi, tumeroheline seljakott koos termose ja võileibadega mu süles.

Järsku istus mu kõrvalistmele – mis oli imelik, sest rong oli üpriski tühi –, halli-oranžimustrilisele toolile minust veidi vanem näiv nooruk, samamoodi üksi, punakaspruuni kotiga. Ta kandis musta kilejopet ning sama värvi pükse, jalas olid pikad matkasaa-pad. Ta vaatas mind, vähemalt nii mulle tundus, samas ta võis ka aknast välja vaadata. Kuna istusin akna pool, ei öelnud ma midagi ja pingutasin vaikuses ajurakke, kust ma seda tüüpi teadma peaks.

Tema välimuses ei olnud midagi erilist, mis, juhul kui me oleksimegi kunagi kohtunud, oleks meelde jäänud. Keskmise pikkusega,

pruunid juuksed, sinised silmad, kaks kõrva, üks nina. Mõtlesin edasi.

„Ta on nüüd kuulus,“ ütles ta mõne aja pärast.

Sain aru, et ta tõepoolest oli terve see aeg mind vaadanud. Ja see ajas mulle hirmu nahka. Ma ei vastanud, ilmselt vaid mõmisesin midagi, lootes, et äkki ta ikka ei suhtle minuga, et tegu on suvalise hulluga. Sest ma ei olnud siin ju selleks, et vana (unustatud) tuttavaga mälestusi heietada, ei.

„Ma ei ole teda juba mitu aastat näinud. Ta läks koolist ära ja nüüd ainult esineb, täna Moskvas, homme Bernis, järgmine kolmapäev Tokyos. Maailm leidis ta, aga minu jaoks ta kadus.“

Nüüd olin kindel, et ta räägib minuga, kuid paraku ei tulnud mulle ikka midagi meelde. Küsimus „Vabandust, kes te olete?“ hakkas juba rongis hõljuvatesse õhumolekulidesse paiskuma, kui siis –

„Ta oleks võinud tšellot edasi mängida, minna ülikooli, jääda siia ...“

Nüüd ma teadsin, kellest too kahe kõrva ja ühe ninaga noormees mulle räägib.

Teisest kuni kümnenda klassini õppisin muusikakoolis tšellot. Olin selles nagu enamikus teisteski asjades keskpärane. Sain hakkama, kuid nii mina kui ka õpetaja mõistsime, et tulevikku mul tšellistina ei ole. Ainuke, kes sellest aru ei saanud, oli mu ema, kelle otsus oligi olnud panna mind pilli õppima. Ta oli olnud lootustandev noor pianist, ent üks hetk pidi unistuse professionaalsest klaverimängust sinnapaika jätma, sest kaotas väikese sõrme õnnetuses, millest ta mulle kunagi ei ole rääkinud (kahtlustan, et buldog hammustas ta pisipeetri ära, ta on buldogite vastu pidevalt pisut vaenulik olnud). Niisiis lootis ta ehk, et viin tema teekonna võiduka lõpuni.

Igatahes, minuga koos õppis ka üks tüdruk, kes oli küll andekas, ta mängis tõesti hästi, kuid teda huvitas tšellomuusika veel vähem kui mind. Ükskord, kui me tundi oodates rääkima juhtusime, ütles ta, et talle meeldib hoopis punk. Ega ma isegi suurem tšellomuusika austaja polnud, aga punk – see sõna oli tuttav, kuid mis muusika see on? Kodus kuulasin huvi pärast Sex Pistolsit (esimene bänd, mis sõna „punk“ guugeldades ette tuli), minu jaoks oli see liiga vaenulik, aga see selleks.

Ükspäev too tüdruk enam tundi ei tulnud. Mitte et ta enne

puudunud ei oleks, ent seda oli tunda, et nüüd oli ta päriselt ära läinud. Aasta-kaks hiljem kuulsin uudistest, et ta oli oma punkbändiga maailmakuulsaks saanud. Tuuritasid ja andsid albumeid välja.

Aga kes see noormees mu kõrval oli? Peigmees?

„Vend,“ ütles noormees ja ulatas käe.

„Meeldiv,“ ütlesin ja vastasin sama liigutusega.

„Käisin tal tihti muusikakoolis vastas, seepärast tundsin su ära, vaatasin, et matkaline ka, tundus paslik rääkima tulla.“

„Ahah, nojah.“

„Tšellot mängid veel?“

„Ei.“

„Ahah, nojah.“

Sain aru, et see vestlus ei lähe kuhugi, õnneks hakkasime kohale jõudma, parimal juhul läheb ta teises peatuses maha, kui ei, siis saab ehk aru, et tahaksin üksi olla, ega matkarajale ei minda ju sõpru otsima.

Ta ei saanud aru. Mis seal ikka, mõtlesin. Ülikooliplaanide haudumine olekski väsitav olnud. Õpin siis maailmakuulsa punklaulja venda tundma. Isegi privileeg ju, kui nii mõelda.

Kõndisime mööda lumist laudteed ning rääkisime esialgu ta õest. Mina rääkisin, kuidas ta oli olnud ka tšellistina andekas, tema aga, kuidas peale muusikakoolist (ja tuli välja, et ka üldhariduskoolist) lahkumist ta ainult bändiga proove tegigi. Vanemad olid pettunud, ta läks sõbra korterisse elama, siis andsid nad esimese kontserdi kahekümnepealisele publikule, lasid välja paar laulu, sõlmisid lepingu välismaise plaadifirmaga, kes nad avastanud oli, avaldasid albumi, mis sai tohutu heakskiidu nii publikult kui ka kriitikutelt, tuuritasid mööda Euroopat, lasid välja teise, veel vängema, veel pungima albumi, mis tegi neid ülemaailmseteks staarideks, ja nüüd tuuritasid nad vahetpidamata mööda maailma lavalaudu. Perekonnaga polnud öde viimased aastad üldse suhelnud. Aga ta oli kuulus ja, võis arvata, et ka rikas.

Peale mõningast vaikust ja looduse imetlemist, sest see oli tõesti ilus, tundus sobiv küsida, mis ta ise teeb.

„Õpin ülikoolis filosoofiat. Ma tean, hee-hee, lähen tanklasse tööle, aga mulle meeldib see. Filosoofia, mitte tanklas töötamine. Mitte et ma tanklas töötanud oleksin. Äkki meeldib ka.“

„Tore, kui meeldib, mida õpid,“ andsin igati mõistva ja korrektse vastuse.

„Eks ta ole. Kuigi ma tahaks, et mulle meeldiks hoopis majandus.“

Tema minu kohta ei küsinud. Mõru kergendus.

Edasi jalutasime vaikusel mööda Paukjärve-äärseid oosiorges. Ta öde pole sellist maastikku ilmselt väga ammu näinud, mõtlesin. Huvitav, millal ta üldse viimati looduses käis? Lennuk-hotell-lava-hotell-lennuk ja nii edasi oli ilmselt tema igapäevane menüü.

Jõudsime puust vaatetorni juurde. Ronisime üles, istusime maha. Võtsin kotist võileivad ning hakkasin isukalt sööma. Tema ei söönud, vaid sulges silmad ja ajas pea kuklasse.

„Mängi palun tšellot,“ ütles ta äkitselt sosinal.

Ma olin suuremaski segaduses kui siis, mil ta rongis minu kõrvale istus ja seosetut juttu rääkima hakkas. Kuidas ma peaksin tšellot mängima? Näeb ta siin kuskil tšellot?

„Palun,“ sosistas ta, kõlades haiglaselt ja meeleheitlikult.

„Mul ei ole tšellot kaasas, pealegi ei mäleta ma kuigi palju,“ ütlesin, isegi kergelt paanikasse sattudes.

„Palun mängi,“ kordas ta, „palun.“

Kuna ta häälel kõlas tõepoolest nii, nagu sõltuks sellest ta elu, hakkasin püüdlikult ümismes seda, mis kunagisest meeles oli. Mmm-mm-mmm-mm-mmmm-mm. Ta näole kerkis õnnis naeratus, olin teda ravinud, lõpetasin ümismemise ning jälgisin, mida ta teeb. Ei midagi.

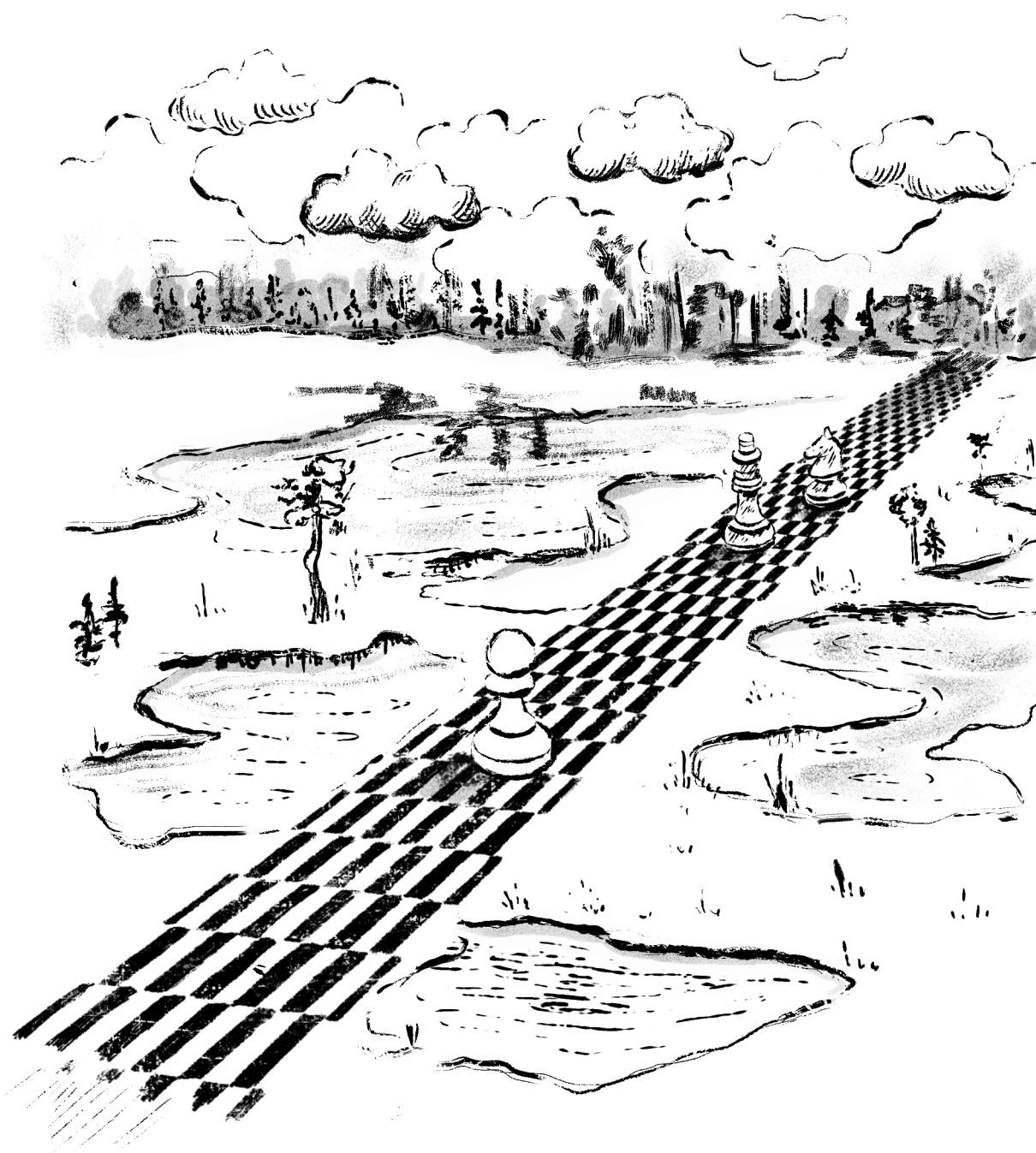
„Võib-olla ei olnudki tšellot vaja.“

Korrage oli kõik tavaline. Nagu seda polekski juhtunud.

Sõin lõpuni, kõndisime vaikusel tagasi peatusesse, rongis istusime kõrvuti, kuid ei vahetanud ühtki sõna. Vahetult enne lõpp-peatust läks ta vetsu, otsustasin, et ei hakka teda ootama, ja läksin oma teed.

Mõtlesin selle vahejuhtumil peale mitu nädalat, aga kellelegi sellest ei rääkinud. Ei oleks olnud vaja. Ometi on see mu keskkooliaja kõige eredam mälestus.

Mulle tundub, et aja möödudes olen hakanud sellest juhtumist veidi rohkem aru saama. Mitte et ma seda kuidagi seletada oskaks, ei. Ja äkki ei olegi vaja.

JOONAS VÄLI (18)

Mida kirjutamine kui tegevus sulle pakub?

Vabadust. Vabadus midagi teha või öelda tuleb tihtipeale teiste inimeste vabaduse arvelt, rääkimata füüsilistest piiridest, mille seavad looduseadused. Kirjutades on vabastav neid piire nihutada. Kuna ma olen pigem nn kõvade alade poole kalduv ning kirjutamine ongi mu ainuke loominguline väljund, ei kujuta ma eriti ette, kuidas oleks 365 päeva aastas selles üsnagi rangelt reglementeeritud maailmas ilma vahetevahel vähemalt mõnda neist reeglitest eiramata normaalselt funktsioneerida. Kirjutamise kaudu saab seda teha teistele liiga tegemata.

Oled veel võrdlemisi noor. Millal sa kirjutamisega tõsisemalt tegelema hakkasid ja mis selleks sulle tõuke andis?

Ausalt öeldes, ma ei mäleta. Kõige varasem mälestus enda kirjutatud teksti kohta on 2019. aasta HeadReadi festivali verinoorte programmis esinemine, täpsemalt peegli ees loo kordamine. Mis andis mulle tõuke sinna esinema minna? Pole aimugi, võin ainult spekuloida, et otsisin mingit loomingulist väljundit. Tagasi mõeldes on tegelikult üpris veider, et ma kirjutama hakkasin, see käis kuidagi üsna suvaliselt, ma ei mäleta, et oleksin lapsena mingeid tekste või luuletusi kirjutanud. Mulle meeldis legodega mängida, mis on kirjutamisega tegelikult üsna sarnane. Võib-olla on kirjutamine selle mängimise täiskasvanulikum võrdkuju?

Mida parasjagu loed? On sul mõni soovitus?

Lõpetasin hiljuti Michel Houellebecqi „Elementaarosakesed“, mis oli mul veel lugemata. Yukio Mishima „Star“ ja Truman Capote „The Duke in His Domain“ on toredad lühijutustused filmistaaridest. Pooleli on rootsi teadlase Nick Bostromi raamat superintellektist ja Paide Teatri „33 kõnet“, nende vahele loen Flemingu vanu Bondi-jutte ja samuraide eetikakoodeksit.

sa tuled ja lähed
ja tuled jälle ja lähed jälle
avad ja sulged uksi
ja mina seisan keset tuba
pruunis mantlis keset tuba
sydasuvel

avad ja sulged uksi tyhjadesse tubadesse
ja mina seisan keset põrandat
pruunis mantlis lyhtri all
pruunis mantlis
sydasuvel

sa tuled ja lähed
oled korraga nii siin kui seal
ja teisel pool
ja mina seisan jalad parketil
jalad tammepuidul
keset tuba
pruunis mantlis keset tuba
sydasuvel

sa pakid asju ytled et peame põgenema maale
kõik teised põgenevad ju
(taevas juba põlenguist must)
aga mina ei liigu kuhugi
seisan keset tuba pruunis mantlis
keset tuba
sellel sõjasuvel

must must must
must maal ilma yhegi
heledama triibuta
must maa kui sellel astun
mustaks saavad saapad
mustaks saab syda
must öö ilma yhegi lambita
mustad puud tee ääres. mustad siluetid.
aknad mustad. pimedad. elutud. sygis. sygis.
taevas tume. taevas on tume
aga hommik toob lumesaju

eedenist valguvaid üksikuid helbeid
 pyyab liblikavõrguga
 taevas-teab-kes
 paljajalu ja lapseohtu
 ta sinised silmad on nii väikesed
 ja suu on
 paar numbrit liiga suur
 justkui mantel mille ta leidnud
 ema riidekapist

taevas teab ka
 et mõnel lapsel pole õnne
 kasvada suureks
 nad helbeid pyydma peavad
 keset kõiksuse keskparki
 keset tumedate puude ringi
 mis iial ei värvu valgeks
 nende laste pärast

ma vaatan teda liblikavõrguga
 kuni helbeid langeb
 kuni taevas tumeneb veelgi
 kuni lumi vajub sydamesse
 katab kojad-vatsakesed
 arterid-aordidki

öösse sabisevas vihmas
on midagi nii syydlaslikku
kui see sajab eikusagilt eikusagile
pimedusest pimedusesse
vaid läbi akna korraaks sähvatavast
lambi valgusvihust näed
et ta on olemas

sa lähed eikusagilt eikusagile
kõnnid läbi vihma
pimedusest pimedusse
oled teisel pool rasket vihma
ja tuled tagasi läbimärjana
ning mööda su palet niriseb alla
armastuse magus nektar

ma tean et ka vihm
on tulnud me vahele
see sajab kylje pealt
ja tantsib armastuse tuules
oma veidrat tantsu
pekstes vastu su elu betoonseinu
oma pikki märgi noormehejuukseid

paberist linn

pilvitu taevas vappub ja paiskab tuhahelbeid
mulle näkku tee mis sa teed aga tee seda kähku
ela ruttu ja põle läbi suudle kuni veel saad
ja armasta kuni sa veel elad surnute seas

vanemuiseist kostuvat maailmalõpumuusikat
poole kõrvaga kuulates kesk helveste sadu
mööduvad meist surnud kiirel sammul
põgenedes saatuse eest

aga meie ei ole jälginud
numbrite kasvu vastu kevadet
meie ei ole tormanud esimeste seas
kaubanduskeskustesse

me vaid armastame yksteist ning iseend
seni kuni suudlust saatvad sädemed
põletavad linna me ymbert
ja meie kahe myyt mattub tuhka

ning kivistub ajalooks

värvavad sulguvad me taga
mustendab taevas nii tume
mitte kuhugi pole minna
mitte midagi teha
keegi kuskil ei oota meid
pärast lyyasaamist eedenis

kõik poed suletud
kõik tänavad – nimetud
(majadki numbriteta suures tartu linnas)

juba sähvivad välgud
justkui tulemõõgad silmapiiril

ja vihm – tume vesine plahvatus
niriseb vaikuses väravatele

seisame igaveseks kustunud korstende all
nende varjude sees seljad vastu telliskive
me armastanud oleme nyyd on pime
me elanud oleme nyyd on pime
nende varjude sees
me tõkkejooksjad oleme
yle saamata viimasest tõkkest

meid ei taha surmgi
ta ei tõsta me hingi
taevasse yles

seisame korstendele maalitud valetähtede all
ning ootame ootame justkui midagi
liiga kaua oleme otsinud tuge neilt korstendelt
terve silmipimestava elu

nyyd on aeg nyyd on aeg
laulab ingel taevast alla tulles
ja ma lähen
sidet silmilt võttes

me vaatasime välja väikesest aknast
ja nägime suuri asju
linna mis laius me ees
justkui avatud raamat
paari kirikutorni yhte jõge
päikest
ja seda lõputut taevast
lõputut lõputut taevast

kevade tulek

kukun väsinuna lumele
sulen silmad uinun

(mu jäsemed sulavad jõeks
mu keha ookeaniks

ja yskõiksed puud lähevad lehte
ning meenutavad lõpuks miskit)

florilegium ehk lillede valss

PÄEVIK

Teele Pärn

üks

Kui kogu elu lõhnaks nagu šellak, oleks ma nii õnnelik. See lõhn sisaldab endas kõike, minu arvates läheb ta põhjani välja. See on kõige mahukam lõhn, mida ma tundnud olen, ja ma olen valmis end sellesse täielikult ära andma. Et oleks veel asju nagu šellak.

kaks

Ega elu ei ole nii lihtne, et lähed üle põllu. Kui sa just ei lähe üle põllu. Mis on muuseas suhteliselt ebamugav tegevus.

kolm

Läksin tööle ja möödusin plakatist, mis kuulutas: *Ole huvitavam!* Mida. Isegi teatrikoolis ei öelda sellist asja, sest tulemus oleks midagi õudset. *Ole huvitavam* – see ei ole ju isegi mitte *ole huvitav*, see märgib, et sa juba oled huvitav, aga katsu mingi debiilsus endale veel juurde hankida ja siis vaatame. See on provokatsioon, millele ma kutsun üles mitte alluma.

kaks

Käisin Tõnu Õnnepalu vestlust kuulamas. Ta on päevitunud ja sitke nagu mingi vars. Ja tema käed ei ole üldse kirjanikukäed. Õigemini käed, mille kohta ütlevad inimesed, kes ise ei ole kirjanikud, *kirjanikukäed*. Mul on *kirjanikukäed*. Sul võivad ju olla, aga Tõnu Õnnepalul küll sellised ei ole. Tal on tööinimese käed. Maainimese käed. Kõige paremas mõttes, kuidas saakski üldse maa ja töö koha pealt midagi halba mõelda. Tunda saab, kui kummikud lasevad läbi ja vihma tibutab ja maja on külm ja pime ja äkki ei lähegi midagi kasvama. Selliseid hetki on muidugi ka. Oluline on nüüd meelde jätta mõningad eile kõlanud mõtted. Esiteks rääkis ta, mida Jeesus võis mõelda sellega, kui ütles: *Tehke minu sõnade, mitte minu tegude järgi*. Ja mina kohe mõtlesin, et issand, kas ta tõesti ütles sedapidi? Ma ei kontrolli üle ka, aga oletame, et ütles nii. Ja siis võib inimene ju mõelda, et see on silmakirjalik. Räägid üht, teed teist. Aga mõte on hoopis muus. Inimene ei saa Jeessuse tegusid teha, sest inimene ei suuda seda, ei olegi selleks mõeldud, ta ei peaks end ise lunastajaks pidama ega risti lüüa laskma, sest need polegi tema ülesanded. Inimene peab sõnu oma mõõdu järgi ellu viima. Ja nii on Õnnepalu sõnutsi ka eeskujudega – kuidagi tuleks suuta mitte kopeerida nende elu, mitte seda lakmuseks võtta, vaid võtta ainult seda, mis minus saab edasi kasvada. Mõõdu järgi. Oli äratundmine ja mitte meeldiv. Siis rääkis, et talle ei meeldi, kui taimedele öeldakse *kes*. Sest taimed on küll elus, aga me ei jõua nendeni, me ei oska nendega suhelda, mistõttu on selline pöördumine familiaarne. Mina ei ütle vist *kes*, aga ma räägin kogu aeg olevikus. Ma ei ütle *kes*, aga *tema* ütlen küll, asjadele pigem isegi. Pöördun. Eks seegi ole poos. Aga mõnel hetkel, kui igasugune poos näib kättesaamatu, on ka päris raske olla. See on nõrkuse tunnus. Näiteks suitsetamine. Issand, kui võimas poos see on, ma saan täiesti aru, miks inimesed seda teevad. See on natuke nagu klassikalise muusika kuulamine autosõidu ajal. See teeb minust ja minu autost midagi muud. Aga ma ei usu, et ma olen muu. Täpsemalt – ma ei usu ennast muuna. Kindlasti rääkis ta veel midagi huvitavat. Et loodus ei sure. Et taim ei sure. Ei ole sellist surmahetke ja, veelgi enam, surmajärgset elu. Ei ole. Sest selliseid faase ei saa looduse puhul eristada, ei saa näppu peale panna. Nõme väljend, aga ometi nii täpne. Sest nii paljudele asjadele saab näpu peale panna ja siis on asjad, millele ei saa, ja nende kahte tüüpi asjade vahel on vahe. Oli

tore õhtu. Vares kraaksus luuletuses õige koha peal. Nagu täna hakkas surnuaias kell õige koha peal lööma. Kõik oli männitolmu täis. Kõik kivid olid rohelised. Pesin enda oma ikkagi puhtaks.

kaks

Ja aeg sai täis. Nii öeldi piiblis. Ma tõsimeeli arvan praegusel reedesel õhtul, et meie kõigi aeg sai täis sellel hetkel, kui me sündisime. Minu aeg sai täis ja ma võisin sündida. Ja nüüd olengi ma oma täisajas, millest rohkemat ei olegi, ma ei saagi mingist muust ajast ilma jääda. Niisiis toimetan siin, oma täisajas. Sellepärast ei suuda ma sageli meenutada, millal miski juhtus. Arvan, et alles see oli, aga tegelikult on juba kõvasti aega möödas, ja kui ma praegu ütlen *kõvasti aega möödas*, siis mõtlen ma kümmet aastat. Ühel hetkel on *kõvasti aega möödas* juba kolmkümmend aastat. Aga mitte veel, sest kolmkümmend aastat tagasi ei olnud mu aeg veel täis, kolm aastat oli sellest veel puudu. Huvitav, mis sinna kolme aastasse minu jaoks välja mõeldi.

kolm

Jaanipäev oli, sealpool mu õuemüüri. Nali, meil polnudki õuel mingit müüri. Jaaniusse leidsin kaks. Kui märkan jaaniussi, arvan alati hetkeks, et neid pole ju olemas, aga näe, ime! See tähendab, et mul lähevad nad sõnajalaõitega segamini. Paljud hetked elus lähevad sõnajalaõitega segamini. Aga eelkõige lähevad sõnajalaõitega segamini inimesed. Kuu oli suur ja oranž ja me kõik jäime ühel ja samal hetkel magama. Üks päev enne jaanilaupäeva nägin unes, kuidas ma tõestasin Aivar Tommingale, et elus on asjad pigem hästi kui halvasti. See nägi välja nii, et Aivar Tommingas hakkas tõestama elu vältimatut ebatäiuslikkust sõnadega: *Kõik on väga hästi, aga no tegelikult ...* ja mina katkestasin teda hüüdega *Ei usu!* ja see nagu tähendas, et tema hüpotees ei pädenu ja minul oli õigus. Kurgedel oli kolm poega ja meil ei sadanud. Imesid juhtub. Tegelikult läheb jaaniööl pimedaks. Või siis pole see valgus.

üks

Lugesin just: *Ta ei ole minu juurest ära läinud, ta on minust kõrgemale tõusnud.* See komme – kirjutada välja tsitaate ilma märketa, kust need välja võetud on – ärritab ja vaimustab mind. Mõni inimene teeb ka mõlemat korraga: ärritab ja vaimustab. Ja jääb kipitama

nagu kiivi. Mina ei ole kiivi, mul jääb kiivist keel sügelema, mul sügeleb keel juba enne kiivit, juba praegu. Ärkasin siis, kui päike tõusnud oli. See tähendab vara. Öösel nägin unes ühte surnud inimest, kes oli ka unenäos jõudnud sinna hetke, et ta enam elada ei tahaks. Niisiis oli kergendus ärgata ja teada, et ta ongi surnud. Ma polnud nii ammu näinud mesilase nõela. Just tõmbasin ühe kannast välja. Miks ma kunagi ei tunne, kui ma talle otsa astun. Aga pärast tunnen küll. Ja kuulge, see pole mingi nõel. Ma ei oska isegi öelda, mis see on. Ripsmekarv. Aknast väljas on täitsa suur suvi. Alati on kergem, kui igavene juuni veel kestab. Kui igavene juuni juuli vastu vahetub, siis on see alati kuidagi hale. Hale hakkab igavesest. Et kuidas me nii kergekäeliselt temast mööda lähme.

kaks

Kirg tähendab elada elu pärast. Aga teada on, et teie elate elamuse pärast. Kirg on eneseunustus. Teile aga on eneserikastamine tähtis. C'est ça. Teil pole aimu, et see on jälle egoism ja et te seega ühel päeval kui inimkonna vaenlased maailma ees seisate.

kolm

Mootorrattaga sõites saavutab täiskasvanud inimene mingi lubamatu seisundi. Ma mõtlen taga sõites. Ma mõtlen lubamatu selles tähenduses, et ta ei saa endale muidu seda seisundit lubada. See on üsna jäägitu klammerdumine. Küll dunaamiline, aga siiski klammerdumine.

kaks

Kõik õitseb, aga veel ei kääri midagi. Mingil hetkel on kõik viljad täis ja siis on aias tõeline läbu. Kõik loodus on purjus, aga veel ei ole see aeg. Täna kuulsin vaidlusest: et Hando Runnel olla öelnud, et kui suudled tüdrukut, jääb luuletus kirjutamata. See vaidlus oli vist kuidagi šovinistlik. Pidi olema, jutu järgi. Minu jaoks – eksistentsialistlik. Ja lustlik. Kuidas saab üks luuletus nii tähtis olla. Keegi võib küsida, kuidas saab üks suudlus nii tähtis olla. Aga mina küsin: kuidas saab üks luuletus nii tähtis olla.

kaks

Üritasin täna natukene tööd teha. Nüüd lähen jalutama, ma panen üldse väga palju lootusi jalutamise peale, töö mõttes. Et

kui jalutan, siis töötan. Siis tuleb ideid. Kuidas see oligi: neli kilomeetrit tunnis, neli mõtet tunnis. Üks tuttav ütles mulle kunagi, et ta vaatas minu astroloogilisi näitajaid ja minu number pidavat olema neli. Ma üldse ei salli, kui keegi hakkab vaatama minu astroloogilisi näitajaid. Mida iganes, vaadaku enda omi.

kolm

Kuulsin täna vaarikakorjamisest üht lugu. Seda olukorras, kus vaarikad ei ole veel valmis. Lugu selline: ei ole mõtet ühte põõsast tühjaks korjata. Suure tõenäosusega ei ole see võimalik, lõbus ega kvaliteetne korje. Ikka vahetada põõsaid ja lõpetada siis, kui nõu on täis. Lähtuda nõust. Sama on harjutamisega. Proovimisega. Ei tea, kas tasub lõpuni minna, mis seal lõpus ikka muud on kui mitte lõpp. Lähtuda nõust.

üks

Nägin pealt, kuidas üks inimene eksis ja talle ütles:

A: *Ma ei suuda uskuda, et sina tegid vea!*

B: *Alles nüüd ma näen, et sina oled ka inimene!*

Ja see vigane inimene varises mu silme ees nende kahe kommentaari all kokku. Sisemiselt muidugi. Välimiselt ei teinud ta selle peale väga midagi. Mis sa ikka teed selle peale, kui keegi avastab, et sina oled ka inimene. Sest ajast lubasin endale, et ei ütle selliseid asju kellelegi. Üritan ikka elada nii, et ei imesta selle üle, kui inimene on inimene. Ikka imetlen. Et on.

kaks

Mitte iial vaba *millest*. Vaba *milleks*. Kui ma seda esimest korda lugesin, siis ma tõesti tundsin jõuliselt, kuidas uus mõte mind tabab. Nagu keegi oleks mul mütsi peast ära võtnud. Ja nüüd ma käin selles mõttes kogu aeg palja peaga ringi. Pidin täna proovis umbes 100 korda *vabadus* ütlema. See on liialdus, tegelikult oli neid kordi umbes 20. Alles siis, kui käed rusikast lahti lasin – nad lähevad mul iseenesest kogu aeg rusikasse, mu emal on ka nii, aga mitte nagu löögirusikad, kus põial peab väljas olema, et see löömisel ära ei murduks, vaid põial sees, nagu me hoiaks endale alateadlikult põialt, vanaemal olid vist ka sellised käed –, alles siis olin ma vaba proovimiseks, aga siis oli proov läbi ka. Ja mina ei teadnud, mida oma vabade kätega teha. Andsin nad kinnastesse ära ja tegin natuke tööd. Tuleb kogu aeg mõelda, milleks oma

vabad käed ära anda. Ja milline müts pähe panna. Sest vabad käed ja paljas pea ilma põhjuseta toovad külmetuse.

kolm

Vaatasin Tartus olles peaaegu iga päev Inglisillalt alla ja olin jälle Toomemäel. Osalt sellepärast, et natuke omaette jalutada, osalt sellepärast, et see luuletus on nii ... *badass*. Jah, täpselt nii ma tunnen. *Mul peas on kolossaalsed lokid ja üldse – kogu inimkond*. Mõnikord on see nii, aga see läheb üle. Ja pärast sellise taju lahku-mist on kurb, samas fantastiline. Praegu on. Täna hakkas suvi. See kestab nädala. Ühel etendusel juhtus nii, et partneri kõrval istus üks ammine õppejõud ja ma olin nii õnnelik, et ta tuli, sest ma kehastasin parasjagu teadlasest õppejõudu ja võtsin teda kohe kui oma inimest. Alles hiljem jõudis kohale minu kui kuna-gise õpilase õnnelikkus. Vahel mõjuvadki tegelased nii. Vahel mõjuvad naa – et hakkad kahtlema oma erialavalikus ja mitte seepärast, et näitlemine nii ebastabiilse tasemega välja kukub, vaid sellepärast, et tegelane on bioloog ja see tundubki nii palju lähedam kui kõik muu. See tundub õige.

kaks

Ärkasin ülimalt kurva meeleoluga, viisin rekvisiitpüssi teatrisse tagasi ja läksin bändiproovi. Milline imetore päeva algus, aga mina olin ängis kolmandas vältes. Siis tegime bändiproovi, ma olin selle üle väga rõõmus, kuigi mul oli nii palju tegemist, et ma ei usu, et keegi sellest aru sai. Seda muuseas kahtlustan enda puhul liigagi tihti. Et inimesed ei saa aru, kui hea mul on, sest nad on nii lähedad. Mul on kohutav tänuvõlg, te ei kujuta ette. Sellest siis see võlg – et te *ette ei kujuta*. Siis kohtasime vana sõpra. Kõrvalepõikena ütlen nüüd, et kõige ilusam tiitel, mis mulle kunagi omistatud, on *minu noor sõber*. Ma olen selle tiitli üle väga uhke ja ma ei ütle, kes mind niimoodi kutsus. Aga meie vana sõber oli täna heas tujus ja nägi välja, nagu ta oleks tulnud maalt. Muidugi tähendab see, et ta nägi hea välja. Ta ütles muuhulgas, et Shakespeare on pantomiimimees, sest talle meeldis ilmselt väga liikuda. Minu arvates on see erakordselt tore mõte. *Ja kui tööd on palju, siis mõtle raha peale*.

kaks

Ühiseluga (mõtlen kommuuni) on lood nii, et suhtun skeptiliselt. Aga elu ei väsi üllatamast. Kunagi elasime kolm nädalat kursaga ühes toas. Ja see oli nii normaalne. Nüüd elasime kolm nädalat trupiga koos. Ja see oli nii lihtne. Teate, kui erakordne asi on minu jaoks see, kui miski on lihtne. Kui habras, kui õrn on lihtsus. Kui kergesti ta raskeks võib minna.

kolm

Eile andis partner laval sellise kingituse, et jättis oma tegelase teadmatusse, ei vaadanud mulle otsa ja andis mulle sellega võimaluse läbi elada siiralt ja ilma peitmata seda, mida tundsin. See oli väga ilus käik. See oli teene.

üks

Kui sõber palub oma käsikirjad pärast surma ära põletada, kas ma teeksin seda. Ma tahaks öelda jah. Aga võib-olla ainult sellepärast, et mulle väga Kafka ei meeldi. Eile oli nietzschelik õhtu – tantsisime räigelt. Ta oleks meie üle uhke olnud. Üldse – Nietzsche üllatab mind positiivselt. Selle lause eest lööks ta mu vist maha ka.

kaks

Tegin õunamoosi Vana Tallinnaga ja jäin sellest vist natuke purju. Aga tõesti – maitset ei olnud üldse tunda. Õunu tuleb nagu Väandrast saelaudu, aga nii nagu nende saelaudadegagi, ei ole ma sellel suvel (sellel nädalal) näinud mitte ühtegi neist kukkumas. Ja see on väga imelik. Tavaliselt ma ikka kuulen seda mütsatust, mis ajab mind alati natuke naerma. Sest see on alati natuke naljakas. Ühel päeval mõtlesin, kui tore oli see teadlane, kes hakkas rääkima autismispektrist. See on nii hea mõiste. Kuidagi mugav. Hea lihtne on mõelda – kõik on spektris. Ja siis mulle meenus, kuidas üks naine ei suutnud ühes intervjuus üldse öelda sõna *tõde*, nagu seda oleks isegi kohatu nimetada, seda sõna. Ja siis ma mõtlesin, et tõde ja vale on ka spektris. Et meie väljaütlemised ja teod ei pea olema tõe ja vale kehastused, nemad nende puhtal kujul, nende puhas ilming, seda mitte, aga nad on paratamatult selles spektris. Ja kuhugi poole kaldu.

kolm

Sügis avab oma ukse nagu kodu. Loodus lõpetab midagi, aga sama hästi võiks kõik alata ja algabki. Aga mitte uuesti. Sügis on minu jaoks nagu üks hiigelsuur madleenikook – kõik viib mind tagasi kõikidesse eelnevatesse sügistesse. Minu jaoks ongi vist igavene hoopis sügis. On eikellegiilm, see ilm võiks olla ükskõik millal. See on ilus ilm. Ega see, kui sa käid iga päev tuletorni juurde ja vaatad Inglisillalt alla, ei tee sinust veel Woolfi või Sanga. Isegi metsa sees oli tuletorn – vaata, inimene, kui palju sind aidatakse!

kaks

Hea on olla. Väljas on umbes kümme kraadi ja tundub, et mul on sees ka kümme kraadi, sest ma kohe tunnen, et ma sobin nagu valatult. Talviti tundub, et mul on sees vähemalt -10. Ma arvan ja kardan, et see võibki olla minu vahemik. Inimene on siia maailma heidetud, aga kui tal on soojad riided seljas, siis on kõik hästi. Sügis on puhas ja triigitud. Aasta otsa mäkerdamist on ees, aga praegu on veel selline tunne, nagu teeks vihiku lahti, kõik on valge ja ei tahagi nagu hästi midagi sinna kirjutada või joonistada. Ja siis mõtled kaua, et mis see esimene asi peaks olema, ja lõpuks, mõned päevad hiljem avastad, et see oli midagi ülinõmedat ja ääretult sentimentaalset ja samas võõrast, mis sinna kirja läks. Seepärast on alati kindlam kirjutada sinna SUUR REHEAHI või mõni muu järeleproovitud ja toimiv fraas.

kaks

Täna sain proovis aru, et ma kaalun umbes kaks korda rohkem, kui ma arvan, ja et minu usk ei olegi nii suur. Ja need olid ülen-davad tunded, sest see tähendab, et teised on kerged ja suure usuga – ülendab, et on selliseid inimesi. Ma olen alati arvanud, et head päästavad mu ära ja kellegi mantlihõlmast saan ikka kinni, kes mu kõrgemale veaks. Ja praegu tundub, et šansid on head. Aga mina olin raske ja skeptiline. Kui see doonorikeskuse õde mind proovisaalis oleks näinud, siis oleks ta 450 ml minult rahuga ära võtnud. Sellel aastal hakkab kergeks ja ostan mantli, avansiks. Ma mõtlesin, et panen siia kuhugi mingi luuletuse, ja nüüd ma tean, millise.

*Raske on kui oleme ühes
sama raske on lahus
Idatuule jõud on hääbumas
närtsivad sada lille
Kevadel siidiusside surm
katkestab mõtteniidi
Vahaküünla taht kustub tuhaks
tahkub viimane pisar
Peeglist hommikul nukrus mind kaeb
lokid on pilve värvi
Öösel loen luulet valmis on vaim
kuu on nii särav ja külm
Peng-shani mäele kuigi ei vii
siit just sagedaid radu
Sinilind on minuga lahke
aitab mul otsida teed*

kolm

Täna mõtlesin ainult üht mõtet. Et midagi ei saa mööduda, sest see võtaks liiga kaua aega. Me ei jaksaks seda ära oodata.

Luulet Kadrinast II

*

kevadel nään und,
kuda elistasid mulle jälle

vestuldasid.

uni saadab südama ulkumaie,
kautab miele.

taas mäletan,

kuda üle aia andsid suud,
kandsid kukil kuusiku.

*

südames iire teeradad
ingepellul paill'u kiva

ma olen ruāmatuttest seda keikke lugend ja tian
olen tuttav nende melemiga

äi, mul jalgades valu äi ole
ikke on lilled kruusis

valu kakub
omset kisub

lepaverd
kätele ihub

las olla kevad
üössi tassit' lindakivit

maa
vee
ja õhu
virve

kuumas võsu rannas
orasein
vesiliivanire

köögilaua taga
suured rusikad
väiksed lusikad

külaliste toodud tort

plekilisel vakstul
lesib tükk ieringat

sooja karjamaa tekina
vaikusevalge udu
triibulise põllu siirud
tallinn-narva maantje
kirsipuude varjud
maa poole längu
karikakreid paistab
vaarikapuhm ja rebasepesa

kummargil vanama
taub lehmaketti maasse

ehukke vaikus
vali metallikisa

kuiv kuldane ein
lõhnab vanama laudauste vaelt

vaikus ja soe on ääletu

niisked palgid
libe lahtine koor
sammule vimka

vett täis kummikud
olivad sinitamas varbaid
esmaspäivi ka

sügiseina kahin
mahatallatud udu

kummikud ja kampsunid

viivad armastust suvest
kleidi alla kevadesse

väiksë poisi juussesse
takerdub suvi
silmad mullased
naer veelgi enam

olen käzist-jalust siuttud
oma aiguse urkkades

kimppu siuttud kevadlill
tuasooja veega vaasis

käevangus libe lindakivi
vastaskalda poole ujun

mää otsast paistab iijumaa

märjal kruusateel
kiirustav rattur
pue kott rippu

lepavõsa allid varjud

omne las uotab
tige ilm las udutab

millal tood mulle lilli

kiirustad läbi lepavõsa
garaažidest lautade juure
lõikad naabri karjusetraadi alt
sammud meetreid vees
latsatad vitsdega pöske
kautad mütsi
mudapritsmeid puhta särgi kraele
ja sõnnikulehka juusse
valutad sügisevidus hääle
mäletad külma kontidesse

millal tood mulle lilli?

kus oled koland
kääs vitsad
rinnal kivid

kleidi all plekid
allikasinit

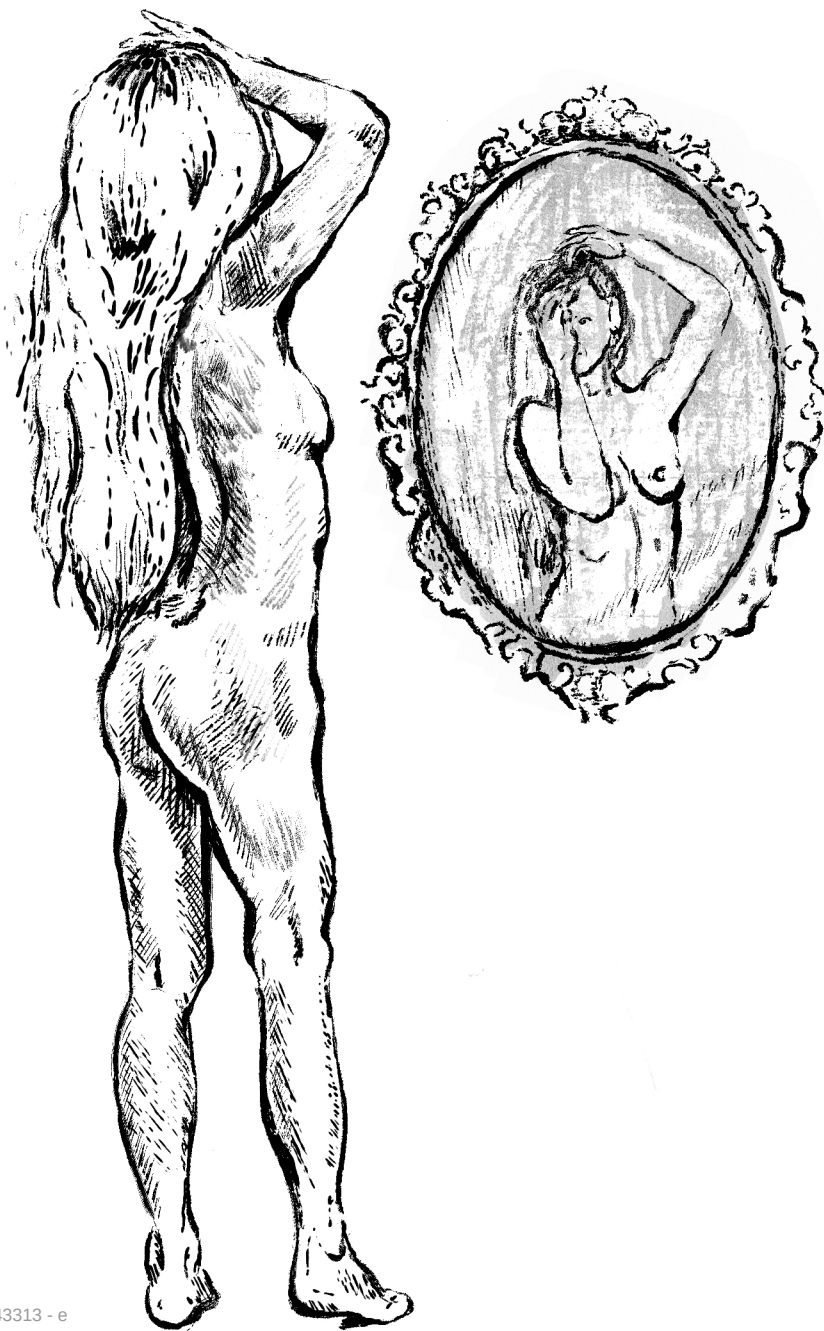
juured varvasse
ümber põimit

kus oled koland?

Mida võin ma öelda selle naisterahva kohta?

Intervjuu Natalja Nekramatnajaga

2021. aastal ilmus Natalja Nekramatnaja debüütluulekogu „Sinine pojeng“. Sellest, sealt leitavast ja veidi seda ümbritsevast vestles salapärase poetessiga Saara Liis Jõerand.

Kes on Natalja Nekramatnaja? Milline on tema suhe luulega? Aga maailmaga?

Olen vannitoas. See on üks võõras agul. Seisan peegli ees alasti – järelikult ei taha ma midagi varjata (aga „tahet ei saa usaldada / ennast ei saa usaldada“). Tõstan üles parema käe ja ka kujutis minu vastas liigutab. Mina sirutan valge käe sirgelt taeva poole, aga minu vastas olev vasakpoolne valge käsi kehval kõhnal kehal jääb kuidagi kõveraks. Vannitoas on kõle ja õues vingub tuul, läbi ventilaatori kostub laste summutatud kisa – maailm jääb minust kaugemale, maailm on kiviseina taga. Muudan fookuseid: jälgin rähma silmanurgas (on hommik), lotendavaid rindu (rinnanibud totralt lõtakil, voodiriiete mustrid kehal), aga siis avastan otsmikult punni ja hakkab seda mitte millelegi mõeldes katkuma. Pressin mäda enda seest välja. Nagu Medusa pilgu kangestav puudutus. Pööran nüüd selja ja vaatan üle öla (kuigi Orpheuse asemel oleksin meelsasti Eurydike). Nüüd jääb mu esikülg (parim osa minust) varjatuks, nagu on varem varjatuks jäänud kogu alakeha. Sulen silmad. Üritan ette kujutada kujutist, mis veel äsja oli minu ees, aga mäletan üksnes üksikuid detaile – kes ehitaks sest üles terviku, naise, inimese?

Lähen panen parem raadio mängima. Retro effemmist üürgab Vântöi sonaat. Tulen tagasi vannituppa. Hakkan agaralt puusi hõõrutama. Vaatan, kuidas naine minu vastas liigutab end muusikast mööda. Kõik, mida näen, on piinlik. Mida võin ma öelda selle kujutise kohta ja selle naisterahva kohta, kelle kujutis see on?

Võin olla ka kööktoas (ainus tuba – ajad on sellised ...). Minu ees on luuletus, mille on ilmselt kirjutanud naine, kelle tervik-kujutisest ma äsja ilma jäin. Panen selga kujuteldava supelkostüümi ja hüppan. Kohas, kuhu ma olen hüpanud, tunnen end koduselt. Üks eesti kirjandusteadlane – käisin kuulamas tema loengut, aru sain vähe – rääkis naisest kui eksistentsiaalsest hoorast. Nüüd hakkavad näojooned ehakuma säras aegamisi kontuurjooni võtma. Võtan öökapilt raamatu, see on vihiku moodi, nagu ruuduline kaustik, Contra luulekogu „Mundris vitamiin“, loen, unustan ennast.

Kes sinu luulekogu esimest korda kätte võtab, ütleks võib-olla, et see ennast just kuigi lihtsasti unustada ei lase – see on tihe, tume ja põiklev. Kuidas „Sinist pojengi“ lugeda?

Oh, Jumal! Kas saaks olla midagi tühisemat kui luuletaja, kes seletab, kuidas tema tekste lugema peab? Võib-olla üksnes targutav ühiskonnakriitiline näitleja on midagi veel naeruväärsemat!

Kunstnikud, sealhulgas luuletajad – nagu ka mina ja antud juhul iseäranis mina – on enamasti võrdlemisi rumalad inimesed, kes mingitel äraspidistel põhjustel arvavad end teadvat ühiskondlikest protsessidest rohkem kui keegi teine, isegi rohkem kui sotsiaal- või majandusteadlased. Kes arvavad teadvat enda teostest rohkem kui vastuvõtjad (enamgi veel, autorid näikse arvavat teadvat ka lugejate kohta rohkem kui lugejad ise). Luuletaja, kes mõtlikul pseudofilosoofilisel moel kõneleb, mida kujutab endast tema kunstiteos, on infantiilne imbetsill. Mina olen algaja, ebaküps luuletaja (olgugi et arvan teadvat ühiskondlikest protsessidest rohkem kui ükski sotsiaal- või majandusteadlane, olgugi et just äsja olen nende ridadega pannud kõigele näpu peale) – milleks teha olukorda veel piinlikumaks ...

Jäin piinlikkuse peale mõtlema. Tundub, et kui tõmmata kirjandusse kuuluv sealt välja, inimesi elama õpetama, tuleb see lihtsasti mängu. Piinlikkus oleks nagu olemuslikult argine tunne, mille luuleks vormimine tühistab („esimest korda end videost nähes / pettusin / alles raugana avastan et suudeldes / olen kõver ja tobe“; lk 26). Mõtteeksperiment: kuidas oleks piinlikkusest võimalik kirjutada, nii et piinlikkus alles jääks?

Kirjutada väga halvasti? See võiks olla kõige lihtsam viis. Kirjutada väga hästi? See võiks olla kõige keerukam, aga kõige mõjusam viis.

Hea luuletus raputab minu keha, kujundab minu hinge, minu sisemuse põhiolemust ja toob nähtavale minu kui inimese, minu kui naise varjatunud sfäärid. Kui luuletus

mõjub, ei ütle ta üldiselt väga palju, aga tema mõju on selle võrra jõulisem. Luule ei peaks ennekoike kirjeldama emotsioone, vaid looma täiusliku pinnase, kust võrsub lugedes emotsioon, tunne. Võtan öökapilt raamatu, see on näiteks Carol Ann Duffy, loen ja olen nüüd teine inimene, ma näen nüüd iseennast, näen läbi ehakuma virvenduse oma olemuse kontuurjooni ja mul on häbi. See on üks ilus häbi. Suur osa väärtluulest tekitab lugedes nauditava piinlikkustunde sellise olendi nagu mina pärast (minu ema väitis sageli, et vajub minu pärast piinlikkusest maa alla) ja ainult luule suudab seda teha. Ilma luuleta oleks vaid talumatu vaikus.

Leidsin Nataša hiljutisest luuletusest värsirea, mis võiks edasi anda nauditavat piinlikkust: „ja emme kirstu kohal mõtlen sinu huultest“.

„Sinises pojengis“ elab varjamatult palju teisi kirjanikke ja juba kirjutatud tekste. Ajuti mõjubki see lausa nagu temaatiliselt koostatud kogumik, millesse koondatud luuletused sobivad lihtsalt omavahel võimatult hästi. Mida kirjandusmälu Nekramatnajale annab ja mida Nekramatnaja sellele lisab?

Kui ma olin väike, kleepisin toa seinale sadu, võib-olla tuhandeid luuletusi ja fotosid luuletajatest. Olin siis, arvan, kaheksa-üheksane. Väike katusekamber muutus parnassiks, kus oma koha sai hulk suurkujusid (Puškinist Dickinsonini, Dantest Sextoni ja Ahmatovani). Igal õhtul, kui vanemad olid ära, ja nad olid pea alati ära, sulgesin end tuppa ja hakkasin fotode ees kummardama. Sügavalt, aeglaselt. Mäletan, et mida lemmikum luuletaja, seda rohkem pidin kummardama. Kui Plathi ees tegin igal õhtul kümme kummardust, siis Bloki ja Stevensi ees kummardasin igal õhtul vähemalt 25 korda. Muidugi valdas katkematult tunne, et kõik need luuletajad näevad mind ja teavad, mida ma teen (see võis olla põhjus, miks ma käitusin selles toas alati väljapeetult ja lugesin edasi ka siis, kui tegelikult enam ei jaksanud). See tuletab meelde Louise Glücki hiljutise Nobeli kõne, kus ta kirjeldas lapsepõlves korraldatud võistlust, mille käigus valis väike Louise välja kõige parema luuletuse. Ka tema tundis, justkui oleksid

surnud suurkujud sealsamas. Võitis, muideks, Blake'i „The Little Black Boy“ – ilus luuletus. Pärast igaõhtust tseremooniat (teine tseremoonia algas pisut hiljem, kui mina olin juba voodis ja purjus isa koju tuli) lugesin ette mõne luuletuse, mille olin pähe õppinud. Kõige sagedamini lugesin vist küll Stevensi lumemeest – see tekst kujundas vahest kõige enam minu arusaamu luulest. Ma ei tea, kas eesti keelde on seda tõlgitud, aga ühe kunagise armastatuga proovisime, viimane stroof võiks kõlada umbes nii: „Kuulajale, kes kuulab lumes, / Ja, olles ise eimiski, näeb / Eimiskit, mida pole, ja seda eimiskit, mis on.“ Vabandust, ma ei oska tõlkida.

Ei ole võimalik lugeda või kirjutada korraga vaid ühte luuletust. Kõik need luuletused ja luuletajad seintel kujundavad kõiki teisi luuletusi ja luuletajaid. Ma olen üks paras varganägu. Nagu enamik luuletajaid. Mõne luuletuse olen pea tervikuna varastanud vanaisa märkmetest – tema kirjutas kogu aeg luuletusi, aga ta on juba ammu surnud ja nüüd on need minu luuletused. Ma loen ja kirjutan luuletusi kogu aeg. Ka siis, kui käes ei ole pliiatsit ega raamatut. Ma loen ja kirjutan, sest olen luulest läbi imbunud ja luules tunnen end kindlamalt kui päriselus. Vahel on tunne, et väljaspool luulet mind ei olegi olemas ja see mitteolemistunne võib muutuda üpris väsitavaks.

Ei ole võimalik lugeda või kirjutada korraga vaid ühte luuletust.

Mitteolemine viib otsaga ka surma juurde, mida on „Sinises pojengis“ väga palju – muuhulgas on luulekogu pühendatud „pojale / kelle ma tapsin“. Mida teeb surmaga sellest kirjutamine?

Surm ei ole mängu- ega naljaasi. Meenub mõte ühelt minu tuttavalt: surm ei ole pitslinik ega Schuberti muss, vaid okse, korin ja soolikad. Eks ta ole, surm on ennekõike tabletid ja õud,

vastik lehk ja nõme äng. Surmas pole midagi ilusat. Õieti pole surmas mu meelest ka midagi huvitavat. Luule ei tee surmaga mitte midagi. Aga luule võib taasluua möödanikku, olnud emotsioone, neid võimendada ja töödelda. Surmakogemus, mille kehtestab luuletus, mõjub sageli märksa huvitavamalt kui tegelik surmakogemus. Vaid luules võib kunagine surm olla ikka veel täna ja seista mõnes reas kõik varasemad kümnendid ja sajandid ja sekundid. Nad paiknevad ühel lamelel tasapinnal, kõik üksteisega kõrvuti. Mida sealt nüüd – siin, vannitoas – esile tuua, on juba iseasi. Kõigeni ei jõua ja see, milleni võib jõuda, annab end ikkagi kuidagi valesti kätte, st paremini, st luulena.

Olen luuletustes paiguti huvitavam, kui ma tegelikult olen.

Mulle ei meeldi minu mälestused, luuletustes on need aga hoopis teistsugused ja huvitavamad ja tegelikumad. Ka mina ise olen luuletustes paiguti huvitavam, kui ma tegelikult olen.

Ometi on minu kõige olulisemad mälestused seotud just surmaga. Meenub üks lugu, kui suri mu vanaema (see ei ole tegelikult minu lugu, aga vahet pole). Istusime vennaga teleka ees, ema tuli tuppa ja ütles, et vanaema on surnud. Mina hakkasin muidugi lohutamatult nutma (olin siis vist kuuene)

ja läbi nutu kõõksudes küsima, kumb vanaema. Kumb vanaema on surnud? Ema küll vastas, aga ma ei suutnud vastust kuidagi registreerida, ma ei saanud pikkade minutite vältel aru, kumb vanaema on surnud. Mäletan väga täpselt aga enda mõttekäiku: see ei saa ju jumala eest olla see vanaema, kelle juures ma igal nädalavahetusel käin! See peab olema see teine vanaema, kellela saaksin ma täiesti okeilt edasi elada. Mõne aja pärast selguski, et surnud oli vanaema, kellela ma saaksin igati kenasti edasi elada. Kui ma lõpuks sest aru sain, oli toas järgmine vaatepilt: ema nuttis, vend nuttis, isegi isa oli väga kurb ja siis olin seal mina, õnnelikum kui kunagi varem – minu lemmikvanaema oli surnust üles ärganud. Meenub ka see, kuidas me külastasime selle sekundaarvanaema matuseid.

Isa ja vend olid kirstu ääres, kõik kõndisid mööda ja surusid nende kätt. Mina olin väike ja mina ei julgenud kirstu äärde minna, seisin emaga kiriku taga nurgas. Kogu matusetalituse aja vahtisin oma venda kirstu ääres ja ainus tunne, mis mind valdas, oli röögatu kadedus – miks tema saab tähelepanu keskpunktis olla ja mina pean siin kiriku nurgas passima?

Mida teeb sellest kõigest kirjutamine? Surmaga ei tee see mitte midagi. See surm, mis oli, ja see surm, millest mõni luuletaja (nt N. Nekramatnaja) kirjutab, on täiesti erinevad.

Jaan Kaplinski on ühes luuletuses küsinud: „kas mälul / on meelde sama pikk tee / kui õhtusel vihmil, / mis mõnikord ei jõuagi maani.“¹ Ometi, kui me midagi mäletame, ütleme, et see on meeles. Ja meeleline on samas ka kehaline, meeltega aistitav. Kuidas sa vastaks, milline on mälu, meele ja keha vahekord?

Ainult mälus (st luules) võin kanda sinu lõhna üle röske talve. Meenub üks teine lugu. Ühel õhtul kallas elu armastus ühes Narva baaris mulle veini. Ühtäkki nägin armastatu vasaku käe küünarluu piirkonnas umbes sentimeetrisuurust sünnimärki. Ma karjatasin. Kuidas on see võimalik, et ma polnud seda varem märganud? Tegin endale etteheiteid, tundsin end süüdlasena. Olen sind, mu armas, mu kallid, alt vedanud! Läbi kukkunud armastajatöös (võtsin seda tööd väga tõsiselt). Mind valdas kirjeldamatu kurbus ja viha. Jooksin nagu hullumeelne koju ja otsisin välja kõik fotod temast – neid oli mu arvutisse kogunenud omajagu – ning ühel neist fotodest – nagu tõestus minu inimlikkusest, mille olin tema täiuslikkuseelummus pea sootuks unustanud – oli kõik nii selge ja silmatorkav. Üleskeeratud käised ja vasakul käel umbes sentimeetrisuurune sünnimärk. Olin kokkuvarisemise äärel.

Mõne päevaga suutsin toibuda, sain nii-ütelda jalad alla. Algas peadpööriv mõttetöö, mille pealisülesandeks oli paigutada minu uus avastus temast (elu armastus) loodud jumaluse loomulikuks ja alati-juba-olemas-olnud osaks. Sellest sünnimärgist pidi saama midagi enam kui lihtsalt sünnimärk – see oli märk millestki hoopis enamast, millestki igavikulisest. Unustasin järgnevateks nädalateks kõik muud kohustused ja keskendusin üksnes uuele missioonile, mille

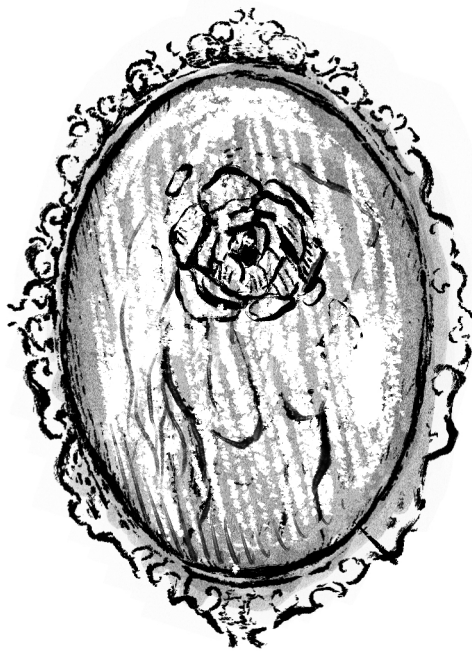
¹ Jaan Kaplinski. „Õölinnud, öömõtted“ – Tallinn: Vagabund, 1998, lk 27.

paradoksaalsus seisnes asjaolus, et intellektuaalselt puudus ses igasugune loogika, aga selle müstitsistliku töö jaoks oli ometi tarvis rakendada kogu intellektuaalset pagasit. Tagatipuks pidin ränka vaeva nägema, et pealisülesandest rangelt kinni pidada ja selle olemasolu mitte teadvustada. Töötasin püüdlikult, teades, et ma ei saa teadvustada, mida ma teen. Õige pea hakkas töö vilja kandma. Taastasin usu endasse kui armastajasse. Elu armastus oli taas mu jumalus. Ja ma polnud nüüdsest selles enam mitte kunagi kahelnud. Nüüdsest sai tema ainulaadsuse põhimiseks ehituskiviks viga. Hakkasin otsima vigu tema välimuses, nõrkusi käitumises, iseloomus ja iga häire muutus tunnistuseks tema täiuslikkusest. Sünnimärgist sai meie ühine saladus, armastuse algallikas. Otsisin teda iga päev mööda tänavaid ja kohtudes vaatasin kohe tema vasakut kätt. Mitte keegi teine peale meie ei tulnud selle pealegi, et selle täiusliku inimese vasaku käe peal – tõsi, käise alla peidetud – asub üks jumalik märk. Olin taastanud piinava õnneseisundi.

Miks ma seda räägin? Asi on selles, et see kõik sai juhtuda üksnes seetõttu – ja see kõik juhtuski –, et olin lugenud täpselt samasugust lugu Bretoni „Nadjast“.

Lõpetuseks. Nagu juba otsapidi mainitud, on „Sinise pojengi“ luuletustes väga palju asju, mida ei ole – sündimata poeg, kujuteldav armastatu, vahel pole ka luuletuse mina ennast. Sinine pojeng ise ei tundu samuti kuigi reaalne, isegi kui asub igavas vaikelulises vaasis. Aga mis on?

Luuletused.

küllusesarv
amarüllusevars
unelmates

kandke kingule
mind andke ära õite
vaiksesse sāngi

las seal mul' juured
kasvavad sügavad, et
taas puhkeks pealsed

kui naasen kingult
ma kummeli aupaistes
taas jutte vestan

Stina Rosaatsea

üksipäini
küll sireliõitest
täis saan kõhu

jaburus

hambad ristis silmad kisis
passin kirjakasti nišis
kuigi mitte tähitud, ma
siiski olen sulle tähtis.
kui pehkiv tuum kreekapähklis
vabastamist ootan ärklist.
kui mind teaksid, minust pastišši
looksid aost õhtuni, lähkris
kärakas, mis unne mähkis
igaveseks kirjanikud,
kes su elu ära rikkund
kirjeldades silguniisku
kiskudes sult silmapiisku
sa nüüd julgus kokku riisu
minu ridadesse piilu
fuuriatelt kõrvakiilu
saa, siis kuku valguspillu

kes kukutas
kummelikorjaja
õiekorvi

andres ehin läks suusatades ja nuusutades
kuni polarpäev sai otsa
mina koperdan jalutades ja valutades
jalus nõgesed ja okkad

vaarikapõõsas
liblikas ja kaalikas
ei nad miilusta

ühesugused
liblikas ja kaalikas
laigud ja triibud

loojangurõõsas
liblikas ja kaalikas
ei nad kiirusta

õhe udusse
liblikas ja kaalikas
on mindki viinud

suvitajad

„roosisuu ja silmad rohelised“
ütlesid ja hinge puges kevad
ütlen kui ilmad sügistalvised:
„moosisuu ja silmad helekirevad“

roosisuu ja silmad rohelised
kas tead, kuhu kadus meie kevad?
hääbusid kõik olemata hetked
kui ütlesid, et ei taha enam

kaoseteooria

pärastlõunane päikesepiste
juuksed silmisse tuulest viidud
pole pilvi, mis varjutaks hooletuse
pole tahtmist otsuseid otsustada
pole tahtmist vastustega vastutada
pole vajagi teha midagi muud
kui lesida, hingata sügavalt sisse

võtta vastu kaoseteooria

liiv

on keegi sind kunagi lõiganud
nii teravalt, et midagi tunda ei olnudki?
on su haav kokku kasvanud
või oled ise haavaga kokku kasvanud
et
istud liivakastis
enda väikeses kõrbes
pöörad liivakella
lihvid oma pead
liivapaberiga
kas see aitab?

Hendrik Lõpp

saladused

vaiba alla lükatud
kappi riputatud
sahtlisse kirjutatud
taskusse peidetud
kõrist alla neelatud
saladused

terves kehas terve vaim

püüdsin kinni kuumarabanduse saanud herilase
lõin laiaks ja panin taldrikule
hakkasin sööma
järgmine päev avastasin, et
olin söönud hoopis riknenud mesilase
kõhus hakkas keerama
mesilase mesi tungis vahuna nabaaugust välja
„mis nüüd küll minust saab,“ mõtlesin
guugeldasin väriseval käel
„miuss juhtuub kui söd ghalvaks läind mesilse“
guugle vastas
„sa lähed põrgu“
see lohutas, sest põrgu on kaugel ja
liikumine on kasulik
mul on hea meel, et söön tervislikult

pesupäev

seep kukkus maha
 aga õnneks mitte duši all
 õnneks mitte enam vanglas
 vaid hoopis tapamajas, kus
 pesen põrandaid ja vahel ka lage
 ma pole siit ammu lahkunud
 olen aastaid viibinud koomas
 õhtust, mil käisin patareid toomas
 ja jäin tõstuki alla
 mis tõstis mind kõrgele üles
 rohujuurteni
 mille küljes kasvas seep
 millega pesin enda silmad laugetuks
 ja vaatasin igavikku
 tol mukübeme supernoovasse

löön vaikselt aega surnuks

tapan teda armutult
 aeg pole minu arm
 ta ei paranda mu arme
 ajaviiteks tapan teda
 ma ei jaksa enam oodata
 ajal aeg on kukkunud

poeedid peksavad teda viimase hinguseni
 kuid ikka edasi, edasi, edasi
 sirguvad ajastud järjest
 nende kulgu ennustavad prohvetid
 kes juba on tulevastest vigadest õppinud
 ja mõistnud, et ettenägelik olla
 on aja vastu äärmiselt lugupidamatu
 ja suisa vägivaldne

seljavalu

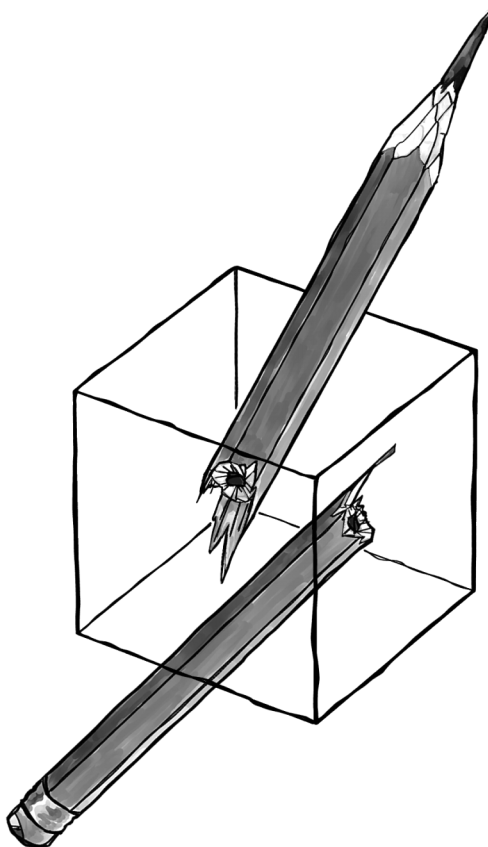
mu seljavalu on ägenenud
sest juba üsna kaua
olen peast pühkinud iga viimse kui raskema mõtte
mis sealt edasi langenud
õlgadele
kus neid kaasas kannan
kuni raskusest saab liig
ja seejärel lülihaaval sootuks
muutungi selgrootuks

Maria Muuk

Disainieetilisi peegeldusi

VÄLGATUS

Möödunud talvel sain kesk kiiret aega imponeeriva tööpakkumise kujundada uue isekirjastatava raamatusarja visuaalne identiteet. Mulle tegi rõõmu, et mainekad tegijad on mind disainerina välja valinud soovitude ja veebiportfoolio põhjal ning näitasid valmidust oma kirjanduslik beebi just minu kätte usaldada. Töötasin parasjagu välja raamatukujunduse kursuse õppematerjale Eesti Kunstiakadeemia graafilise disaini tudengitele ning olin hiljuti alustanud uurimistööga hilisnõukogude tööstustrükikunsti kohta. Süllesadanud pakkumine paistis ideaalse võimalusena rakendada mänguliselt praktikasse kõiki neid teooriaid, põhimõtteid ja leide, mis parasjagu mu laual kuhjusid: värskendavalt arhailiseid manuaalmeetodeid, värvieralduseksperimente, tänapäeva kontekstis naeruväärselt spetsiifilisi raamatulehe ja tekstiploki proportsioone, ning tuttavlik-iseloomukaid kirjatüüpe, mis ajalooopragudesse peitu jäänud. Teisisõnu, kogu seda huumusrikast kraami, milles sobramine peaks igal graafilisel disaineril tahes-tahtmata tundlad ja uute kujunduste võrsed püsti ajama. Olin elevil võimaluse üle nakatada oma entusiasmiga raamatu hingeelu suhtes lisaks disainitudengitele ka kirjastajat ja raamatupoes mattlamineeritud fotokaantega mallraamatute vahel uitavat lugemishuvilist.

Teiste kohustuste arvelt näpatud õhtutundidel mediteerisin kümnete erinevate formaatide, laotuste, värvide, illustratsioonide ja kirjatüüpidega, üritades iga kombinatsiooni juures tähelepanelikult kuulatada, mida selle kohta võiks arvata nii käsikiri, kirjastaja, lugeja kui ka raamat ise. Minu jaoks on oluline, et kõik disainis sisalduvad osapooled suhtleksid omavahel kui võrdsed. Iga komponent peab teist austama, teda tugevdama: font formaati, päised ja vahepealkirjad tekstiplokki, erinevad raamatuosad üksteist; mugavus põnevust ja ilu, tehnilised võimalused mõistlikkust ja väljaande olemust, ajalugu tänapäeva ja vastupidi. Ma tahan anda pealtnäha keerukatele teguritele ja allikmaterjali nõrkustele võimaluse saada kogu kontseptsiooni tugevusteks, süsteemi alustaladeks. Ma tahan, et raamat näitaks välja oma teadlikkust raamat-olemisest; et ta usaldaks iga endas sisalduvat sõna, sõnumit ja lehekülge olema põhjamaiste paberimetsade ohverduse väärilised; et ta astuks ladumis-, trüki- ja koitemeistrite sajanditepikkuse peentöö jälgedes ja arendaks seda tänulikult edasi; et ta ei alahindaks oma lugejat, selleks et lugeja ei alahindaks teda. Vastastikune austus on mind käekõrval vedav printsiip nii inim- ja loodussuhetes kui disainitöös.

Alustuseks said selgema vormi kaks erinevat kujunduseskiisi, mille näidisleheküljed varustasin põhjalike selgitustega. Saatsin valminud esitluse kliendile ja uurisin, millal võiksime kohtuda, et nende põhjal edasiarendamiseks esimesi mõtteid põrgatada. Vastuse asemel paluti mul eemaldada presentatsioonist oma nimi, et žüriil oleks võimalik hinnata esitatud eskiise anonüümselt. Ilmnes, et see, mida mulle oli esitletud isikliku koostööpakumisenä, oli vahepeal kulisside taga muudetud vististi kutsutud konkursiks – ma ei tea, miks või kuidas, sest asjaolud olid ja jäid läbipaistmatuks. Mõned nädalad hiljem saabunud kirjas selgus, et „võistlevaid töid“ oli olnud üheksa ja neid hindas teadmata suuruses mitmekesine, aga anonüümseks jääv arvajategrupp. Tagasiside minu raamatuseemnetele oli üsna põhjalik ja mitmekülgne, ent väljavalituks need ei osutunud. Ennekõike oli žüriiliikmetes tekkinud tunne, et ma tegelen kujundajana ainult mind ennast huvitavate vormimängudega, jättes tähelepanuta ja tabamata aura, mis antud raamatusarja ning selle publikut kõnetaks.

Sarnase kriitika osaks on saanud nii mõnigi just EKA graafilise disaini osakonnaga seotud disainer. Õigupoolest on sedasorti diskussioonid kunstiakadeemia tudengi- ja vilistlasloomingu ümber Facebooki grupis „Eesti disainerid“ üks vähestest avaliku disainikriitika esinemisvormidest Eestis viimasel aastakümnel.¹ Art Directors Club Estonia algatatud pea kaheksatuhandelise liikmearvuga ühismeediagrupid võtavad sõna peamiselt kõikvõimalikud kommertsvalda disainipraktiseerijad, kes leiavad ikka ja jälle, et harjumuspärasega eksperimenteerivad, enamjaolt kunsti- ja kultuurivallas esinevad kujundused on kohatult provokatiivsed ja raskestimõistetavad, õõnestades potentsiaalsete tellijate ees disaini mainet.

1 Ivar Sakk toimetab 2000ndatel ajakirja Kunst.ee graafilise disaini lisasid, mille võttis kokku legendaarne kogumik „Artikleid graafilisest disainist“ (2011); koos Kristjan Mändmaaga lükkati käima ka disaini ühiskondlikku tähtsust esiletõstev Disainiaasta (2006), millest kujunes välja ärialase lobitööga tegelev Disainikeskus. Kommertskiiljel on muidugi pikalt toimunud erineva fookusega iga-aastased konkursid – Turundajate Liidu korraldatav Kuldmuna, Art Directors Clubi Eesti Disainiauhinnad, lisaks nõukogude võistlusjäänuk 25 kaunima raamatukujunduse leidmiseks – mille raames on vaja üht-teist kriitiliselt, aga peamiselt siiski kiitvalt ja lühidalt sõnastada. Võimalik on leida erialaseid konverentse ja loenguid nii akadeemiast, ärist-turundusest kui käsitöövallast (äramärkimist väärib ehk Mart Andersoni vanameisterlik tüpograafiakonverents „Kirjak“). Vahel tehakse näituseid (aga nt Disainimuuseumil pole siiani mingit süstemaatilist graafilise disaini kogu või sellealast lähenemist ega spetsialisti), vahel avaldatakse Sirbis (peamiselt Ivar Saki) ja Määrilehes (EKA GD bakaosakonna lõpetajate) esseid. Ent pidevat platvormi, mis võimaldaks erinevatel häätel ja vaatepunktidel graafilise disaini rolli ja suundumuste üle arutada ning teiste ja iseenda erialast tegevust kriitiliselt analüüsida, Eestis ei eksisteeri. Sildade ehitamist pärsib disainiskeene arvamuste paljus, sageli ka osapoolte ülekoormatus ja vähene küünarnukitunne; igaüks ajab vaikselt oma rida ja korraldab oma üritusi, laiemast vastukajast ja kaasavusest ülemäära hoolimata. Nõnda ongi mainitud Facebooki grupp ainuke koht, kus võib vähemalt näha nende polaarmaailmade event'ide linke kõrvuti, isegi kui nendevahelist tsiviliseeritud diskussiooni iialgi ei teki, sest sihtgrupid ei suhestu üksteisega või lausa põlgavad teineteist (... sest keegi ei tekita nendevahelist diskussiooni).

TARTMUS

Tartu Art Museum

tartmu

Tudengipõlves olid selliste diskussioonide tekitatud küsimused minu jaoks eriti põletavad. Näiteks mäletan, kuidas tümitati TartMusi näituse „Noorus kui elustiil“ visuaalset identiteeti (2015). Tüpopograafiline lahendus, mille autoriks oli Mariana Hint, kasutas populaarset meemifonti Impact negatiivse reavahega, mis küll raskendas loetavust, aga moodustas visuaali, mis intuiitiivselt meenutas tihedalt rahvast täis klubipõrandat või poliitdemonstratsiooni. Olles sümboliseeriv äratuntav noortekultuuri kandja, tekitades visuaalseid seoseid kirklik-kollektiivsete praktikatega ning mässates ilmselgelt (vaid ühe) tüpopograafilise hea tava reegli vastu, toimis kirjatüüp enese- ja kontekstiteadliku illustratsioonina näituse teemale. Mina näen sellist laadi kujunduses pigem austavat väljakutset: vaataja, tule märkama, süvenema, seoseid looma! „Eesti disainerid“ nägid aga ülitihedat reavahet, võhiklikkust ja lugupidamatust.

Rahutusttekitavad põhiküsimused olid sellistes olukordades ilmselt samalaadsed nii minul kui kritiseerijatel. Miks üldse disainerit – meid – vaja on? Mida oskab üks professionaalne graafiline disainer õieti pakkuda maailmas, kus igaüks on võimeline fonti ja selle reavahet valima? Kuidas mõõta disaini headust?

Disainerid on üldjuhul patoloogilised õigustajad ja põhjendajad – meid on nii treenitud töötama, aga see annab paljuski ka meie identiteedile tähenduse. „Miks?“ voolab üsna ühtemoodi veres nii kasutajakogemusega tegeleval tootedisaineril, reklaamiagentuuri projektijuhil, kirjatüübidisaineril kui akadeemilisel disainer-kui-kunstnik/kuraator/uurija/kirjastajal. Meie kõigi olemus on sisuliselt vastus; me käitleme ja võimendame olemasolevat, teeme seda avalikumaks. Ärimaailmas on brändingustrateegiad ja vormiotsused põhjendatud kahtlaselt täpsete prognoosidega selle kohta, kuidas publik reageerib teatud värvile, kirjatüübile, keelekasutusele või navigatsioonile (*à la* oranž tõstab söögiisu, kirjatüübis Palatino laotud teksti on kõige kergem lugeda, X-nupu asukoht ülal paremal on kõige intuiitivsem). Disainerit on vaja, sest tema erioskus – lahendada probleeme ning muuta protsesse inimese jaoks efektiivsemaks ja nauditavamaks – tõstab elukvaliteeti, käivet ja kasumit.

Kunstiakadeemilises kontekstis on küsimis- ja põhjendamisruumi rohkem: miks me midagi probleemiks peame, miks inimesed teatud moel käituma ja reageerima on harjunud, miks on midagi üleüldse vaja toota või optimeerida? Disainer peaks suunama ka kolleege ja publikut rohkem „miks“ küsima. Mikrotasandil nõuab disainiharidus samuti põhjendamist: fondivalikud, stiiliväljendused ja vormiotsused peavad olema projektile kontseptuaalselt ning ajalooliselt sobivad; küljendus, tähevahed (*kerning*) ja muud detaililahendused peavad andma mõista disaineri teadlikkusest nende tavade ja tähenduste kohta.

Tudengina jäi mulle mulje, et just küsimis- ja põhjendamis- oskus on see disainerile eriomane, teda amatöörist eristav ja talle eksisteerimisõiguse andev võluvõime. „Miks“ torkis, kiusas, hirmutas ja peletas eemale kõik lõbu, ilumeele, mugavuse või tuttavlikkuse pärast tehtud otsused. Oma tõsiduses ja kriitilisuses tekitas „miks“ tunde, nagu disaineritel oleks mingi kõrgem, objektiivne positsioon süsteemide ja inimkogemuse hindamiseks ning parem teadmine nendesse sekkumiseks.² Aastate

2 Disainimõtlemise problemaatilisuse kohta on väga hea lugemine Maggie Grami „On Design Thinking“ (*n+1* magazine, 2019; vt <https://nplusonemag.com/issue-35/reviews/on-design-thinking/>).

jooksul olen hakanud aduma selle modernistliku tondi haprust. Intuitsioon, mängulisus, harjumuspära jmt on kõik legitiimsed disainiprintsiibid ja on ülivahva, et igaüks meist saab end disainivahendite abil nii hõlpsalt väljendada, nagu see tänapäeval võimalik on. „Miks mitte?“ – kui mittedisaineri tehtud kujundus täidab eesmärgi, edastab sisu ja kõnetab publikut, siis mis õigus on disaineril sellest kuidagi üle olla? Ilmselt meid ei olegi otseselt vaja. (See on muidugi üldtervislik suhtumine, millega peavad end harjutama kõik tänapäeva ilmakodanikud.)

Alandlikkusele ja inimlikkusele kutsub üles ka autoritsitaat selle raamatusarja, mille üllatuskonkursil ma kaotasin, esimese väljaande tagakaanel. Leian selle raamatupoes teiste sarnaste mattlamineeritud fotokaantega mallraamatute seast. Tagakaaneteksti ja selle alla lajatatud erkvalget triipkoodikasti silmitsedes valdab mind ometigi nukrus. See olukord on nii tüüpiline: järjekordne näide miks-mitte-suhtumise kehvast rakendamisest, mis võimestamise asemel viib silmakirjalikkuseni. Meie kultuurimasinat jooksutavad parimate kavatsustega hakkajad inimesed, kes levitavad vajalikku sõnumit ja õilsaid väärtusi, ent pühenduvad vähevõitu nende väärtuste läbimõeldud implementeerimisele tolle masinavärgi tööprotsessides. Küsimus ei ole põhjendatuses, vaid austuses – nii oma erialase töö kui teiste inimeste vastu.

Rohmakate lahendustega konformism Eesti raamatukujunduses (mille näiteks on kujundusse integreerimata triipkoodid, aga ka igavtüüpilised paberi- ja kirjatüübivalikud, läbimõetlemata trükivärvi- ja poognalahendused, mittesüstemaatilised ekraanil-katsetades-juhtunud kosmeetilised veiderdused isikupära lisamiseks jne) kõneleb üldjuhul mõnest järgnevast stsenaariumist. Kujundaja, kes saab siinmail kutse või võimaluse raamatu (või nt ka näituse + trükise) graafilise disaini teha, ei identifitseeri end sageli graafilise disainerina. Sageli on ta kunstnik, kas selle sõna tänapäevases mõttes – professionaalne kaasaegne kunstnik, kes teeb salahaltuurana graafilist disaini – või siis tähistamaks vanema põlvkonna arusaama graafik-illustraatorist, kes tegeleb vahepeal ka tekstiga. Sageli on ta hoopis n-ö onupoeg – kogemuseta asjaarmastaja või erialaväline asjataja – või siis hakkab autor

ise äratelijaks. Sellise kujundajaga on kindlasti kerge koostööd teha, sest probleem on ju võrdlemisi lihtne: mahuta tekst paberile või seinale, nii et oleks loetav, ja saada trükifail. Ega lugeja saa ju aru, kui küljenduses on mõned suuremad augud, kõitevaru veidi liiga kitsas või täpitähed fondist puudu – ta mõtleb, et nii peabki olema. Ja teisalt, lugeja ju ootab tuttavat välimust, suhestutavat standardit, mitte mingeid disaineri vormimänge. Paraku kujundab seda standardit jätkuv ülejalatöö inimestelt, kes ei paista teadvustavat graafilist disaini kui järjepidevat, rikkaliku ajaloo, oleviku ja tulevikuga distsipliini/kultuuri ega enda rolli selle kandmises ja arendamises.

Ma ei räägi pelgalt mikrotüpopraafilisest heast maitsest, mida „Eesti disainerite“ kommentaarium nimetaks hügieenitase-meks. Eeldus, et disainer on loomult puhastaja ja koristaja, kes peaks tegelema eelkõige väljakujunenud disainireeglite implementeerimisega esteetilisema keskkonna nimel, on ennasttäis ja iga(v)nenud – on teisigi legitiimseid printsiipe, millele rajada ka „ebahügieenilisi“ disainipraktikaid.³ Ent igal juhul ei tohiks olla palju palutud, et graafilist disaini teeks keegi, kes teadvustab oma positsiooni visuaalkultuurikandja ning sõnumivormistajana, võtab oma ajalooliste eelkäijate (fondivalajate, plakatikunstnike, ladujate, trükikalite, köitjate jne) ees vastutuse, on võimeline oma erialast vaimustuma ja soovib seda kirge oma töös jagada – ehk suhtub oma erialasse austuse ja ärksusega.

Vähetajutud tõsiasi on see, et kõigi nende eelkäijate analoog-maailmas täiustatud rollid kaotasid arvuti tulekuga suure osa oma relevantsusest, ent ometigi paistavad mitmed suurkirjastused nii meil kui mujal praegu toimivat paljuskki sarnaste segregeeritud loogikate ja struktuuride järgi kui tollal. Küljendaja on madalaima pulga odavtööjõud, raamatuisisu maketi loob keegi kunstiline toimetaja, disaineri ülesandeks jääb visualiseerida kaas. Samal ajal on paari aastakümne jooksul välja koolitatud terve hulk graafilisi disainereid, kes mõtestavad oma tegevust, sh raamatu kujundamist, holistliku digitaalse ja materiaalse

3 Hea maitse vastase disainipraktika põhimõtteid illustreerib võrratult näiteks Rootsi kollektiivide Mycket ja Bang Magazine artikkel-teos „Circumnavigating and Crushing“ (Bang Magazine, 2014; vt https://www.academia.edu/10294829/Circumnavigating_and_crushing).

sünteesina kõigist neist varem tehnoloogiliste tingimuste tõttu lahus olnud osadest. Tänapäeval ei oska ma selle kapseldumise taga näha muid põhjuseid kui traditsioonilembust, mugavust ja ignorantsust. Kirjastused jätkavad suuresti (mitme) põlve otsas kokku klopsitud hooletute keskpärasuste liinitootmist, sellal kui noored raamatu-kui-terviku-kujundajad otsivad endale kohta paralleeluniversumites.

Teisalt pitsitab aina teravamalt tajumus, et iga raamat, nagu ka kunstinäitus, on alati potentsiaalselt välditav materiaalne kulu. Seda enam võiks selles rituaalses sünnitusprotsessis tulla ilmale midagi võimalikult läbimõeldut, millel on sisu kõrval väärtus ka füüsilise disainobjektina. Seejuures ei pea väärikas või eriline sugugi tähendama priiskamist – osav disainer pöörab piirangu ja kitsaskohad tugevusteks. Eesti on ideaalne koht põnevalt mõtestatud trükiste teostamiseks: meie tiraažid on väikesed ja trükikodade (tasku)sõbralikkus maailmakuulus. Oleks imetore, kui meie kirjastajad taipaksid seda hinnata ning otsida ja värvata vastava hariduse, kogemuse ja pühendumisega disainereid, selmet teostada hooletumaid variante.

Värbamisprotsessi, nagu tegelikult igasuguse inimestevahelise koostöö ja -elu kujundamine nõuab aga veelgi enam peenetundelisust ja vastutusetaju kui disainielementide austav ja võimestav toimimapanek. Erinevalt viimasest on inimlikkus kõigi, aga iseäranis nende eriala ning vastutus, kes selle eest teadlikult seisavad. Miks-mitte-suhtumise najal korraldatud konkursside, tellimuste ja ühisürituste viljadeks on ülepeakaela tehtud autoritaarsed otsused, pinnapealsus ja oskamatus oma teadmatust tunnistada, infosulud ja eraldatus ning enam-vähem kobe välisilme, mis seest aga õõnes või mäda. Kaasav koostöö ja kommunikatsioon ongi praktikas väga keeruline, eriti kuna individualistlik ja tootlikkusele orienteeritud ühiskonnakorraldus seda ülemäära soosinud ega õpetanud pole. Seda enam on jätkusuutlikumate ühistegutsemiskultuuride teadlik katsetamine ja arendamine (sh ka põrumine, vabandamine, õppimine, jagamine!) igauhe õlul.⁴

4 Inspiratsiooniks üks detailne, praktiline ja kokkuvõtlik juhend koostöö alustamiseks ja teostamiseks Soome kultuuritöötajate rühmituselt Feminist Culture House: <https://6yearsinthetransspace.com/contributions/Terms-Conditions-What-do-we-need-in-order-to-work-together>.

Disainitöö tähenduse ja tellimisega seotud mõlemapoolsete ootuste kohta võiks muidugi olla rohkem avalikke hea tava juhendeid ja infomaterjale, aga seni, kuni neid moodustatakse,⁵ lähtugem üldinimlikust rusikareeglist: palun austa. Austa oma tööd põhjaliku läbimõtlemissa, mõtestamisa ja väärtustamisega, ole valmis teadamatelt küsima ja ka kõrvale astuma. Austa teist inimest ja tema tööd vahetu, selge, läbipaistva ja empaatilise suhtlusega, mis annab talle võimaluse konteksti mõista ja võrd-sena vastata.

TABASIN END
SELLISELT MÖTTELT.
ÜHEL PÄEVAL
LOENGUS.

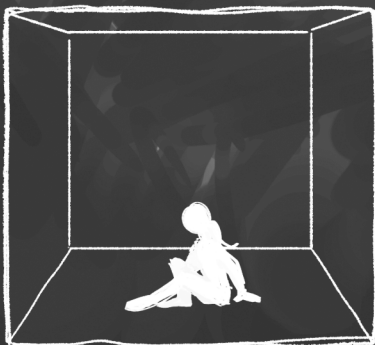
KUI MA MIDAGI SELLIST
ESITAKSIN, SAAKSIN F1.

MILLAL SAI KUNSTIKOOLIST
MINU JAKS
KOHTUSAAL?

KOHT, KUS PEAN MEELEHEITLIKULT OMA LOOMINGUT ÕIGUSTAMA.

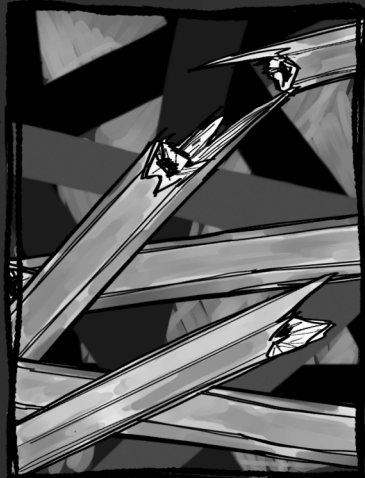
NII ON KUNSTIMAAILMAS ÜLDISELT OLNUD -
KUNSTNIKUD PIDID TUNNUSTUSE NIMEL
KAKLEMA JA KANNATAMA.

SELLISEID
PIIRE POLE
ENAM!

SA VÕID
TEHA, MIDA
HING IHALDAB!

AGA MA TAJUN NEID PIIRE IGA PÄEV

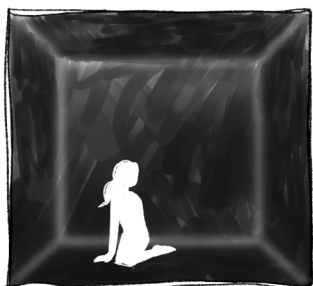

KUI TAHAD KELLEGI TEISE HEAKSKIITU SAADA, PEAD ALATI TEMA PIIRE JÄLGIMA.

NEED ON PEIDUS.

PEAD NEED ISE LEIDMA,
PIMESI KOMBATES.

VÄIDETAVALT JUST PIIRANGUTEST TEKIBKI LOOVUS.

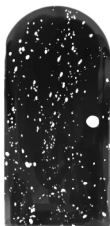
MA POLE KÜLL MÄRGANUD. NII ET KÜSIN ENDALT:

ÄKKI MA EI OSKA ERITI LOOV OLLA?

ISTUN JA MURETSEN
SELLES KASTIS,

VABATAHTLIKULT,

JA OOTAN KOOLI LÖPPU
NAGU KOHTUOTSUST.

JUSTKUI
KEEGI TEINE
SAAKS MIND
VABAKS MÕISTA.

EHK POLEGI
KÜSIMUS SELLES,
KAS OSKAN OLLA LOOV,

VAID SELLES,
KAS SEDA ENDALE LUBAN.

kui oled kõhuli elutoa vaibal
ja paned kõrva vastu külma põrandat
on kuulda teleka sosinat all
kus keegi on üksi

ma tahaksin vajuda läbi selle parketi
olla lae ja põrand vahel
tsemendis
imeda endasse kõik pisarad
ja pesumasinavee

kahekesi üksinda
oleme
vestlus

keegi nägi
mina kuulsin
sooviks

veel
enam ei oota
sa ei tule

Mona Kapper

palavus on rehabilitatsioon
et higistada sind välja oma kehast
suvi
ja võõrutusnähud

minimalism

enam ei ole valus
kui tantsin keset tuba, täis asju
mida ma soovin, et ei oleks
ja oleks rohkem

viha
üks aken ja uks
hammaste krigin kajamas
kui sa räägid
et ostsid esikusse uue vaiba
ja autosse
lõhnakuuse

enesehinnang

riputan
seinad täis peegleid
et ei tunneks end üksi
üks mina
kaksteist nägu
kõik naeravad
oled kole

vihasan
lõhun
üks mina
kolm tuhat tükki
kõik kriiskavad
oled kole

kild killu haaval
ehitan
peeglitest inimese
üks mina
üks nägu
oled ilus

mahajäetud majade reekviem

vaasid aknalaua laulavad tühjusest
siis kui raamatud põrandal on vait
ja lilled ei viitsi enam õitseda
kui klaver kõrvaltoas mädaneb
ja köögiaknad on ammu sisse visatud
hakkavad mälestused laest tilkuma
ja voolavad mööda seina

lahkumise udu mõnuleb õhus veel pikalt
televiisor teeb viimase jõupingutuse, et sahiseda
enne kui moos külmkapis hakkab igavusest hallitama
ja mööbel on vihane

kõrvalmajja kolib pere – kaks last ja koer
aknaruutude pisarad kukuvad voodile
mis murdub üksildusest pooleks
ning isegi roti laip hakkab haisema

kellestki eikeegiks lõhud mind jälle
iga sõna lõikab kui klaasiga
sõrmi otsast
nutan vihaselt rahet
silmad verele

niimoodi tunde ja tunde
seame päevi sõnadeks
kuniks saan jälle kellekski
kes on liiga lahke, et sind blokkida

Lubadus

Liina Vakrööm

Alevisse sissesõitjaid tervitab uhke püha kolmainsus – vallamaja, alajaam ja viimaks kirik. Selline tõeline saarerahva õigeusu kirik, lumivalgeks lubjatud seintega, kõrgete kaarakendega ja peamine – viie sibulkupliga katus. Üks suur sibul keskel ja neli väiksemat äärtes, otsas veidrad õigeusu ristid. Kirik laiub raske kolakana koolimaja vastas, jäädes poolele tee, kui oled parasjagu lonkimas vallamajja või sanepidjaama, ning vahib sind hiilides küljelt, kui astud sisse surnuaia väravast. See valge pühakoda oli nüüd juba üle saja aasta olnud majakas alevi kõrgeimas tipus ja külaelu vaikiv tunnistaja, tervitades alevi tuntud maamärgina nii turiste kui ka kohalikke. Kuigi ta sõnum peegeldas alati tulijat – tundudes kohalikele etteheitev ja mahajäetust meenutav, turistidele jällegi ebamaine ja eksootiline.

Aga kõige rohkem oli see kirik tuntud hoopis koleda katuse pärast – ajahambast puretud, rooste- ja samblaplekiliseks tõmmatud, mõned kohad lausa inetult mülkis. Terve alev häbenes toda katust, mis enam taeva poole vastu ei läikinud. Mis sellest, et keegi noorem kui seitsekümmend viis kiriku ukسلävest enam ammu ei olnud üle astunud. Ja kohalikel lihtsalt kihvatas sees, kui naaberküllast tulid mutid surnuaiapühal küünlaid panema ja omavahel varjamatult sosistasid: „Issand halasta, kui räämas see kiriku katus ikka on! Meitel ikka tüki etem. No tuleks küll keegi ja vahetaks selle ära.“ Siis pidid kohalikud mutid väraval teiseküla omadele vastu panema: „No kussa küll seda raha võtad, nii suur kirik kah veel, eks see meite alevi õnn ja õnnetus ole neh ...“ Katus tuli jutuks nii poe viinaleti kui raamatukoguleti ees, teadetetahvli kõrval, surnuaiavärvavas, vallamaja bussipeatuses, bensukas ja koolimaja mänguväljakul, kus kõige nooremad elanikud õhtuti röökimas käisid. Ehk igal pool, kust kirikut vähegi nägi ning see oma ja nende unarussejätust meelde tuletas.

Ühel järjekordsel palaval suvisel pärastlõunal, kui surnuaiapüha palvus ja õnnistamine olid ammu läbi, küünlad pandud, kõigi sugulaste ja naabrite lillede vesi vahetatud, uute haudade pärjasildid üle loetud ja lõputud jutud selleks korraks räägitud, hakkasid rätvides pead vaevaliselt kodu poole tilkuma, hambus jälle see õnnetu valtsplekist katus.

Kooli poolt liikus mutikestele järgi ka kamp noori. Nead olid kossuväljakult teel poodi, et osta 50sendiseid nätse, kust kleepse saada, ja siis need salaja naabri aialippide külge kleepida. Eesmärk oli saada mõni vinge mootorrattaga või palja tibiga – kui need kleepida naabri-Antsu värskelt värvitud aia külge, ajas see mehe eriti närvi. Lisaks tuli osta sihvkasid, mida bussipeatuses närida, piraadikrõpsu sõrmede otsa toppimiseks ja tüdrukud tahtsid kokamaitselist pulgakommi, et seda bravuurikalt suus keerutada ja siis mõnele kenamale poisile lakkuda anda. Kõik teadsid, et see oli peaaegu nagu suudlemine. Mõni rikkam, kellele vanaema hommikuti raha pihku toppis, et „kommi osta“, sai ehk endale ka veega kleebitavaid tätoveeringuid lubada, mis lõpetasid tavaliselt mõne sõbra otsmikul.

Noortekamp lonkis nüüd kannatlikult mutikeste salga järel alevi keskuse poole, hoides ettevaatlikult vahemaad, sest olid nad ju kõik kellegi naabritädid, vanatädid või lihtsalt piimatädid, kes võisid noorte vanaemadele kõik lendavad ropud sõnad, pooles

mastis teksapüksid või liiga paksult värvitud silmad ette kanda. Telefon heliseks kohe peale seebikaid kell 19.45 ja õhtune sardelli-saia söömine olekski rikutud. Samas kuulasid noored natuke mutikeste juttu pealt ja tegid üksteisele nägusid. Kui jälle kirikukatus vestlusesse sisse imbus, võttis kõige pikem poistest kareda häälega sõna, visates selle hooletult õhku, et kõik nende ees kuuleks:

„Ou, kuulge! Mina teen kunagi selle kirikukatuse korda! Lähen Tallinna tööle, veits ehitamist ja papp käes. Ja siis pole kellelgi siin midagi kobiseda – turistid platsis ja värki. Kullast risti topib tippu, jumala haige kirik tuleb!“

Mutikesed keerasid kui välgust tabatult pead ja piidlesid selja taga lonkivaid poisse. „Kesse nüüd sellist juttu ajab? Ah Aida-Petsi poeg, jah? Näe, äkki polegi aia taha läinud loru nagu teised, täitsa mehe juttu tuleb suust,“ käis kahin vanade mõtetest läbi.

Teised poisid alguses kõhklesid, mõni kulm kerkis küsivalt ja leidis vastuseks teise kulmu, aga lõpuks otsustati igaks juhuks irvitama hakata. Kamp oli äraootaval seisukohal, kas muttide kulul üritatakse koos nalja teha või on järsku tegemist ikkagi eriti tuusa plaaniga. Tüdrukud paar sammu tagapool olid samuti hämmeldunud ja lõbustatud nägudega ning hakkasid omavahel käeseljatsi sosistama. Leiti, et tegu on pigem vinge plaaniga ja üks tüdrukutest hakkas läägelt poistesalga poole naeratama, eriti sihtis ta Priidu selga, kes oli mõttega lagedale tulnud. Ka tolle tüdruku vanaema käis pühapäevahommikuti kirikus, laulis matustel ja pühadel kooris ning kandis kolekatust südame peal. Vanaema arust olid külapoisid muidugi kaagid, joodikud ja muidusööjad, keda silmaotsaski ei saa kannatada. „Aga kui mõni neist päriselt kirikule katuse raha välja käiks või veel parem – selle ise peale lööks ... kurat, see juba maksaks midagi. See mõjuks vanaemale.“ Liisal polnud kunagi kirikust sooja ega külma olnud, ausalt öeldes polnud ta tähelegi pannud, kui kole või ilus see on, kuigi on eesti keele klassi aknast seda pool elu pidanud vahtima. Aga nüüd, kui Priit sellest teiste ees juttu tegi, tundus ka temale pilku kiirelt selja taha heites, et see katus on ikka veits rõve.

„Päriselt räägid või?“ kraaksatas kohe hetk hiljem ka Priidu parim sõber Lauri hämmeldunud pilguga. „Kuule, see plaan tahaks ju päris palju pappi saada ... Põhimõtteliselt saaks küll, aga peaks ju midagi ise ka teenima selle pealt ...“ venitas ta kahtlevalt edasi. Teised noogutasid mõmisedes kaasa. Priit pani kohe ägedalt vastu. „Nojah, aga turistid, noh – nagunii sõidavad siit läbi

pangale või tuulikute juurde või praamile, kiriku ees saaks ju pilti teha. Paneks putka sinna püsti, müüks mingit nänni ilgelt kallilt, tead küll.“ Liisal hakkasid poiste selja taga silmad särama. „Priidul ikka tulevad head mõtted!“ õhkas ta vaikselt teistele. Ka ülejäänud poistele tundus tüdrukute ja muttide tunnustavaid pilke märgates, et miks nemad selle ideega välja ei tulnud ...

„Nii laheda idee peale võiks tulla tõesti ainult Priit. Tal on visiooni, nagu emakeeleõpetaja kunagi klassi ees ütles. Kurat, Priit kohe näeb asju suuremalt kui teised,“ mõtles Lauri pead vangutades, „täpselt nagu seekord, kui oli vaja Sierrale benssu varastada ja Priit tuli selle peale, et miks oma alevi pealt imeda, kui saab ratta ja kanistriga naaberkülla sõita.“ Alevi keskele jõudes jäi erinevatesse pruunidesse lillemustritesse rietatud mutikeste hulk jälgima, kuidas noortekamp neist möödus ja ristteele seisma jäi. Kõige jutumaiam, Jõgi Leida ohkas veel enne minekut: „Annaks ainult jumal, et noortel ikka püsivust oleks, arvan, et äi näe meite silmad seda katust mette.“ Ja teised vangutasid päid. Aga nüüd vähemalt mutikestel oli, mida neljapäeval kalaautosabas teistele rääkida. Terve õhtu oli kuidagi natuke helgem kui tavaliselt ja lootus paisus veel mitu kuud nende vanades hingedes iga kord, kui jälle katust silmasid.

Priit ise mõtles, et plöksib niisama, teeb mutid õnnelikuks, vaatab, kuidas reageerivad, laseb küla peale jutu lahti – suht naljakas ju, kuidas kõik ühe katuse peale leili lähevad. Nüüd, vaadates talle langevaid pilke ning kepi najal koju venivat Leidat, tundus talle sekundi mürdosaks, et mõttel on isegi jumet. „Palju see katus ikka plekkida võiks, viis sibulli aint ju ... Ja pärast oleks au ja kuulsus igavesti.“ Ta kõhkles ega öelnud valju häälega rohkem midagi, nali oli paisunud ülepeakaela suureks.

Poiss ei jaganud seda jumala matsu eriti ja kirikus oli ta käinud ainult väiksena vanavanaema matustel ja korra jõulude ajal. Seal oli imelik lõhn, tossune, ja ei saanud midagi aru, mida papp rääkis. Aga kirikuaias on käidud ikka, põhiliselt hingedepäeva öösel tüdrukuid hirmutamas, kui kuu kuplitelt tagasi kiirgab ja sireliheki veidrad varjud hästi kollitajaid varjavad. Kiriku taga, aiast väljas, on ka vana kivikangur, mille peal istumas ja suitsetamas käiakse, sealt näeb mõlemale poole maanteele, kes alevisse sõitmas on, aga vaatajat ennast naljalt ei märka. Priit piilus silmanurgast selja taha, et tüdrukute reaktsiooni näha, ta kõõritas eriti kõvasti, et märgata silmanurgast Liisat. Tüdruk tundus korraks talle naeratavat.

Paistis, et mõte läheb neile peale. Põhiasi on ju midagi ära teha siin pommiaugus, ükskõik mida, aga tahaks midagi, millest jääks maha märk ja millest räägitaks kaua.

Poistel jäi jutt soiku, kui Priit endamisi mõttesse vajus ning teised kooserdasid alevi keskele jõudes kuulutustetahvli vaatama. Teated olid küll täpselt samad, mis eile, üle eile ja eelmise nädal, peamiselt suured prinditud või pastakaga kirjutatud pealkirjad valgel pabe-ril „Müün lesta“, „Ostan kokku autoosi“ või „Kaevetööd“, sekka mõni pleekinud, linnas juba ammu toimunud kontserdi kuulutus, kuhu keegi nagunii bussiga sõitma ei oleks hakanud. Kui pole just mõni väga suur bänd, nagu Smilers või Termikas. Tüdrukud olid karjaga koos spordiväljaku külgmisesse võssa vetsu läinud, sinna, kus ühtlasi tavaliselt suitsu tehakse.

Järsku avastas Priit end Liisaga üksi keset päikesest soojaks kõetud asfaltteed seismas, mitte kedagi kuulumisläheduses. Piinlik vaikus oli võtnud maad, Priit teeskles, et irvitab poiste üle, ja Liisa sidus aeglaselt tossupaelu. Lõpuks küsis ta alt üles poisi poole vaadates kõhkleva häälel: „Kas sa mõtlesid seda tõsiselt? Et paneksid kirikule uue katuse, kui kunagi Tallinnas tööd saad?“ Priit kõhkles, et vastusega pange ei paneks: „No jah, vist küll, see on päris sitt katus ju praegu? Selles mõttes, et siis oleks üks asi korras siin ... mitte et mind hullult kirikud kotiks, ma ei tea, see usuvärk on kahtlane,“ lisas ta hooletult kiirustades. Liisa tõusis püsti ja tundus hetkeks tõsine. Tavaliselt kihistas ta kuskil tüdru-kuteparve keskel, käed altlaienevate teksade taskusse surutud, selg veidi küüruks ja pilk alla suunatud.

„No igatahes mina arvan, et see on täiega lahe mõte. Siin midagi ära teha oleks päris värk. Mõtle, kõik teaks ja räägiks, et Priit tuli linnast tagasi ja pani uue katuse. Nagu mingi rikas sponsor või toetaja, tead küll. Äkki saad vallalehte ka pildi, haaa, mõtle! Või panevad sulle nimega kivist tahvli või pingi sinna kiriku kõrvale.“ Priidul läksid seda juttu kuulates silmad suureks ja suunurgad tõusid ääri-veeri. Ta ei saanud aru, kas tüdruk teeb nalja või räägib tõsiselt.

„See oleks täiega naljakas. Mu vanaema ütleks ka kohe, et tubli poiss ...“ hääbus järgmine lause mõminasse, kui Priit kangestudes taipas, et sebumise ajal oma vanaemast rääkimine ei ole teema. Liisa aga vadistas rahulikult edasi: „Jep, minu vanaemale ka kindlasti sitaks meeldiks, ta iga kord surnuaiast tulles jaurab, et püha jeesus, kui kulumud see katus ikka on, kuidas see vald ikka raha ei leia, kõik

pannakse ainult oma tasku, ma ütlen,“ imiteeris ta halava häälega oma vanaema. See tuli tal hästi välja ja Priit hakkas naerma, pinge langes õlgadelt. Ju siis on vanaemadest rääkimine okei. Priit vaatas korraks silmanurgast teeristile, kus teised ilkusid ikka kuulutuste juures, joonistades markeriga Ivo Linnale Hitleri vuntse ette, tausta juba kaunistasid väljaveninud peenised. Üks turskem poisinolk seltskonnast võttis ettevaatlikult maha viimase Hollywoodi filmi plakatit, tal on terve garaažisein neid täis, teadis Priit. Seda plakatikogu kadestati lähedalt ja kaugelt ning peale koolimajas kinos käimist oli kõigil teada, kes võib esimesena plakati maha võtta.

Veel oli natuke aega rääkida, enne kui teised märkavad. „Kui sa juba katuse teed, siis värvi ikka seinad ka üle. Aknad võiks ka uued panna. No ja aed roostetab, tagumine ots jäi puu alla ja vajus pikali eelmise aasta tormis,“ teadis tüdruk.

„Ja-jah, ei muidugi, kui juba rahhi on, siis teen kõik normal-jonksi,“ teatas Priit naljatlevalt, „ostan murutraktori ka neile, vohh. Täitsa pael, kujutad ette, kuidas see papp oma musta rüüga sellega ringi kimaks, habe lendamas.“ Liisa hakkas naerma, noogutades kaasa: „Geniaalne!“

Priit oli hoos ja jätkas innukalt suurte plaanide tegemist, nii et piisake tatti maandus märkamatult Liisa põsel: „Kupli otsa ostan kullast risti ja uus katus blingib päikese käes nii kõvasti, et turistid ei saa seda ilma päikeseprillideta vaadatagi, nii rärgelt läigib! Ja ei situ sinna enam ükski tuvi ega kajakas, nad ka ei näe, kuhu pasandada!“ Liisa turtsus naerda ja võttis sõõmu õhku, et veel paremate mõtetega lagedale tulla: „Siis saad sa kindla peale taevasse ja ei lähe põrgu.“

Priit ei osanud selle peale midagi tarka kosta peale kahtleva „Arvad või?“. Ta polnud selle peale kunagi mõelnud, aga see võib olla boonus jah, vanaema kindlasti ütleks, et jumal tasub Priidule õiglaselt.

Koos oldi jälle vait. Liisa otsis silmadega tüdrukuid, kes olid jõudnud suitsu-pissivõsast bussikasse ning üritasid end keerutada ümber ooteposti. Kellelgi oli käes sünnipäevaks saadud uus digikas, ainus tüdrukutekamba peale. Sellega tehti ülalt alla pilti, et keha võimalikult väike paistaks, nii oli lihtsalt nunnu. Liisa hakkas sinnapoole kibeleva, ta oli Priiduga juba liiga kaua kahekesi olnud ja niisama juttu rääkinud, tüdrukud heitsid nende suunas aeg-ajalt muigavaid pilke ja sosistasid. Järgmisel hetkel karjuski Kätlin oma meisterlikult provotseeriva häälega: „Mis te sebite seal?“ ja naeris

ruigavat naeru, mida ta poiste ees tegema kippus. Liisa pobises kiirelt Priidule „tsau siis“ ja läks jälle käsi taskutesse surudes arglikult bussika poole. Priit hakkas vaikselt poiste suunas liikuma, kes olid kiirelt poes ära käinud, peotäie näitse ostnud ja neid nüüd kümne kaupa suhu toppisid ning kleepse võrdlesid. Hetke pärast jäi ette poe kõrval kasvav elupuuhekk, mille juures oli murdumatu traditsioon üksteist kiiruse peale raginal sisse tõugata. Kõige lühem poiss kukkuski juba, selg ees, teiste üürgamise saatel heki sügavusse, ainult määrdunud tossuga jalg jäi abitult välja siputama.

Priit tundis ennast kummaliselt rahulolevalt, kuidagi mehiselt. Esiteks oli ta saanud tüdrukuga eraldi seista ja juttu rääkida, sellisele võimalusele saab siin käpa peale harva, alati on mingid tolgused kõrval. Teiseks tundus kogu see kiriku värk talle päris tehtav olevat. Loomulikult, kui ta reaalselt hea töö saaks, kust palju rahhi tuleb, siis enne hangiks ta endale ikka põhiasjad ära – auto, korteri, Tallinnas on ju kallis see elu. Ja vanaemale oleks vaja näiteks uut tuld peldikusse, praegu käi käsikaudu, nii et kuku sisse. Ja siis, kui üle jääb, no siis loomulikult parandaks selle katuse ka ära. „Rist ei pea ju kullatud olema, ju mingist metallist saab ka. Ja seest võib tühi olla ...“ Ega see kirik eest ära ei jookse, kui ta juba nii kaua siin olnud on. Ta vaatas mõtlikult poiste poole, kes olid vahepeal sõbra põõsast välja tõmmanud ja liikunud poe taha Kase-Ärnilt suitsu pommima. Kõik teavad, et Äрни tavaliselt mõne annab, ise plekiliste hammaste välkudes naeru kõhistades ja kopsu välja kõhides. Poiss heitis veel kiire pilgu kiriku suunas, mille katuse tipp männilavade vahelt paistis, ja ühmas korra. Suure tüki oli ta nüüd oma lubadusega hammustanud, aga igaüks peab ise oma risti kandma, nagu vanaema sõbranna talle alatasa telefonis ütleb. See, kes spordivõistlustel osalevate ja aktustel laulvate lastelastega kiitlema kipub.

Noorte hulk hajus peagi kodudesse õhtust sööma. Kes läks keda veel saatma, et viimased jutud rääkida, kes lonkis üksi, sest elas hoopis alevist väljas ja keegi ei viitsinud teda kunagi saata. Bussipeatusesse jäi oma ratta kõrvale istuma Äрни, kes klaasistunud pilguga metsa poole vaatas. Alev oli palaval suveõhtul tühi ja vaikne. Päeval kogunenud mutikesed kuulasid kodudes raadiot, seebikad olid juba vaadatud, ristsõnade lahendamine oli kinni jäänud ühe Läti jõe nime taha. Valge kirik seisis juba 134 aastat keset alevit ja loojuv päike valmistus heitma viimast tuhmi läiget tema igavesi kulunud plekiga katusele.

Sinu süütud imetlusesemned
on võrsunud mu kopsudes sarapuuks
mille puukroon pitsitab mu kurgus
ja lehed rebivad mult õhu
ning ahvatlevad sõrmi
sirutama kirve järele

Pühakojas

valitud rajaks seista kivist võlvitud taeva all
määratud müüride vahele, kõndima ehal
kuulmatutes käikudes ei lakka vaikivad tunnid
mosaiigid püüavad pilku olematuse sunnil

kadunud pühendumuse närbunud viljad
pudenenu tolmuks vastamata kirjad
ligiolek seintesse maetud südant ei lohuta
pilk maas, miks langenud pea on kohtuta?

püha laul on heitunute ainsaiks palvehelmeiks
meil sama kuub, kuid vaikus kõrvus kõlavaks viisiks

tuhkunud ööbikulaul õitsevas aias
kutsub väikesele aknale öös hõbejas
tema helisev hää äratav kauge nukruse

miski kõikehaarav keskmes tuksub
mõistatuslikult meeli ookeanisse kutsub
igatseb sinivete sügavustesse laskuda
lasta end põhjavalgusel hoovustesse kanda

vaimueetrisse voogab sügavsinine substantis
liialt rusuvaks muutub varjude tants
vaikib Euphrosynet saatnud koor
paljast ihu katab räbal sulgedeloor

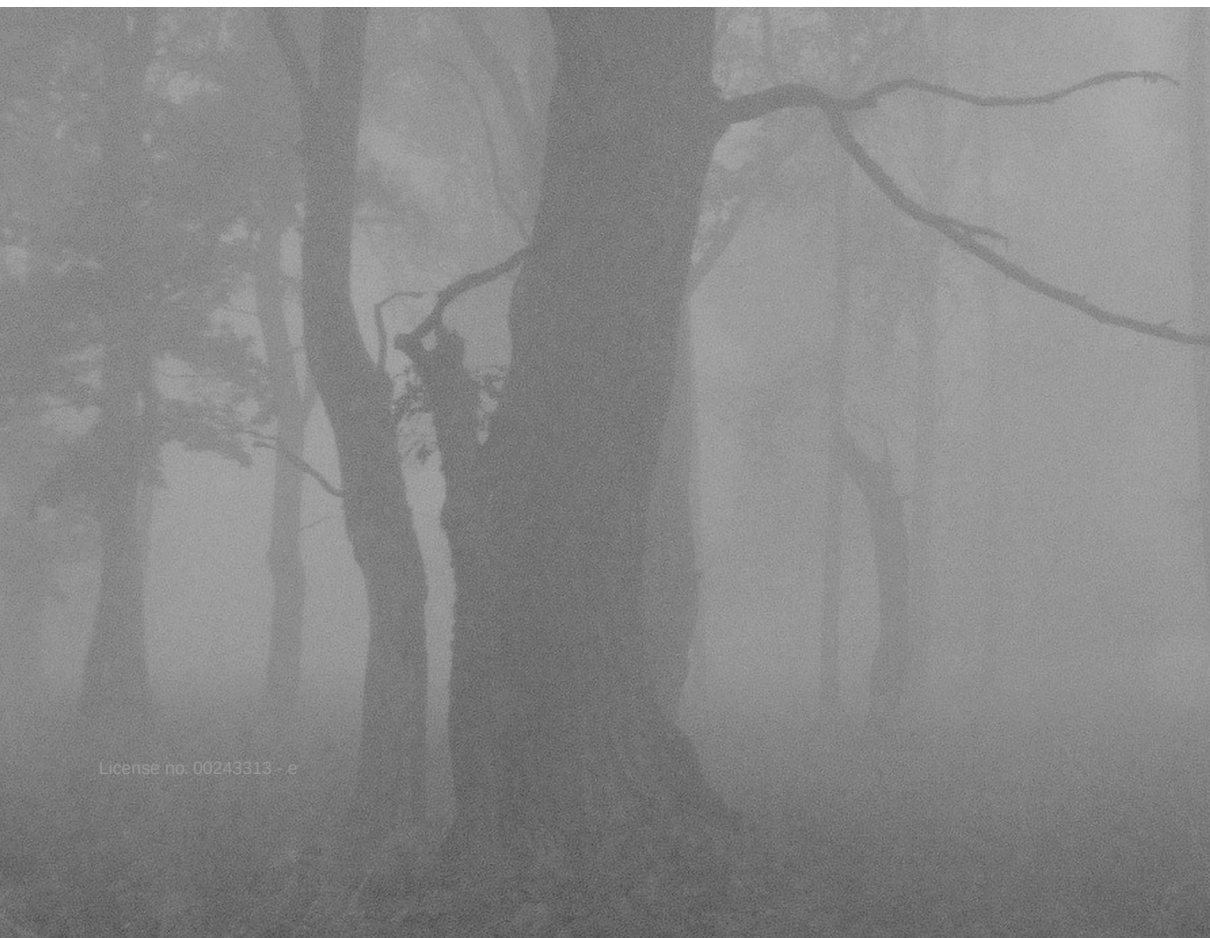
essentsinektari peekrit võib täita surmaputk
lõpmatuse lävel aga vaimu algushetk
Damoklese mõök sepistab meresoolast pärlvalged tiivad
mis kõiksuse lavale kõik ühte viivad

tean, et maailmas on segunenud toonid
kinni hoiavad mind kuivanud moonid
pean ikkagi äärmuste äärtele astuma
stagnatsiooni ahistavast ahelast lahkuma

panema kõikuma otsustatuse rasked talad
ainult siis saavad looduda uued ajad
aina otsin kindlust selles kahtluste udus
valides valitut tema veeldunud õigsuses

kas kord vappuv torn enam tugevust leiab?
või tõeliselt äratuntu end vankumatult ilmutab?

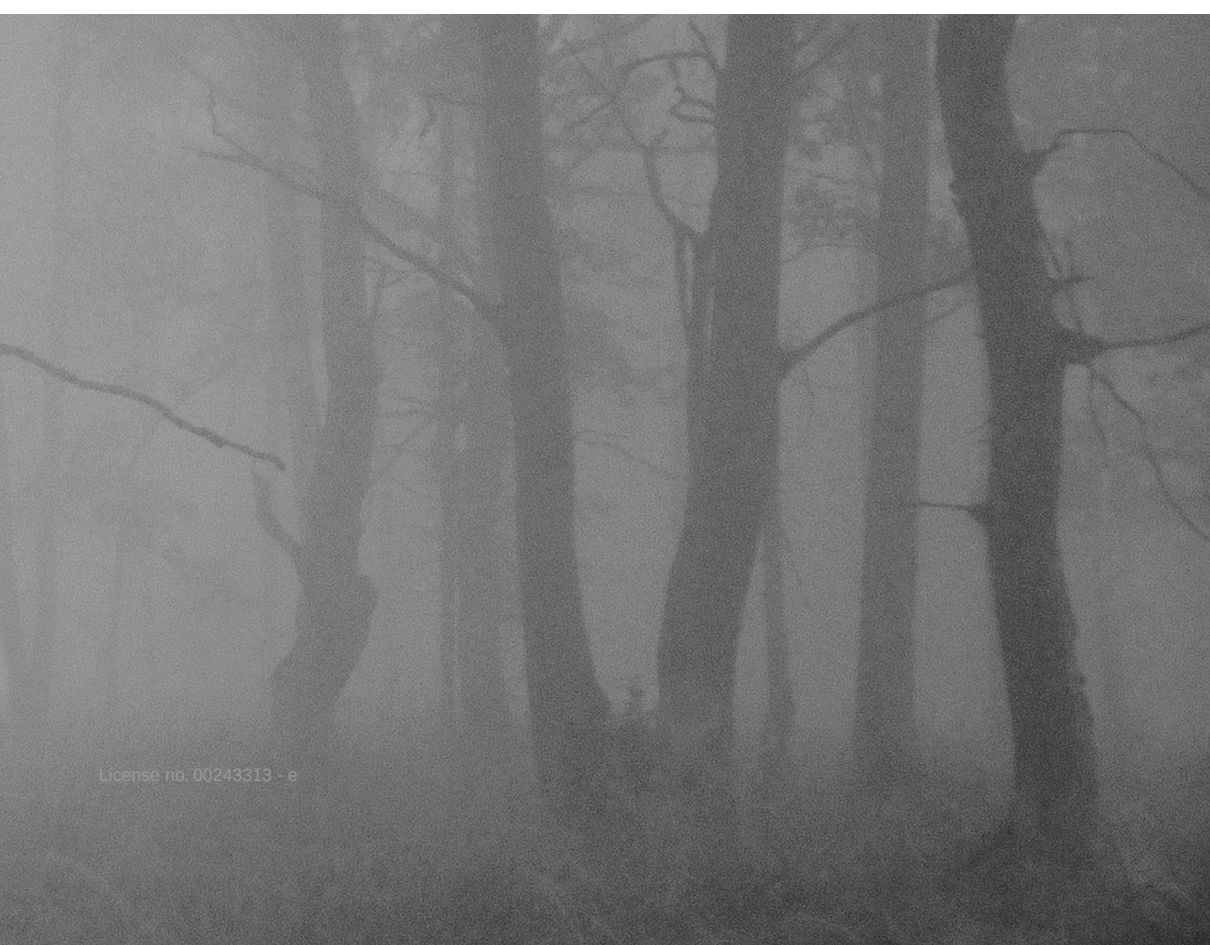

duett

olemise avatusele ei tihka truudust vanduda
süda tuikab, ei taha ta sumbudes manduda
kõnnitud teedest jalad on kalestavalt verel
ei julge lennata, kartes tühjust taevaveerel

lainete uhtumise eest kaitseb ükskõiksuse kilp
õunapuuaia varjus peidus igatsuste tulp
suveõhtu igihaljad seedrid on kolletunud
soov tunda ei ole veel päris vakatanud

ihkan olla osa olemise värvipaletist
kuid kumb hääl mind kannab sellest lõputust duetist
põlvele laskudes asetan peod elu kätele
töötades lojaalsust selle lätte

vabadusega vägivallatsenud
visiooni utoopiast kuldõunad
on seest määndunud
ussidest südamikes

dogmaatika väänduvatest õitest immitsev uimastav lehk
mürgitab vaid neid, kes puhast õhku tundnud

ilu postament
igatsuste peegeldus
Venuse palgeil

igavikkuse niit
seob eriilmelisi
pärlaid keel

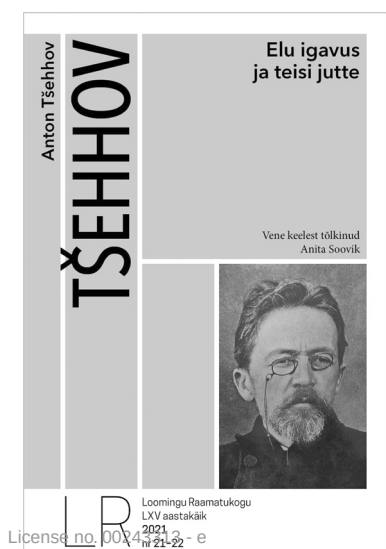

õrnalt tilises
ta kõrvus habras helin
see oli must süda

minu oksadelt
langenud viimane leht
enam karda tuult

Kas Anton Pavlovitš kirjutas luulet?

Elsbeth Hanna Aarsalu

Anton Tšehhov
„Elu igavus ja teisi jutte“
Loomingu Raamatukogu
nr 21–22, 2021
Tõlkinud Anita Soovik

Tuul viliseb katuste kohal ja ma imetlen, kui hästi kirjanik kirjutab. Lausa kadedaks teeb. Anton Tšehhov annab tegelastele tugeva hääle, elab neisse sisse, nende öeldu ja tegevus on „päris“. Olukorrad, mida kirjeldatakse, võiksid sama hästi olla nüüdisaegsed. Ikka leidub armastust, mille üks pool on peletis ja teine peletise valvur („Mees ja naine“), ummikusse jooksnud elupõletajaid, kes pöörduvad religioossete praktikate poole („Elu igavus“), kurioosseid juhtumeid ja elu raskuse-igavuse kiuste palju varjundeid. Vaimuhaigete haiglatingimused loodetavasti praegu nii hirmsad ei ole, aga Tšehhovi lood on aktuaalsed. Päevakohasust lubatakse ka järelsõnas ja kas pole suurte kirjanike teene just ajatutel teemadel kirjutamine?

Ajatu tragöödia

Kogumikus on seitse jutustust, neist neli esmakordselt eesti keeles, kõigi tõlkijaks „meister-selli“ individuaalõppeprogrammis¹ osalenud Anita Soovik (tõlkest hiljem).

Öeldakse, et iga kirjanik jutustab järgmistes teostes ikka sedasama lugu. Tšehhovi lugu võiks olla järgmine: nooremapoolne vaesest perest pärit, aga haritud isik, tihti arst, liigub kõrgemas seltskonnas, ravib vaeseid ja arutleb ka ajastu ideede üle, jätab ühesõnaga pealtnäha tavalise mulje, aga siis juhtub midagi – isik armub või läheb hulluks – ja lõpuks tuleb surm.

Tšehhov õppis juba koolis, aga kindlasti ka meditsiiniõpingute ajal ladina ja kreeka keelt² ning pole välistatud, et keeli omandades võis tekkida huvi ka antiigi näitekirjanduse suurvormi, tragöödia vastu. Tema jutustused ja näidendid liiguvad suure katastroofi poole, aga nende tegelased pole oma õnnetus saatuses süüdi. Kuigi 19. sajandi Venemaal ei kõrgu väikse inimese kohal Olümpose panteon, siis juhivad inimese otsuseid jõud, millele ei saagi nime anda, nii et lõpuks jääb ta maailma üksi ja kaldub absurdi poole. Näiteks kogumiku teises jutustuses „Piiskop“ on isiku elu koondunud kloostriisse, teda austatakse, ta näib oma rolliga rahul olevat, aga siis tuleb ema külla ja koogutab aupaklikult poja ees, emalikust lähedusest ei märkigi. Auline piiskop, kes on sissimas ikkagi oma ema poeg, ei saa ühtäkki enam kõigist

1 Vt <https://tolki-jad.ee/artiklid/noorte-tolkijate-koolitamise-vahearuanne/>.

2 Henry Troyat. „Tšehhov“ – Tallinn: Eesti Raamat, 2004, lk 18. Tõlkinud Victoria Traat.

nendest viirukipannitseremooniatest aru, hõljub palavikuliselt ühelt õnnistamiselt teisele, siis jääb haigeks ja sureb. Haiguse lõppfaasis jääb mulje, justkui vaataks piiskop iseenda elulaval etenduvat sündmustikku pealt, ja see distants ongi loo al(g)us. Tšehhovi jutustustes pole suuri kirgi ega peent naturalismi: teda pole asjata nimetatud realistiks. Selleks andis kirjanikutöö kõrvalt arstivisiitide jätkamine – või siis karistusõigust tundva venna küsitlemine psühhiaatriaravi paragrahviliste peensuste asjus³ – pidevalt värsket ainet ja see tagab ka lugude elulisuse.

Kõnekad paralleelid

Arvustuse alguses mainitud ajatute teemade puhul võib alustada inimeste püüdlustest paremaks saada, mida saadab tihti paras annus tragikoomilisust. „Elu igavuses“ lubab polkovniku abikaasa Anna Mihhailovna ainsa tütre surma järel suitsetamise ja lihasöömise maha jätta ja tervendusmeditsiiniga tegelema hakata. Mõne aja pärast

3 „Tšehhov“, lk 113. 9. juulil 1890 jõudis aga Tšehhov Sahhalini saarele, kus võttis ette uurida sunnitööliste rasket eluolu.

Tegelased pole oma

naaseb naise juurde aastaid eemal elanud abikaasa, nad istuvad koos lõunalauda, kusjuures „[m]õlemal oli seljaga hunnikute viisi jutuainest, kuid ei üks ega teine ei puudutanud neid hunnikuid“ (lk 8). Ehk leiab selliseid sisekõnesid aset ka praegu: naine on andnud töotuse lihast loobuda ja mees küsib seepeale: „Miks siis? See ei ole tervisele kahjulik ... Kui vaadata keemilist koostist, siis kala ja üldse kogu paastutoit koosneb samadest elementidest nagu ka liha. Tegelikult ei olegi mingit paastutoitu ... („Miks ma seda räägin?“ mõtles vanamees.) Näiteks see kurk on paastutoiduks sama sobimatu kui kanatibu ...“ (lk 8) Ja kui vanamees kuulutab hetk hiljem, et tuhande aasta pärast on iga kõogi asemel „keemialabor, kus valmistatakse mitte midagi maksvatest gaasidest ja muust seesugusest kõike, mida tahad!“ (lk 9), siis ei pruugi ka see aeg kaugel olla, ning Tšehhovi vanamees on hoopis prohvet.

Kogumik vormub jutustuse „Palat nr 6“ ümber. See paikneb järjekorras täpselt raamatu keskel. Paljud kriitikud on seda pidanud Tšehhovi kõige olulisemaks teoseks.

On kooleraepideemia. Kuuendas palatis töötav arst Andrei Jefimõtš mõtiskleb ravimise ja medikamentide mõttekuse üle, kuigi tegelikult on inimese roll, ja vahepeal õnn, kannatada: „Esiteks, räägitakse, et kannatused viivad inimest täiuslikkuse poole, ja teiseks, kui inimkond tõepoolest õpib leevendama oma kannatusi pillide ja tilkadega, jätab ta täiesti unarusse religiooni ja filosoofia, millest siiani ei leidnud mitte ainult kaitset igasuguste hädade vastu, vaid isegi õnne.“ (lk 70) Tundub, et nii on inimesed ikka aina sihiteadlikumalt õnnetuse suunas liikunud. Andrei Jefimõtš sedastab veel ühe sisutihja päeva järel meditsiiniarengusamme väikse kadedus-, aga suurema lootusetuse-noodiga hinnates: „Mis siis sellest? On küll antiseptika ja Koch ja Pasteur, aga asja tuum pole põrmugi muutunud. Haigestumus ja suremus on ikka sama. Hulludele korraldatakse balle ja etendusi, aga vabadusse neid ometi ei lasta. Tähendab, kõik on tühi töö ja vaimunärimine, ning parima Viini kliiniku ja minu haigla vahel pole sisuliselt mitte

õnnetus saatuses süüdi.

mingit vahet.“ (lk 76–77) Siiski valutab arsti süda haiglate kehva seisukorra ja patsientide elutingimuste pärast ja ta lubab, et kui oleks sündinud kakssada aastat hiljem, siis oleks arstiameti pidamine tulemuslikum. Kogumiku kõige pikem jutustus pärineb aastast 1892. Seitsekümmend üks aastat oleks tal veel aega töötus täide viia. Aga kas praeguse aja hr Jefimõtš, *arst*, on siis teistsugune? Või tuleks uurida arstidest kirjanikke? Ja progressi?

Tõlkest

Arstimise ja progressiidee asemel näib kergem uurida midagi „käegakatsutavat“. Või siis välja loetavat: 1930ndatel tõlkis värske kogumiku keskel oleva „Palati“ Friedebert Tuglas ja nii saab kahte tõlget hästi kõrvutada. Mis on muutunud? Ehitisest on saanud hoovimaja, jälgedest jäänused, nukrast neetud ilmest eriliselt hale ja ära neetud, ülesärgitavast „mingem“ vormist „lähme“, räbaldunud halatidest katkised kitlid ja kolivirnadest rämpsumäed. Hais pole enam läkastamapanev, vaid hingemattev, vali ja

kõhn nagu hoopis karm ja kuivetu, kulmud longus olekust aga puhma kasvanud. Tõmp inimene on tänapäeval juhm, suitsutare on omal kohal, aga selle lagi mitte enam nõgine, vaid tahmunud ja karmune tuba siiski vingu täis. Nõdrameelsed on uues tõlkes hullud ja talupojad külamatsid, mis mõjub hinnangulisemalt. Köha enam ei raiu, vaid paugub, juuksed on kahuste asemel kräsus, neeger on jäänud neegriks. Türklase kombel enam ei istuta, pigem rätsepistes, lollikesest on saanud ullike. Usklik doktor on muutunud jumalakartlikuks, kaelal paise asemel kasvaja. Seda kõrvutamist võiks otsa ja ääreta jätkata, aga selge see on, et igas järgmises tõlkes on tõlkija teinud ajakohase sõnavali, nii ka Anita Soovik. On tunda, et Tuglas on nii mitmedki eesti keelele tollal veel tundmatud mõisted jõuliselt, otse tõlkinud. Teisalt pani ta Tšehhovit ju ajaliselt palju vahetumalt ümber (kui kirjanik suri, oli Tuglas küll vaid 8-aastane), mistõttu olid ühiskonnas valitsenud meelsused värskemini meeles. Tõlkes on Tuglas rohkem kohal, aga ehk vaid seetõttu, et loen seda pea sada aastat pärast ilmumist. Olen alati lugu pidanud ilukirjanduse vanematest tõlgetest, ent ideede alalhoidmiseks on uued tõlked (ja seega toonaste küsimuste taassõnastamine) väga vajalikud.

Veel on Tuglase kõrvallauseid võõrapärasemad (verb on lõpus, „nii et ta haiglasse harilikult söönuna ja rikkana tagasi tuleb“ (Tuglas⁴) vs. „nii et hoovimajja tagasi tulles on ta tavaliselt söönud ja rikas“ (Soovik, lk 60), verbireksioon samuti („vaatab seltsimeeste“⁵ vs. „vaatab kaaslasi“, lk 61). Tagakiusamisest on saanud jälitamine, kalbe nagu kahvatu, grimasse enam ei tehta, vaid grimassitakse. Suurematest nihetest jäi silma, et „vägistajate tompus“ on pea sajand hiljem „vägivallatsejate juhmus“. Hullumaja on igapäevases pruugis muutunud seevaldiks. Küllap polnud 1930. aastatel, kui Tuglas novelli tõlkis, kunagises Sewaldite suvemõisas 1903. aastal avatud haiglahooneid veel nii kaua töötanud, et asupaik üldmõistet tähendanuks. Kõik need erinevad tõlkelahendused räägivad sama lugu – vanemad sõnad on kasutusest läinud (nt „semstvo“ asemel „maavalitsus“) ja lause voolujooneliseks muutenud, võõra- või saksapärasuse minetanud. Originaaliga samaselt on Soovik jätnud tõlkes mitmes kohas ilma- või loodusnähtusi kirjeldavates lõikudes verbi isikustatuks,

4 Anton Tšehhov. „Jutustused“ – Tallinn: Tänapäev, 2005, lk 380. Tõlkinud Friedebert Tuglas.

5 Samas, lk 381.

ja nii jääb kostma looduse tugev ja kaunis hää, väljendamaks Tšehhovi lüürilisemat poolt. Näiteks „Palati nr 6“ XI peatüki alguses on Andrei Jefimõtš iga päev hoovimajas käima hakanud ja „sageli tabas õhtuhämarus ta Ivan Dmitritšiga vestlemas“ (lk 87). Originaaliski on nii (*часто вечерняя темнота заставала его*), kuid Tuglase tõlkes tuleb arst palatisse, kus „tihti üllatas teda vesteldes Ivan Dmitritšiga õhtune pimedus“⁶. Õhtupime on eesti keeles mõlemal juhul subjekti rollis, aga Soovikul palju iseseisvam.

Edasisi mõtteid

Tšehhov kirjutas ka luulet, kuid laiem ilm teab teda siiski viljaka prosaisti ja näitekirjanikuna. Kas ei võimaldanud püsivamalt luulele pühenduda kiire elu ja ühiskonnas puhuvad muutuste tuuled, sajandivahetuse-eelne ja -järgne meelsus või kirjaniku natuur? Kas ei võimaldanud luulet kirjutada kiire elu ja ühiskonnas puhuvad muutuste tuuled, sajandivahetuse-eelne ja -järgne meelsus või kirjaniku natuur? Ikka on põnev mõelda, mis mõjutab kirjaniku žanrivalikut, ja kas sellest saab üldisemaid tunnusjooni välja lugeda ja praeguse ajaga paralleele tõmmata.

6 „Jutustused“
lk 418.

Üldisemaid järeldusi saadab järeleandmatu teravus ja seda taas jutustuses „Palat nr 6“: Andrei Jefimõtš sõnab ühes vestluses sümpaatsele patsiendile Gromovile, et „inimese rahu ja heaolu ei ole temast väljaspool, vaid temas eneses“ (lk 83). Teisisõnu, mitte mõtlev, vaid tavaline inimene vajavat heaoluks kalesse ja pidusööke. Patsient aga kostab peaarstile: „Te minge ja kuulutage seda filosoofiast Kreekas, kus on soe ja lehvib pomerantsilõhn, siin aga ei vasta see kliimale.“ (lk 83) Stoiilise rahu otsimine ning asjatute rahvahulkade, sihitu tegevuse ja maiste hüvede vältimine kõlab küll lihtsalt ja loogiliselt, aga ei vasta siinsele reaalsusele: kui üle poole aastast on porine ja külm, hiljemalt novembris pime, siis kuidas peaks too sisemine tarkuselamp küll põlema süttima? Pigem tuleb ahastus peale ja siis proovibki inimene ümbritsevat mõjutada – ehitada, asjatada, kirgi üles kütta ja ikka võidelda –, kui väga ka ei tahaks lihtsalt tühis kükitada ja tühise ilmaelu üle kitsutada. (Muide, seesama Gromov lisab, et vähemalt Diogenes oleks küll Venemaal surnuks külmunud.)

ELSBETH HANNA AARSALU (27)

Kirjasõna on sulle lähedane mitut moodi: oled Värskes Rõhus avaldanud tõlkeid saksa keelest ja kirjutanud ka raamatuarvustusi nii kodumaisest kui väliskirjandusest. Tõlkimise ja arvustamise alus on teksti tõlgendus. Millest sina tõlgendades lähtud?

Pikemalt mõtlemata ütleksin, et lähtun kogemustest, lugemusest ja kõhutundest. Aga siis hakkab edasi mõtlema ja juba „tõlgendama“. Püüan tekstist leida selle, mis mind kõnetab, ja seejärel juurde uurida, eriti arvustusi kirjutades. Algne impulss jääb, aga tihti lisandub huvitavaid kihte. Autori senine looming on muidugi väga oluline. Aga ma väga armastan tõlkimise ja arvustuste kirjutamise käigus ajas ja eri autorite maailmades ringirändamist, nii saab väga palju rikkamaks.

Tõlkides on mulle väga oluline ka teksti visualiseerimine.

Oled mitmel puhul nii tõlkeautori valikul kui raamatuarvustusteski mõtestanud idaeurooplust; ka Tšehhovist kirjutades ei saa sa siinsest kultuuriruumist (ega -ilmast!) üle ega ümber. Mida idaeurooplus sinu jaoks tähendab? Kas ja kuidas kandsid seda tunnet endaga Berliinis elades kaasas?

Sellest saaks monograafia kirjutada. Või romaani! Novelliga läheks keeruliseks, aga võib-olla tuleks iva just eriti hästi välja.

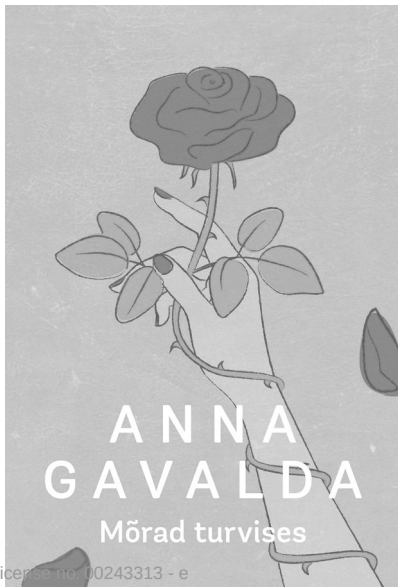
Ajal, mil pisut sagedamini reisisin, oli Ida-Euroopa kohal, kui jõudsin Berliinist Riia bussijaama (Riia on küll imekaunis linn, aga nii lihtsalt oli). Berliinis elades tundsin, et mind tõmbab Lääne-Berliini. Võib-olla niimoodi kandsingi idaeurooplust endaga kaasas, et ma ei vaimustunud esmajoones idapoolsest linnaosadest, näiteks Friedrichshainist. Või pompöössest Karl Marxi alleest. See tundus mulle natuke liiga ... tuttav? Ja siis, jällegi, kauem läänes viibides nagu tahaks juba tagasi, ida poole ... Vastuolu igatahes.

Mulle tundub, et Tõnu Õnnepalu on „Piiririigis“ midagi selle kahevaheloleku olemusest tabanud.

Mis on praegu sinu öökapiraamat?

Mario Vargase Llosa „Kutsikad“, mille sain lugemislaenuks sõbralt. Hispaania keelt ma kahjuks ei oska, aga Jüri Talveti tõlge on igatahes võluv!

Gavaldast ja armastusest

Juuli Teder

Anna Gavalda
„Mõrad turvises“
Rahva Raamat, 2021
Tõlkinud Maria Esko,
Ulla Kihva, Mariliin Vassenin

Prantsuse kirjaniku Anna Gavalda „Mõrad turvises“ (originaalis 2017, eesti tõlkes 2021) on seitsmest loost koosnev novellikogu, mida läbiv motiiv (või mille olemasolu eeldus), nagu pealkirigi viitab, on inimhinge haavatavus. Teose intrigeeriv joon on minavorm, mille kaudu on jutustatud kõik lood, kusjuures viis seitsmest minategelasest on mehed. Intrigeeriv seetõttu, et seda huvitavam on jälgida, kas ja kuidas on Gavaldal õnnestunud anda igale tegelasele oma hää ja värving, millest ta ise autorina liig eredalt läbi ei kumaks.

Kurvastuseks (eestikeelsele) lugejale peab tõdema, et vähemalt esimese lugemise ajal mõjub paari minategelase kõneregister veidi kentsakalt. Esmapilgul ütleks, et asi on pingutatult heas tõlkes, kus üksikult võttes on „oh sa vana oinas“ ja „jõle memm“ (lk 202) ehk tabavalt eestindatud, kuid ühele leheküljele kokku kuhjatult jäävad veidi krae vahele istuma. Samas on kõneregistrite või eri ajastute slängi meelevaldset segamist Gavaldale ka prantsuskeelses kultuuriruumis ette heidetud. Sellega sai igatahes teose (ja tõlke) suurim puudus kohe algul ära nimetatud.

Karakterilooma teemal jätkates: Milan Kundera nendib ühes mõtiskluses „Olemise talumatus kerguses“, et kirjanlusteose autoril oleks nõme väita, nagu oleks tema tegelaskujud päriselt elanud inimesed – tegelased sünnivad ju vaid mõnest mõjusast lausest või konkreetsest situatsioonist. Gavalda aga väidab justkui nimme, et tema viimasest novellikogumikust ei leia lugusid ega veel vähem tegelaskujusid, vaid päris inimesi. Mõlemas mõttes on oma iva.

Esmajoones meeldiks ka mulle Gavalda tegelaste taga näha situatsioone, millest nad sündinud on. Seda eelkõige teose pealkirja tõttu: „Mõrad turvises“ tähendabki mõrasid turvises, s.o situatsioone, mis aitavad läbi tungida tegelaste avalikkusele presenteeritud nn raudrüüst ja paljastavad seeläbi nende sisemuse oma haavatavuses. Need olukorrad aitavad avada ukse tegelaste psüühikasse. Selleks võib olla hetk, mil küünarnukkidega baariletile toetudes märkad leti kohal olevast peeglist laitmatu ja ometi mingist otsast veidi lohaka välimusega tütarlast (loe: tõelist pariisitari), kes naeratab, nagu oleks äsja tulnud

armsama embusest, ja otse selle peegelduse kõrval ennast või õigemini omaenda kurba kaksikut, kes juba mitu kuud kannab vaheldumisi kaht paari teksaseid, ei meigi ega lõhnasta end enam, on juuksed maha lõiganud, et nendega vähem tegelemist oleks, ja kelle nahk on pidevast alkoholi-tarbimisest tingitud veepuudusest kuiv nagu tubakas. Selleks situatsiooniks võib olla hetk, mil sõidad pohmelu-ses ja haisvana koju oma (kunagise) eluarmastuse pulmast ning mõistad, et oled „(liiga noor, et surra) .. (liiga paks, et *chippendale*’i teha) (liiga kõömes, et pruudi isale kripeldama jääda) (liiga aeglane, et *pelota*’s skoorida) (liiga tongis, et üldse kedagi skoorida) .. (liiga mõttetu) (liiga, igas mõttes) (liiga mõttetu igas mõttes)“ (lk 205). Ühesõnaga hetk, mil mõistad, et ringitõmbamine pole enam eakohane ja et oled elust maha jäänud. Selleks situatsiooniks võib olla ka kokkupuude inimlapsega, „kellele elu pole veel õpetanud, et ta pole päriselt printsess“ (lk 43). (Laste südamlilik kujutamise ja mõjujõud nii selles kui ka Gavalda teistes teostes väärib omaette peatükki.)

Kas ja mis

Jah, ühelt poolt võib väita, et tegelased sünnivad situatsioonidest, sest nende kaudu õpime neid tundma. Teisalt aga on vaja tegelasi, et sobivad olukorrad üldse tekkida saaksid. Mulle näib, et Gavalda mõte ongi liikunud pigem niipidi. Ta pilk jääb baaris puhkama eelkirjeldatud pariisitaril ning kirjaniku peas hakkab küpsema lugu. Kas ja mis on pildil valesti? Mis olukorda paigutada see pealtnäha veatu olend, et heita pilk tema sisemaailma ja paljastada ta haavatavus? Situatsioonidele eelnevaid tegelaskujusid võikski nimetada päris inimesteks. Inimesed, keda Gavalda on võib-olla kohanud või märganud, kellest ta on üksikasjaliku portree maalinud ning nad seejärel oma loomingus elulistesse olukordadesse asetanud.

Seda kõike ei kirjuta ma soovist leida teosele selgitusi väljaspool seda ennast või väita, nagu peituks Gavalda „päris inimeste“ taga mingisugune „tõde“ prototüüpide

kujul. (Kuigi pean tunnistama, et käisin siiski nüüd Pariisis viibides novellis „Vastupanuliikuja“ mainitud baaris, lootuses elada läbi sarnane hetk, mis minu kujutlusis inspireeris Gavaldat seda kirjutama. Tõetsingutest nii lihtsalt ei pääse ...) Pigemini tahan avaldada austust autori küpsusele, mis väljendub just detailides, st teose karakterite ja neid ümbritseva eluilu ja -valu omanäolisuses. Kokkuvõetult: kuldsesse keskikka jõudnud Gavalda on teinud inimelu ja -tüüpide kohta rea tähelepanekuid ja neid oskuslikult oma novellidesse pikkinud. „Mõrad turvises“ on tugev nii karakteri- kui situatsiooniloo me poolest. Tulemuseks ongi elulisus, mis on suur samm edasi *elulähedusest*, mis minu arvates iseloomustab näiteks Gavalda (samuti novellidest koosnevat) esikteost „Ma tahan, et keegi mind kusagil ootaks“.

Hea näide detailsuse ja omanäolisuse illustreerimiseks on novell „Jalaväelane“, mis räägib loo nn kapitalismi jalaväelasest – firmajuhist, kelle naine ta ühel varasel hommikutunnil (vahetult enne mehe järjekordset tööreisi)

on pildil valesti?

maha jättis, sest mees oli kogu aeg ära. Oli ära isegi (ja eriti) siis, kui ta füüsiliselt justkui olemas oli. Naine ei jaksanud enam. Tahtis proovida uut elu, näha, kas see võib olla helgem, kergem. Võttis lapsed ja läks. Omanäolisus lööb õitsele siis, kui ses haavatavas seisundis pakub jalaväelasele lohutust (mis moel nimelt, jäägu lugejale lugeda) naabrimees, kellega ta jagab kingafetiisit. Gavalda on siin kaunilt kujutanud poolromantilist, ettemääratult ajutist ja üpris unikaalset sidet, mis kahe kingalembese mehe vahel tekkida võib. Novellist leiab muu hulgas lehekülgede kaupa kirjeldusi eri tüüpi kingade hingeelust või mõtisklusi see: „Elu jooksul tekivad klassi- ja kursusekaaslased, sõjaväesemud, kolleegid, head seltsilised, Montaigne'id ja La Boétie'd, ja siis tuleb ette kohtumisi nagu meie oma. Mis on seda ootamatamad, et need ei tugine mitte millelegi, mitte mingisugusele ühisele minevikule, ja mis just

sellepärast, et ühiseks on ühise puudumine, annavad vabakäigu, olgu see mis tahes ettekäändel (praegusel juhul meestekingad), suurimateks vabanemisteks.“ (lk 151–152)

Mis siis on see üleüldisem elulisus, mis „Mõradest turvises“ välja joonistub? Milliseid tähelepanekuid tänapäeva maailma kohta võime sealt leida? Gavalda teoseid peetakse üldiselt *middlebrow*-kirjanduseks, st populaar- ja kõrgkirjanduse vahepeale jäävaiks. Ja seesinane „Mõrad turvises“ ongi: saab rääkida küll massikirjanduse narratiivile omasest sõltuvust tekitavast haaravusest, aga kindlasti mitte sümbboolsete tasandite puudumisest. Teisisõnu ei loo Gavalda näiteks triviaalseid kindla ja õnneliku lõpuga armastuslugusid, ideaalmaailmu, kuhu lugeja reaalsusest põgeneda saaks või tahaks. Gavalda ilm on tunduvalt komplitseeritum, sest ta ei leiuta seda ise: ta kujutabki end päriselt ümbritsevat 21. sajandi uusliberalistlikku ühiskonda. See maailm iseenesest ei sobitu inimestesse; inimesed üritavad sobituda sellesse maailma. Nii on ka armastusega: Gavalda ei kujuta romantilist armastust mingi transtsendentse absoluudina, vaid isiklike ja ühiskonna poolt peale surutud soovide ja piirangute konteksti paigutuva nähtusena.¹

Gavalda küll tunnistab armastuse potentsiaalset võimet pakkuda mingit sorti sügavamat rahuldust, kuid rõhk on siiski sõnal „potentsiaalne“. Miks? Sest meie aja inimestes (lubage üldistada) pesitseb ilmselge vastuolu soovis olla vaba eneseküllane Indiviid suure algustähega ning samal ajal armastada ja olla armastatud.² Mitte et küsimuses kooseksistentsi toimimisest ei peituks midagi ajastuülest, aga praegune aeg kultiveerib taolisi mõtteid ehk enam kui mõni teine.

Miks veel rõhutada sõna „potentsiaalne“? Sest täiskohaga lemmikloomapoes töötava noore neiu öine kiindumine rikkurite perest pärit ja hea hariduse saanud tulevasse Victor Hugosse „on juba eos pekkis. Nagu maailmade sõjad, kultuuride põrkumine, klasside võitlus ja muu selline“ (lk 29). Teisisõnu: armastus pole mingi võluvits, sest klassivaheid ta olematuks ei tee.³

1 Diana Holmes. „Plaisirs d'amour: Love and popular fiction in contemporary France“ – Imagining „We“ in the Age of „I“, New York: Routledge, 2021, lk 175–190.

2 Meenub Mari-Liis Lille „Esimese armastuse“ kavaleht, kuhu oli muu hulgas poetatud kellegi Agnese (sнд 2000) mõttekild: „Tuleb keegi veel, kes võtab nüüd sinu elust osa. Sina ei ole ainukene, kes seda elu määrab. Sellega on võib-olla natuke keeruline hakkama saada.“

3 Diana Holmes. „Plaisirs d'amour: Love and popular fiction in contemporary France“.

Ärgem siiski unusta, et ka selles maailmas, kus armusuh-
ted meenutavad tihtilugu pigemini massikaupa (vt Tinder) kui
margitooteid (vt Underi ja Tuglase kirjavahetus), eksisteerib
endiselt inimesi, kellele esimesest jääb väheks. Nimetagem neid
romantikuteks, kellel on ikka ja alati silme ees virvendamas
kujutlus printsist või printsessist valgel hobusel. Gavaldagi on
lõppude lõpuks üks nende seast. Roosad prillid on ta lihtsalt
värvusetute vastu vahetanud.

Ood kamale ja kördile

Gregor Kulla

Holger Kaints
„Sten Marsingi salk“
Hea Lugu, 2021

Iseseisvuse saavutamine on Eesti ajaloos siamaani südameid murdev ajajärk, mil täitus eestlaste mütoloogiline unistus. Esimene Eesti oli miski, mis paistis pealtnäha võimatu, kuid läbi halli kivi realiseerus. Mismoodi säilis sajandite jooksul tahe? Kellegi või millegi tahe impeeriomite külje tibatillukesel alal võidelda välja enda riik – asi, mis praegugi enneolematult ebatõenäoline paistab. Unistus rahvusriigist on pärit küll sakslastelt, kuid kust on küll pärit see ind ja kangekaelsus, et oma riik kätte võidelda? Laenan David Vseviovit mõtte, et ehk süstis pidevalt adrenaliini tsivilisatsioonide tungide joonel paiknemine. Piiril paiknemine.¹ Siia sünniti, eales ei kolitud, sest elu oli siin äärmiselt ebakindel. Ebakindel ja mahasurutud, sest polnud enesekindlust, et pilku maast tõsta. Orjastaatus kummitab eestlast tänapäevalgi ning ajaloo keerises on tehtud meiega kõike, mida hing on ihaldanud. Aga sellest hoolimata oleme suutnud endale Piiririigi kätte võidelda. Või kui mitte just võidelda, siis kavalust kasutades välja rääkida. Kas ja kuidas tuleks seda lotovõitu meenutada, kas õnne või õnnetusega?

*1 David Vsevirov.
„Eesti kui ime“ –
Eesti Päevaleht,
16.02.2008.*

Holger Kaintsi romaan „Sten Marsingi salk“ tõukub idealiseeritud ettekujutustest esimesest Eestist, seejuures teose pealkiri ütleb palju, samas mitte midagi – raamatu mõistmist see ei nüansseeri. Salka kuuluvad Sten ja tema sõbrad, „kes tegelevad kõigega, millega 1960ndate Eesti väikelinnas poistel võimalik tegeleda oli“, kusjuures salga seiklused leiavad poolenisti aset fantaasiamaailmas või keldrisse peidetud kaustikus, kuhu Sten pea iga päev lühikesi ülestähendusi teeb. Anonüümsuse huvides on salga liikmetel varjunimedeks geomeetriaterminid. Teose tegevus toimub aga aastal, mil Saksamaa oli kahe tule vahel ning Kennedy hüüdis „Ich bin ein Berliner“ ning toimus tema mõrv. Kõlas ka biitlite kultuse püssipauk: välja tuli debüütalbum „Please Please Me“, mis neid senikuulmata tuntuse ohvriks tegi.

„Sten Marsingi salk“ on klaari ja voolava keelega ning kulgeb lineaarselt, mis teeb teose hõlpsalt jälgitavaks. See on kui väljavõte 13aastase poisi päevikust, mis on hiljem kolmandasse isikusse ümber pandud. Alguspunkt on

salga kinoskäik 16. aprillil ning lõpp-punkt sama aasta 19. augustil, mil Sten on teel sõbra juurde. Nagu päevikuteski, pole alguse ega lõpu vahel seost; niisamuti puudub täitev kulminatsioon. Sündmused on küll loogilises järjekorras, aga seigad ning nende vahelised seosed mõjuvad juhuslikuna.

Fiktiivse päevikuna on teos veenev ning usutav, kuid lugejana tundsin distantseeritust – oleksin tahtnud peategelasele lähemale jõuda, tunda tema tundeid ning mõelda tema mõtteid, ent neil oli teoses paraku pealiskaudne roll. Lisaks, nagu öeldud, on romaan kirjutatud piiratud kolmandas isikus, aga kordades loomulikum ning loogilisem oleks olnud minavorm. Lugu jutustatakse poistekamba kroonikat pidavast Stenist, kes omakorda jutustab lugu enda ja oma sõprade tegemistest, kuid töötleb need lihtsad juhtumised ümber seikluslikuks

Ma ei saa

millegi (kas kommunismi?) vastu võitlemiseks. Nõnda tekib metafiktsionaalne tasand: autor kirjutab kolmandas isikus ühest väikelinna poisist, tuginedes tema fiktiivsetele päevikusissekannetele, aga samal ajal kirjutab ka peategelane iseenda ja oma sõprade tegemistest kolmandas isikus, töödeldes need endanimelise salga kroonikaks. Kuna raamat lähtub fiktiivse päeviku kronoloogiast, siis selle sissekannete poolfantastilisuse (polnud Salka ning seiklusedki olid pooleldi välja mõeldud) tõttu tekib tunne, et autor ise on Sten. Antiklimaatilise ning küsitavana mõjub raamatu lõpupeatükk, kus Kaints nendib, et tegu on fiktsiooniga, aga samas toob välja, et romaanis viidatud vabadussõjateemalised raamatud on reaalselt ilmunud. Miks see oluline on?

Kui proovin „Sten Marsingi salga“ neljandat seina isepäiselt lõhkuda, et autori ja tema loome vahele pääseda, mõistan, et ma ei saa peategelasest piisavalt hästi aru. Steni meenutused jäid vaid raamatus kajastatud ajalõigu raamidesse ega sisaldanud eneserefleksiooni. Temast ei saanud minu peas inimest, sest ta vaimulaadis justkui ei olnud

häbi, viha ega armastust. Kolmandas isikus kirjutades ei peagi kõiketeadjat mängima, kuid selles raamatus oleks see aidanud ehk paremini tagasihoidlike eestlaste (tegelikult) üsna värvilist sisekõnet välja tuua.

Patriarhaat kinnitab raamatus korralikult kanda. 13aastane Sten kasvas üles emaga, isa ta ei tundnud. Ka uus klassijuhataja oli naine. Seetõttu tundub veider, kui Sten vastassooga kokku puutudes võõristust väljendab. Ta muutub kadedaks ja suisa mürgiseks, kui sõber Koit tema kunagise sõbrannaga lähemalt suhtlema hakkab: „Pruunikspäevitamine Steni ei huvitanud, riideid võttis ta töö juures küll vähemaks, aga ainult selleks, et palavus liiga ei teeks. Nõnda polnud tal mingit huvi Naima seletamist kuulata. Koit aga näis tegevat seda naudinguga ning Stenile tundus see imelik, sest varem oli sõber ainult mõistlikust jutust lugu pidanud.“ (lk 214) Ent võib-olla oli

peategelasest aru.

see lihtsalt Steni (või autori) soostereotüüpne mõtlemine. Kui Sten on tüdrukutest eemal, vaatleb ta neid kui objekte, kes temas uusi tundeelamusi sünnitavad. Tummist heteronormatiivsust (mis 1960ndatel valdav oli) kinnitab seegi, et hinnanguid antakse üksnes tüdrukutele, sest nad erutavad Steni, poistega käiakse aga jões näkke mängimas ning hiljem ajatakse üksteist rannas alasti taga.

Lugedes kogen meessugu kui lähtepunkti ning naisugu kui vaadeldavat. Naine on juba eos esimese poolt määratud ja interpreteeritud, sest olgugi et romaan on kolmandas isikus, on ta kirjutatud peategelase vaatepunktist. Ka suurem osa kõrvaltegelasi on poisid, mis on loogiline, sest tegu on poisteraamatuga. Ajalooliselt on see mõistetav, sest tollane ühiskond oli emotsionaalselt endiselt teise maailmasõja varjus. Valitses maskuliinsusekultus ning idealiseeriti vägivalda, sestap naine sellesse **mehekesksesse** maailma ei sobitunudki. Nobeli preemia laureaat Svetlana Aleksijevitš on öelnud: „Kõik, mida me sõjast teame, on meile öeldud „mehehäälega“. Me

oleme kõik mehelike ettekujutuste ja mehelike sõjamuljete kütkes. Meeste sõnade vangis.“² Nõnda oli ka Kaintsi teost ümbritsevas ajas ja ühiskonnas: sarnaselt jumaliku draamaga (kui mitte komöödiaga) oli naise roll olla mehele üksnes ustav kaaslane, keda taandati fallotsentristlikult oma seksuaalsusele. Maskuliinsuse ülistus tuleb välja ka sellest, kuidas peategelane ja tema sõbrad rongide ja seiklusjuttude kõrval esimest Eestit imetlesid.

Aga samas ei ole loogiline, et Sten, keda ema ei ülistanud, paistis nägevat tüdrukut objektina, mitte võrdväärse sõbrana. „Sten vaatas Leelot ja mõtles, et võib-olla just praegu ootab üks teine tüdruk teda Valguse puiesteel. Leelo välimus, kuigi ka tema kandis ilusat kleiti, oli tolle teisega võrreldes tavalisem. Innal oli kõrge puhevil rind, Leelol, nagu ta basseinis suplemise ajast mäletas, õige poisilik. Aga Leelo päevitunud jalad olid peaaegu sama ilusad kui Inna omad.“ (lk 370) Miks on vaja seda kõike nii täpselt kirjeldada? Toppides seda (järjekordselt) ajaloo perspektiivi, on usutav, et just nõnda poisid toona mõtlesid (ja mõtlevad naisest kui erootilisest objektist ka nüüd), kuid kas on moraalne ka tänapäeval seksismi normaliseerida, pidada seda kasvõi läbi retroperspektiivi aktsepteeritavaks, sest tollal oli see „enesestmõistetav“? Raamatu tagakaanel on mainitud, et romaani „sisuks laiemas plaanis on iseseisva mõtlemisega kaasneda võivad ohud“. Üheks kiireks iseseisva mõtlemise teljel (mis toonuks romaani ka kaasaja mõõtme) võinuks olla soostereotüüpide lõhkumine.

Kellele see raamat on kirjutatud? „Nõukogudeaegset lapsepõlve mäletavad lugejad leiavad siit palju tuttavlikku ja sooja,“ on raamatu tagakaanel kirjas. Eeldan, et siht-rühmaks on need, kes kasvasid üles sotsialistliku režiimi all. Eelkõige mehed, sest autor lõi maailma nende silme läbi; teadagi oli tollane üldsus teravalt soostereotüüpne. Romaani teises pooles kukub peategelasele taevast pähe ka kättemaksuiha kuritööde eest, mis Eesti vastu toime pandi. Pätsi-aegse Eesti poole vaadatakse ülistava, patriootliku onuheinoliku pilguga, mis teeb 13aastasest peategelasest väikese vanainimese. Mida sooviti mulle

2 Svetlana Aleksijevitš. „Sõda ei ole naise nägu“ – Tänapäev, 2015, lk 9. Tõlkinud Toomas Kall.

romaaniga öelda? Meenutada möödanikku? Jah, mina nõukogudeaegseid väärtusi meenutada ei soovi, sest need vahivad minuga tõtt vanavanemate kaudu, kelle stagnatsioon on mulle pinnuks silmas. Natuke teeb isegi haiget, et ka 2021. aastal, mil võiks lõpuks romantiseeritud kannatuste ajast edasi liikuda, neist väärtustest ikka veel kinni hoitakse. Tahaks liikuda ühiskonna poole, mida iseloomustab sallivus, avatus ja põlevkivitus. Hetkel on tunne, nagu osa meist elaks või sooviks elada väljaspool progressi, väljaspool muutust ja teatud mõttes väljaspool aega. Sest eks aeg olegi lõpuks see, mis oma halastamatu liikumisega meid rahutuks ja õnnetuks teeb, nagu „Piiririigi“ autor ütles.³

3 Tõnu Õnnepalu. „Õnnelikud inimesed“ – Eesti Päevaleht, 20.05.2005.

Raamatu- soovitused

Tajo Oja

**Mike Monteiro, „Ruined
by Design: How Designers
Destroyed the World, and What
Can We Do to Fix It“
Mule Books, 2019**

Valisin riigulist raamatud, mis mind disainerina tuumani raputanud on ja mille lugemiseks ei pea tegelikult üldse disainer olema. Need kolm teost õpetasid mulle, kuidas oluline pole mitte värv või font, vaid see, mis nende taga peidus.

Iga disainer peaks elus vähemalt ühe Mike Monteiro raamatu läbi lugema. Soovitan alustada värskemast ja vihaseimast. Vaid paarisaja leheküljega õpid, mida kõike on disainerid maailmas ära rikkunud ja kuidas me end sellest august välja kaevame.

Kahtlased onud jahivad Instagramis noori tüdrukuid. Twitter on koht, kus suurriigi president saab peaaegu tuumasõda alustada. Facebook aitab kaasa võikale genotsiidile. Aga see pole juhuslik: kõik töötab täpselt nii, nagu me disaininud oleme. Seega on disaineritel viimane aeg võtta oma tegude eest vastutus ja olla filtriks maailma ja arutu kapitalismi vahel.

**Eva PenzeyMoog, „Design for
Safety“
A Book Apart, 2021**

Kas sõidujagamisäppi saab kasutada naiste ahistamiseks? Kuidas wiifiga ühendatud lambipirnid koduvägivalda toidavad? PenzeyMoogi raamat turvalisest disainist paneb loodetavasti iga disaineri oma tööd teistmoodi hindama. Eriti kui oled noor 20ndates mees. Ja veel eriti, kui sinu ümber on teised 20ndates valged mehed.

„Kas seda, mida loome, saab kasutada kellelegi haiget tegemiseks?“ on lihtne küsimus, millele pole alati sama lihtne vastata. Raamat annab tööriistad ohtlike mustrite leidmiseks ja kõrvaldamiseks ning näitab, kuidas nõrgematega arvestav disain teeb kokkuvõttes kogu toote kõigi jaoks paremaks.

**Steve Krug, „Don't Make Me
Think“
New Riders Press, 2000**

21 aastat vana täielik disainiklassika, mille võid ka täna riulist võtta ja ükskõik millist mõtet sealt rakendada. Krug räägib lihtsatest printsiipidest, millele kogu kasutajakeskne disain toetub (enne, kui see veel „leiutatud“ oli).

Kuigi meile meeldib mõelda, et inimesed on ratsionaalsed olevused, on pärismaailm palju kaootilisem. Samamoodi nagu me ei taha toidupoes asjatult aega kulutada, huvitab meid ka sinu kindlustusäpp või uus elektriauto ainult nii palju, et saaks muu eluga esimesel võimalusel edasi minna. Paned kasutaja liigselt pead vaevama – kaotad kasutaja. Lihtne!

Värske Rõhu

kriitikakonkursi

tulemused

Peapreemia:

Johanna Rannik, „Pilget ja valu, mõrkjas-magusalt ja muigvelsui“ (arvustus Anna Kaare luulekogule „ИнтеГрация“).

Arvustus koondub tugeva keskme ümber, mistõttu ei vaju arutluskäik laiali, vaid hoopiski haarab lugeja kogu täiega endasse. Eriti sümpaatne on see, et autor avab kompleksset naiselikkust, mis on teose aluseks, samas ühegi tuntud sildi alla ei sobi.

Eripreemia:

Susanna Mett, „Elas kord paratamatusekujuline vaikus“ (arvustus Kätlin Kaldmaa novellikogumikule „Hundi taltsutamine“).

Arvustus on poeetiline ja kaasaloov, hea stiilitajuga ning kirjutab otse südamest, see kõnetab iga tüüpi lugejat ja loob teosest selge tunnetuse ka siis, kui raamat ise on võõras.

Eripreemia:

Nicolas Lotman, „Kunst loobuda kunstist“ (arvustus Enrique Vilas-Matase romaanile „Bartleby & Co“).

Arvustuse suurim tugevus on kontseptuaalsus ja autori-positsiooni mittevarjamine, mille tulemusel on tekst väga tihe ja seosterohke. Nagu teos, on ka arvustus paraesseistlik, seega igati julge ja isikupärane.

VÄRSKE RÕHU TOIMETUS

Peatoimetaja: Hanna Linda Korp
Tegev- ja luuletoimetaja: Maarja Helena Meriste
Proosatoimetaja: Tõnis Vilu, Joosep Vesselov
Tõlketoimetaja: Mirjam Parve
Keeletoimetaja: Lydia Risberg, Piret Pöldver
Kujundaja: Ellu-Marie Meos

KAASTÖÖD

Luule: maarjahelena.meriste@va.ee
Proosa: joosep.vesselov@va.ee
Arvustused, esseed: hannelinda.korp@va.ee
Tõlked: mirjam.parve@va.ee
Pildid ja fotod: vr@va.ee

Illustratsioonid: Alicia Jemets
Fotod: Raul Markus Vaiksoo
Koomiks: Iris Allese

Tel 50 17 053
vr@va.ee
www.va.ee

KOLLEGIUM

Eda Ahi, Lauri Eesmaa, Kristjan Haljak, Maarja Kangro, Helena Läks,
Carolina Pihelgas, Johanna Ross, Joosep Susi, Berk Vaher, Mart Velsker

VÄLJAANDJA

SA Kultuurileht
Voorimehe 9
10146 Tallinn

TELLIMINE

www.tellimine.ee
Tel 617 7717

Trükk: Tallinna Raamatutrükikoda
Värske Rõhk nr 74 (6/2021)
ISSN 1736-2954 (trükis)
ISSN 2228-1363 (epub)

mää otsast paistab iijumaa

Maryliis Teinfeldt-Grins

